

אפשרות להנצחה\ברכה גבי גליון
באחת מן האפשרויות הבאות:

במעדות הממוחשבות של "נדרים פלוס"

לפי החיפוש: קופות נוספות, "רוממות" - גליון שבועי לבני התורה
או בטלפון "קו רוממות" 0722-588-477 (0722-588-477)
כמו כן ניתן מענה אנושי בכל עניני גליון בטלפון הנ"ל שלוחה 3
או במייל המערכת: b264464@gmail.com

מכתבים למערכת ניתן לשלוח גם בפקס: 077-4447954
בכל עניני גליון באר"ב ניתן לפנות להרב דוד יהודה פייסטון שליט"א
במס': 845-3007324 ובמייל: aishduvid@gmail.com

דבר העורך

שראו אליהם... נחשב לכם כאילו אתם אמרתם: 'שוא
עבוד אלקים וגו' גם נבנו עושי רשעה'.

ומבאר ה"אור ייאל", על פי דרכו כי העצה היעוצה היא:
'אז נדברו יראי' ד' איש אל רעהו וגו' פירוש: אז כאשר
יראו עד כמה שיש לזיזר בדיבור ומה שיכול לצאת מזה,
נתאספו יראי ד' והחליטו כי ידברו איש אל רעהו לחזק אחד את השני לעמוד איתו
כנגד המתפרצים ולהעמיד הדת על תלה! וכשנזכרים יראי ד' איש אל רעהו נהיה
מזה קידוש השם! כי יוצאים מחוזקים ובקומה זקופה כנגד המסיתים והמדיחים.
עבר שבת קודש, שקוראים בו "אז נדברו יראי ד'", ניטול עמנו את הלך הזה, שהוא
כל כך מעשי לתקופתנו. וכה יתן ד' שנזכה בקרוב לויקשב ד' וישמע - ויכתב ספר
זכרון לפניו.

כנגד ארבעה בני דברה תורה, החכם והרשע, התם ושאינו יודע לשאול.
ברבנו הגר"א בפירושו על ההגדה קובע כי 'חכם הוא תלמיד חכם והיפוך ממנו הוא
מי שאינו יודע לשאול, והתם הוא ההולך בתמימות והפכו הוא הרשע, וכמו שכתוב
"אחת אמרתי תם ורשע הוא מכלה", והיה צריך לומר כסדר הזה, חכם ושאינו יודע
לשאול תם ורשע, ואמר רשע אחר החכם כי לא רצה לסיים ברשע'.

אכן כן, היפוכו של החכם הוא מי שאינו יודע לשאול, חכם הוא זה שידע לשאול!
ואם נתבונן יותר, הרי שבנין היטב את סדר הבנים.

הקוטביות שיש בין החכם לשאינו יודע לשאול, היא מעל לכל דמיון.
הראשון ברשימה - החכם. הוא המבין, הוא החושב, הוא זה שלא הולך כסוס השוטף
במלחמה, הוא זה שלא מאמין בכל ידיעה תקשורתית ככל שתהיה, הוא לא נסחף
אחרי הזרם.

הוא ערני לנעשה סביבו, ושואל הוא בקול: "מה...החוקים..." כן, כן, הוא ערני מיד,
אי אפשר למכור לו מה שרוצים.

אך מנגד, 'שאינו יודע לשאול' לא חסר לו "כביכול" בחכמתו, אבל הוא היפך החכם
האמיתי, אין לו שאלות ולעולם לא יהיו לו שאלות... הכל טוב לו. מעולם לא היה
מצבו ומצב העם כולו טוב יותר, הרי כך "שטייט מפורש" ... ואם שאלת שאלות,
הרי שזה אפקטורסול.

הוא אכן נמצא בתחתית הרשימה, הסיכוי שלו לחזור גרוע מכולם...
אם נעבור לרשע ולתם, הרי שאצלם הקוטביות פחותה בהרבה, שניהם באותו מצב
כמעט, שניהם שואלים, שניהם לבסוף לא מצטרפים, אך מסיתים שונות.

הרשע, יכול להיות שהיה נטוע היטב בתוך הבית מדרש, אך חיפש תמיד איך
להקליל את האוירה הדתית שסביבו, הוא שואף תמיד לשלב - אם ניתן - בין תורה
לעבודה... הוא שואף "מה העבודה הזאת לכם?" מי אמר איך צריך להראות, איך
צריך להתנהג? מספיק בסיס של פולקור ייחודי, אך לא יותר מזה, וזורמו...

הוא לא טיפש, הוא לא כסיל, הוא בהחלט יכול להיות חכם גדול... אלא שנפשו
חשקה בתאוות, מקומו מובטח לאחר החכם, אולי אי פעם יחזור... הוא הרי מבין,
אבל לצד השני...

רעהו התם, גם הוא יש לו איזו הרגשה כי 'משהו חדש קורה כאן', והוא שואל מיד:
'מה זאת?' אך כאן זה נגמר. לא יותר מזה. הוא תיכף ומיד מתבונן סביבו, רואה
להיכן הרוח נושבת, היכן הרוח, ונשאר איתם. לא שיש לו דעה נגדית ח"ו, הוא
פשוט סותם את עצמו מלשאל עוד... אולי מחוסר פנאי, אולי מסדרי עדיפויות
שונות, אבל גם הוא יש לו עוד סיכוי, מקומו מיד אחרי הרשע.

אבל זאת נזכור כי האחרון ברשימה הוא זה 'שאינו יודע לשאול'. נאה לו מקומו
כאחרון הבנים, לאחר הרשע והתם, הרשע והתם עוד יש להם דרך מוצא לחזור
בתשובה, אבל שוטה זה אין לו תקנה.

רבות שמענו מאבינו רועינו בעל הדרכי שמואל זיע"א אשר הנחילנו בצוק העיתים
בדרך הישר: כל אחד יש לו את הכח להבין, כל אחד צריך לעצור את עצמו ממרוצת
החיים ולא להיות "מלומדה", הרי בדברים ששונים אי אפשר לטעות, ואיך קורה
שטועים? - רק משום כי נסחפים עם הזרם. לכן אמרתו אלינו היתה תמיד: לא עוד,
נעצור ונתבונן, נפיק את הלך וננישם אותו למעשה ממש.

זה מה שנותן לנו הימים המקודשים של ימי הפסח, והמשכב בימי הספירה עד
קבלת התורה. חוזרים ומתחילים מחדש. יציאת מצרים חוזרת בכל שנה, עבודת
היציאה ממ"ט שערי טומאה להיפוכם בשערי הקדושה נמצאת כעת לפתחינו.

הכל חדש, הכל בניהוח חדש, גם בצורה הטכנית של ימי הפסח, אך בעיקר ברוח
ובנפש האומה כולה בימים אלו.

'ויתן לכם לב חדש, לשורר בפייהם שיר חדש, שיר מפואר ומקודש, על כל שיר
מהולל ומחודש'.

בימים אלו אנו זוכים שוב ליציאת מצרים המתחדשת בכל שנה, לחרות
האמיתית שהיא עבודת הבורא, עלינו לשוב ולחדד דברים אלו לעצמנו, ואזי נזכה
שכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, במהרה בימינו אמן ואמן.

ונזכה לאכול מן הובחים ומן הפסחים במהרה בימינו
חג פסח כשר ושמח

ובברכת השבת אשר קל כרְכָאָל וְתַתָּא אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ אֵלֵינוּ
העורך

השבת 'שבת הגדול', נקרא בהפטרות את נבואת מלאכי,
אחרון הנביאים שכולם נאמרו לדורות לימים שלא יהיה
כהו' ונביא, והיא הנבואה האחרונה שקיבלנו מהקב"ה,
ועימה בטלה נבואה, בה מתואר מצב נורא בו רבים
מכלל ישראל יאמרו "שוא עבד אלקים ומה בצע פי
שמרנו משמרתו", יהיה זה זמן קשה של נסיון מר בו "נבנו עשי רשעה"... ובאותה
תקופה יתקיים גם "אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע ויקכת ספר
זכרון לפניו ליראי ד' ולחשבי שמו!" ומה נדברו? - 'שלא לידבק במעשיהם הרעים',
כדבר רש"י שם.

במכתב שכתב מרן הסבא קדישא בעל ה"חפץ חיים" ז"ע, ואשר נדפס בשעתו
ב"השבוע" - שבועון אגודת ישראל בליטא, עורר על לקחי נבואה זו:

'הנביא אומר: "אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו", "אל רעהו" כתיב ולא אל העם,
כי העם איננו שומע. ואם העם איננו שומע, אזי מחויבים יראי ד' לדבר איש אל
רעהו כמו שאמר הלל הזקן "אם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פור, ואם אין
התורה חביבה עליו - כנס", ופירוש רש"י: "כנס" - ואל תטיל דברי תורה לבדיו, ואם
העם אומר: "שוא עבד אלקים ומה בצע" -? אין כדאי לומר לפנייהם ד"ת, אלא על
יראי ד' בעצמם, הנמצאים בכל עיר ועיר, מצוה להתאגד יחד ולחזק איש את רעהו
לעבודת השם'.

מדובר אפוא במצב מעיק וקשה מנשוא, העם אוטם את אוזנו משמוע, דעת הקהל
מגיעה למסקנה הנוראה כי "שוא עבד אלקים", וכי העובדה ש"שמרנו משמרתו"
אינה "רווחית" עוד רח"ל, או אינה "חוקית" ח"ו, במצב שכזה - אין עם מי לדבר!
לכן, מטלת על השרידים אשר קרא ד' חובה מיוחדת להתאגד בצוותא ולחזק איש
את רעהו.

במשך המכתב עמד ה"חפץ חיים" על הארה נוספת, נוקבת ואקטואלית:

'עומדים אנו חיים בדרך כזה שאין התורה חביבה עליו, רבים הם הפורקים, השנאה
להדת מתבטאת מיום ליום, התאריה עמוקה תחת יסוד הקיום של עם ישראל.
הסכנה הנוראה, האחריות גדולה, וחובתם של יראי ד' רבה, צריכים הם להתחזק
לעבודת ד' ולאבת תורתו, להתאגד יחד באגודה אחת ואז "ויקשב ד' וישמע ויקכת
ספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחשבי שמו", "יראי ד' וחושבי שמו" אין כתיב כאן, אלא
"ליראי ד' ולחשבי שמו", כי ביתר הזמנים לא בנקל הוא להאדם להיחזק למעלה
בשם יראי ד', רק מי שהוא במדרגה גדולה. אבל בעתים הללו, שמתרבים פורקי
עול, ואלה האנשים היראים מתחזקים לעבודת ד' מאהבת תורתו, נכתבים למעלה
בשם יראי ד' וחושבי שמו, ויראי ד' הם הכל, כל מי שיראת ד' נגע עד לבו'.

זהו הלך המרטיט אותו מעלה מרן ה"חפץ חיים". הרי ניתן בקלות לצנן ולומר:
יראי ד'?!... וכי מי בדרונו השפל רשאי לחשוב כי הוא בכלל יראי ד' עליהם דיבר
הנביא?

אולם לימד אותנו ה"חפץ חיים", כי 'בעתים הללו שמתרבים פורקי עול', במצב כזה,
כאשר 'אלה האנשים היראים מתחזקים לעבודת ד' מאהבת תורתו', אז הם 'נכתבים'
למעלה בשם יראי ד' וחושבי שמו, ויראי ד' הם הכל, כל מי שיראת ד' נגע עד
לבו', כל מי שיש בלבו ולו זיק של יראת שמים, אינו נגרר ונסחף אחר "המצאיות"
הרעיונית שסביבו, נחשב בתקופה זו בכלל יראי ד'.

מרן הגה"צ רבי יהודה לייב חסמן ז"ע, מנהלה הרוחני של ישיבת "חברון", עמד על
לקח נוסף חיוני ומאלף שיש לדלות מפסוקי הנבואה. כך אמר הנביא (מלאכי ג'ד)
'חזקו עלי דברייכם אמר ה' ונמיתם מה דברני עליה: אַמְרֵתֶם שׁוֹא עַבְד אֱלֹקִים
וְמָה בָצַע פִּי שְׁמִרְנוּ מִשְׁמֶרְתּוֹ וְכִי הִלְכְנוּ קְדֻרָת מַפְנִי הִ' צִבְקוֹת וְעֵתָה אֲנַחְנוּ
מֵאֲשֵׁרִים יָדִים גַּם נִבְנוּ עֲשֵׂי רָשָׁעָה גַם בָּחֲנוּ אֱלֹקִים וְיִמְלֹטוּ: אֲזַ נְדַבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ
אֶל רֵעֵהוּ וַיִּקְשְׁבּוּ ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּקְכַּת סֵפֶר זִכְרוֹנוֹ לִפְנֵי לִירְאֵי ה' וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ'.

והקשה ה"אור ייאל": "ויש להתבונן הרבה בפסוקים אלו, כי הנביא התחיל ואמר
'חזקו עלי דברייכם אמר ה' פירוש: דברתם עלי דברים שלא במקומם, שהם דברים
חזקים יגענו ראויים, והנה אנו גם זאת לא ידענו, ואומרים: 'מה נדברנו עליך',
כלומר: יגענו להזכיר ולמצוא עוולה כזו ולא מצאנו, ולבסוף מה עונה לנו ה' ושיט'
'אמרתם שוא עבד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו' וגו'. פליאה עצומה! וכי
דברים כאלו נקראים רק דברים חזקים! הלא הם דברי בורות ואפיקורסות גמורה,
שאינם ראויים אפי' להשפלים ביותר! הלא עוד, אלא שאנו לא יודעים כלל מזה
ומיתממים עצמנו ושואלים להקב"ה מה נדברנו עליך, והאידך יתכן!?"

אלא ביאר הגרי"ל חסמן: מה זה חילול השם? שמתמעט ח"ו כבוד שמים בעולם
אנושים מתפתים לעבור פי ד' - באומם מה הועילו אלה שהיו עובדים אותו! ומענה
פשוט שיכול להיות מצב כזה המבואר בפסוקים לפי פשוטם. אילו יצייר
אם נראה אדם חשוב ת"ח וירא שמים הולך בדרכו כשהוא שחוח ונאנח מרה, ואם
תשאלהו: על מה אתה נאנח? יענה: אי רע לי מאד וכו' וכו', וממול עומדים ריקים
ופחוזים מתענגים ורוקמים, והם שומעים דיבורים אלו מפ"ח חשוב זה, מה הם
אומרים?! כך נאה ויאה, הם נאנחים ואנו צוהלים ושומחים!.

מעתה יובן מה שאמר הנביא 'חזקו עלי דברייכם אמר ד' ואמרתם מה נדברנו עליך,
אמרתם שוא עבד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו' וגו' שלא אמרו דברים
נוראים לכאורה, רק 'חזקו עלי דברייכם', אבל היה בזה משום חילול כבוד שמים,
וממילא אמרו הכופרים 'שוא עבד אלקים ומה בצע כי שמרנו משמרתו' וגו' ויתכן
שבמעלה הדבר נחשב כמעלה, כגון 'וכי הלכנו קדורנית מפני ד' צבאות', וראה
ברש"י שפירש: קדורנית בשפל רוח עיי"ש, דהיינו 'חשוכים' כמו נהפכו פניהם
כשולי קדרה. ומעלה זו, אם היתה שלא במקומה וראוה עוברי עבירה, אזי נהפכה
לרועץ משום חילול השם שבה! שהיה להם לראות בכס: 'ויגבה לבו בדרכי ד'!' וכיון

הודעה ובקשה

מכיון שהעלויות הממוניות של גליון מוגדל ומפואר
זה הם גדולות, ובפרט במצב הנוכחי, על כן באשק
מכל מי שליבו רחם לדבר הגדול הזה, לתת
מנדבת ליבו להוצאות גליון זה, אם בדרך תרומה,
ואם בדרך הנצחה או הקדשה, באפשרויות התרומה
המפורטות מידי שבוע בגליון.

בברכה מרובה
העורך

מערכת הגליון מאחלת לכל הקוראים היקרים, הרבנים
הכותבים, המעריצים והמאמינים בדרכה של תורה, התורמים
והמפיצים שליט"א

חג פסח כשר שמח!

בהתרוממות הרוח והנפש, בשמחה של מצוה, ובתפילה
ובברכה שנוכה כולנו לצאת מכל המיצרים למיניהם ברוח
ובנפש, ומהרה נזכה לאכילת מן הובחים ומן הפסחים,

אכ"ר

לעילוי נשמת

מרן ראב"ד לונדון בעל "מקדש הלוי" הנאון הגדול
רבי יוסף צבי ב"ר ברוך חיים הלוי דינר זצוק"ל
זקן הרבנים אשר האיר את שמי יהדות אירופה
והנהיג את עיר הבירה לונדון למעלה מיוכל שנים
נלב"ע ע"פ פסח תשס"ז ז"ת נ.ב.ב.ה.
חמש עשרה שנה להסתלקותו
הונצח ע"י נכדו

הרב הנאון רבי רפאל זאב בן הנאון הגדול רבי אליעזר הלוי דינר שליט"א

שלושים יום דכתיב יהיה⁹ והענין הזה כענין הגז"ש שהרבה גופי תורה תלויין בה, והוא ענין שיכול אדם להוציא ממנו דברים רעים וסותרים עקרי התורה האלא שאמרנו בה אין אדם דן גזרה שוה מעצמו והנה היא לקיים ולא לסתור.

המעמידן התורה על בוריה

(ו) ועתה נשוב לעצם הענין שהוא יסודם והכרחיותם של המידות שנמסרו ללימוד התורה הק"י. דהנה כתב בספר ערכי תנאים ואמוראים (ע"ר י"א בן לאימע) ע"ד הבחי"ת דר' ימשעאל 'המידות האלו מלימים שלא תפרש כל מצוה ומצוה ככתבה בפרשה וכאמורה בענינה ולא יותר. לא כ', כי אלו המדות הן הן עיקר המעמדין את התורה, על בוריה והמצוה על עיקרה, פעמים לגרוע ממעמדותה ופעמים להוסיף על מה האמור בענין'.

ז) וכתב המאירי (הקדמה לאבות ד"ה ודע שכל הזמנים) 'כל הזמנים שהוזכרו עד סוף זמן הנביאים והוא זמן חורבן בית ראשון לא ראו עצמם צריכים לכתוב דבר מן הלאו היותו נמסר בע"פ ולא היה להם כתוב רק התורה והנבואות כי כל הצריך להם מכאורי המצות התלמוד הם הכל היה נמסר להם איש מאיש בשלימות ומה שהיה מתחדש והצטרכו בו להתבוננות לפי חידוש הענינים נמסרו להם העקרים והמידות שמהם היו מוצאים תשלומותיהם לאור ומבדירם כל הדינים'.

(ח) וכה כתב בעל החובת הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) 'וכאשר יתיאש ממך בענין הזה יספך אותוך בקבלה ויאמר לך כי המושכל והכתוב שניהם אמת אך מה שאמרו רבותינו ז"ל איננו עיקר, וכאשר תסתכל בשכלך תראה כי המושכל והכתוב צריכין אל הקבלה צורך גדול כי אין אחד מהם יכול להגמר מבלתי הקבלה, כי המושכל אם לא תגדיר לנו הקבלה כמותו ואיכותו וזמנו ומקומו ושאר עניניו לא יתכן לנו מצד שכלו בלבד, וכן הכתוב אם לא תפרש לנו הקבלה אופן קריאתו ופירושו לשונו ובאור עניניו ותולדותיהם לא ישלם לנו זה מן הספר בלבד כמו שאמרו ברבותינו ז"ל 'בשלש עשרה מדות התורה נדרשת' ואמרו מסורת סיג לתורה,¹⁰ ועוד כי התורה השיבה אותנו בכל תולדותיה אל הקבלה כמי' כי 'פלא ממך דבר למשפט דברי ריבות בשעריך, ואמר ודרשת והגידו לך את דבר המשפט, ואמר והאיש אשר יעשה בדיון ובלתי שמוע אל הכהן ומת האיש ההוא'.

מפתחות לחדרי התורה

(ט) כתב מוה"י חאגיז בתחילת ספרו תחילת חכמה (המסונף לספר הכריתות של הר"ש מקינון): "י"ג מידות אלו הם כמו מפתחות שבהם ניכנס לחדרי התורה ונודע מצפוניה ונלמוד דבר מדבר ולא תצטרך התורה להאריך בכ"מ, גם זה היה מחכמת הבוֹרֵא יתברך שלא יצטרך בכל נושא לבאר פרטיו אלא נלמוד דבר מדבר."

‘בעל הדברים כיוון בהם כוונה’

(י) ובהגדרת הכרח קביעות המוחלטת של המידות שהתורה נדרשת להבנות והסבר התורה, כתב רבינו הרמח"ל בענין התורה שבעל פה והש"ס (מאמר העיקרים ד"ה וממה שקבלו) 'וממה שקבלו שאמנם בעל התורה ית"ש כתבה על דרכים פרטיים וחוקים מיוחדים, וכשנרצה להבין כוונת בעל הדברים ב"ה הנה צריך שנהלג בהם על פי החוקים ההם ובדרכים ההם, וזולת זה - אע"י שכבר היה אפשר שיינתן פירוש בדברים תסבולנה אותו המלות היטב ואפשר שתורינה עליו ביותר הרווחה אמנם עכ"פ לא יהיה הפירוש ההוא אמיתי בדברים ההם כיון שבעל הדברים כיון בהם כוונה שונה מזו, ואמנם החוקים האלה והדרכים הם כלל המידות שהתורה נדרשת בהן עם כל פרטיהן'. והיינו שהתורה שכתב עצה נמסרה באופן שהבנתה היחידה תהי' עם דרכי הלימוד שנמסרו יחד איתה.¹²

(יא) וכה סיכם הדברים בספר קנאת סופרים (על סה"מ להר"מ שורש ב' עמוד פ"ז מהדורת פרנקל) 'כולהו י"ג מדות ושאר לימודים שדרשו בהן חכמים הן ושימושיהן ותנאיהן מקובלות מסיני בכללות כדי שידונו בהן מעצמן לפרש וכו' וראשית ליד ורהשנויה לה"מ מ"ו ל"ו וספר הכתיחה לר"ש המשך בעמוד 6

© 2014 John Wiley & Sons, Ltd. *J. Forecast.* **34**, 1–12 (2015)
DOI: 10.1002/for

ו'לכ"ב מידות שמנה ר"א בן ריה"ג שהתורה נדרשת רובם מיוסדים על דרשות הפסוקים ואגדות, זיל קרי בהו
 שמדרשים צריכין לקדמך גדול להבינ' **אפילו** שבת **לירד** בתורה' וביאורו של הרמב"ם:
 ההלכה הזאת קודם שנתמנה נלשא מנ"ה' מדות לפני פי' הטיור' ונשיאים בזמן ההוא'. וביאורו של דברים:
 שיש שר"א בריה"ג, והן קול דברי הג"א בספר הצבא המובאים לעיל.
 ודורש האתני' 'אומני' בלשון ריבוי איננה בכללת הפסל הג"ג מדות של הפשט בברייתא דר"י אלא בל"ב מדות של
 יבוי לפי שלא הוזכר מידה אחת בלכל' א"ל מדות הפשט אלא של הדרשה והאגדה, וזהו ענין שמציין ש' ר' שמעון
 יד' לדרשו פשט כשאר חכמי ישראל שני' ארבע מדות אולם לכל ש' צבא' ר' עזר' וקיים דרשה מידה זו כנ"ל
 אז חזר בו ואמר פשט כשאר חכמי ישראל' אכל שכו' על הפרשה, ולד' שני יקבל שכו' על הפרשה אלא אדאבא
 מה שבנה לדרוש שאר האתני הראשונים, גם בפ' שור שנגח דו"ה (ב"ק מא,ב) מצינו האי תנא את לא דריש
 לא היו דורשין אותו. ע"כ. וכונתו הן' שחכמי ישראל הקדושים לא ראו את עצמם ראויים לדרוש במידות אלו

נא,א, שכלל זה נאמר בעיקר דיני ה"ג מידות.
 כתיבות או **ביגמטריאות**.
 ובס"מ **"לכתב רבינו בפיא"**מ סמכו זה העיקר ר"ל סתם נזירות ל' יום למה שנאמר קדוש יהיה ומנין יהיה ל',
 הובל' שסתם נזירות ל' יום.

והוא יסיג לתורה שבתכתיב, ונקרא מסורת לפי שנאמר בה ומסרה ליהושע, כי מתושב"ב לא ידע האדם המצות
 זאת. דאיהו בין תרתייהו דא יסוד דאיהו רדא דאורייתא ואיהו יסודא וקרא דתנייהו. "ומואר אדוננו הגר"א זי"ע:
 ימים במדשי המקראות, וכן הוא בפשוטי המדרשות כן יסודא וספרי שמביא הלכות בשעתו על הכל במקרא
 וכן שפירוש מחדש עד דוד כ"ל, ומדשי המקראות ביסוד וכן וגד יתבות לפי פסוק שמע ישראל. חמש תיבות
 "למזל", במלכות נגד תושבע"פ ששע דדיים ו"ק דילה, אבל בתושב"ב יסוד כליל משניהם לפי שכולו גנוז במלכות
 בכללותו כמ"ל עד שהביאנו מן הותרו. ומתקנת הדברים למד לערכינו כי שם כי בהיותם הדברים נראה של
 תחת שחתותה נדרשה הוא ב"ג מידות עליות, כמבאר במדבר הרק"א הני, "וכן ב"ח (ח"ג רכח, א') לקבל
 ה"ח" לאמר והלכתי כרוים בדרך אל ידעו גו' כי התורה הפשוטית נודעו במספרים וכמ"ש ר' ישעיהאל אומר ב"ג
 ה"ח ב"ג תיבות בעלמיהם אמרת נעלמיהם ב"ג מדות של הפשט וכללות כולם (ה"ל ב"א) וכמ"ש ר' למעלה בשם
 רבינו הארי"ל (פנ"ח שש העש"י פ"ו) והרע"פ מצאנו (במאמר במדבר) לארז בלל אחת מהי"ח מידות א'
 ין כן מדות של הפשט"א שאינם מביא פירק שרדס. ובש"ה"א דאורייתא ואח"כ במאי תפילה נשבעה מביאסדת
 ין בדר כפלא בשם הגר"א דמקרא (אות שלח). וכן כתב מהר"ח (שם עולם ח"ב בערה לפ"ה) כי הגר"א הטיב
 וזרה הענין ארבעים יכנו ואותו רבנו ובציר חדא, וכי' הגמ' רוצה להכריע עד גודל חל קדושת תורה שבע"פ שיש
 לעצמית את המקרא מידע פשוטו. וכל ד' העתקתו נלמד הראות עליות ונשגבות חכמת התורה בכל חלקיה.
 למדע שמשמח לו יחד עם הותרו, ויבאר הדברים ב"ג בהמשך – בדרכי לימוד הפשט במקרא.

למדנו עד עתה על מידות ה'הלכה', ועתה נלמד על מידות האגדה, ועוד נראה כי דרכי המידות אינם מיוסדים על 'הסתברות שכלית גרידא'. וכמוֹכֵן נראה בהמשך את הטעם שהתורה לא פירשה להדיא בתורה שבכתב את כל ההלכות.

מידות ה'אגדה'

א) כמו שישנם מידות שנמסרו מסיני בדרכי ההלכה, והם י"ג המידות, כמו"כ נמסרו מידות בדרכי האגדה, וכפי דתניא בריש הברייתא ד'משנת רבי אליעזר': 'אמר ר' אליעזר בר' שמעון, כל מקום שאתה מוצא דבריו שלרבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כאפרכסת, שנאמר להקשיב לחכמה אזניך תטה לבך לתבונה, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. למוד לך הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את התורה ודרכי בוראך, ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו'. וכאן מתחילה הברייתא למנות 'משלשים' ושלש² מדות ההגדה נדרשת בהן. וכתב עלה הרב"ז בתשובותיו (ח"ד ר"ס רלב) 'כמו שתורה שבעל פה נדרשת בשלש עשרה מדות. כך האגדה נדרשת בשלשים ושש מדות. וכל המדות האלו נמסרו למשה רבינו מסיני'.³

(ב) ואת ביאור מספר זה ביחס לדרכי המידות שמנינו לעיל מצינו בדברי אדוננו הגר"א זי"ע בספר הצבא (שם) ור"א דמנה ל"ב לפי שדורש באגדה והן נגד ל"ב נתיבות חכמה. והיינו שלא נחלקו ר"י ור"א בריה"ג במידותיה של התורה, אלא של"ב דרכיו נאמרו ברובד נוסף של התורה.

המידות של חלק ה'דרוש' שבתותה"ק

ג) ובאו הדברים ביתר ביאור בדברי רבנו חיים וויטאל זי"ע (עץ הדעת טוב ח"ב, לד א-ב מדה"ט): נתבאר בדברי רז"ל כי התורה נדרשת בד' פנים השייכים להספר"ס והם פשט רימז דרש סוד, והנה הפשט הוא פשוט של כתובים כמשמעות ממש אשר ממנו יוצאין כל הדינים והמצוות ודקדוקיהם ויש לו י"ג דרכים נק' בדברי רז"ל מדות שעליהן אמר ר' ישמעאל ב"ג מדות התורה נדרשת, אשר על ידם דנין ולומדים כל דקדוקי דיני התורה, ואמנם בדרך השני הנק' דרש שהוא דרך הבנת הפסוקים יותר ממה שנראה בפשוטן יש בדרך זו ל"ב מידות אחיות שהתורה נדרשת בהן דרך דרש כמבואר בבריתא המכו' לר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי אשר עליו אמרו בתלמוד כל מקום שאתה מוצא דברי ר' אליעזר בנו של ר"י הגלילי בהגדה עשה אונק כאפרכסת, והיינו שהמידות של ר"א בריה"ג נמסרו בשביל ללמוד את התורה ביתר עומק והבנה.

ד) ודנו הראשונים אם ניתנו מידות אלו, אף כדי לפסוק מהם לעניני הלכה, ולהלן נביא ב"ה חלק מהנידון: תניא במשנת רבי אליעזר (פ"א) 'משלשים ושש מדות ההגדה נדרשת בהן'. ושם (פ"ב כ"ט) 'מניין שדורשין גמטריא בהגדה'. מבואר שלא כל המידות ניתנו לדרשן בהלכה, וכ"כ בספר הכריתות (חלק תניות עולם) 'ויש מהם דלא חשיבי כי אם לענין הגדה ודרשא אבל לא להוכיח מהם שום קולא וחומרא כמו נוטריקון'.⁶ אבל הדבר ברור שגם להסוברים כן היינו רק שמעיקרן מידות אלו לא ניתנו לדרש הלכה, וככל כלי הליפותות שנאמרו מסיני,⁷ אבל לא מפני חסרון בעצם תוקפה של המידה, ח"ו.

‘קבלה ביד רבותינו’

ה) וכה כתב הרמב"ן (בריש ספר הגאולה) 'ואם ישיב אדם עלי בסמכי על חשבון האותיות שקורין אותה גימטריא' וידמה בעניניו כי הוא הבל וריק בעבור שיוכל אדם להוציא כמה פסוקים לענין רע וזר בחשבון הזה, אנחנו משיבים ומודיעים להוציא לענין הזה באשר הוא אמת כי אין אדם רשאי לדון בחשבון גימטריאות ולהוציא מהן ענין עלה בדעתו, אבל קבלה ביד רבותינו חכמי התלמוד הקדושים ז"ל כי ננסתרו למשה בסיני גימטריאות ידועות להיות זכר ואות לענין הנאמר על פה" עם שאר התורה שבעל פה בענין אנדה, ומזה באיסור ודתינו כמו שאמרנו (נזיר ה,א) סתם נזירות

- [illegible]

אולם פשוט הוא שאי"ז בגדר מתעסק לגבי שחיטת אותו ובנו, וכשחוט קודשים ונמצא חולין בעזרה שפיר הוי מתעסק, שהרי סבור שהוא חולין ומתעסק בחולין, אבל הכא שהוי חסרון ידיעה שאין יודע ששחטו את אמה כיום זה, אין ע"ז שם מתעסק ושוגג גמור הוי, ולכן צריך להודיעו.

שמחה ביו"ט

כתב השו"ע (סימן תקכט ס"א) מצות יום טוב לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה. והרמב"ם (פ"ו מיום טוב הי"ט) כתב אף על פי שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו, אלא כך היא הדת, בבקר משכימין כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללין תפלת המנחה וחוזרין לבתיהם לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה.

וכתב לן הגאון רבי אליהו ווינר שליט"א: אכתוב בקוצר אמרים את אשר דן והעלה רבינו מרן ראש הישיבה זצוק"ל כמה זימני במהות ויסוד המצוה של שמחה ברגלים, והנהגת רבינו ז"ל לאכול בשר ולשתות יין בכל יום ויום מימות המועד, ואף שפעמים היה קשה וכבד עליו נתאמץ בדבר, ומרגלא בפומיה דהרי אין אנו מקיימין את הנהגת השמחה ביו"ט כפי הסדר המבואר בגמ' וברמב"ם 'חציו לכה', דמשמע מחצות היום עד הערב, ולכל הפחות יש לקיים את יסוד השמחה דבשר ויין, [ולבד משנים ראשונות דגזירת הגיוס שהזיר עצמו מאכילת בשר ואפי' בשבת ויו"ט אבל לא מיין וכנראה סמך ע"ד השו"ע כדלהלן]. ופעם בהיותו בחוה"מ אצל מרן הגר"ש זצוק"ל ונפיק מפומיה דהגר"ש שצריך יותר להתחזק בחציו לה' ואמר רבינו ז"ל כמתפלל 'ואני חשבתי שצריך יותר להתחזק בחציו לכה' ופתחו את הרמב"ם בה' יו"ט בדין חציו לה', ואמר הגר"ש בצחות 'דאס איז א'שוער רמב"ם'.

והחזו"א (או"ח סימן ככד הע' לפסחים דף עא,א) נסתפק דאפשר שיש מצוה דבשר ויין גם ביום וגם בלילה, ואמר רבינו ז"ל דלא משמע כן בכמה דוכתי, וכן עמא דבר שלא לחוש לדברי החזו"א בזה.

ותוכן משנת רבינו ז"ל בדין השמחה כדלהלן, כנודע דעת הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ו הי"ח) דבזמן הזה שאין ביהמ"ק מצות שמחה באכילת בשר ושתיית יין, והב"י (ס' תקכ"ט) תמה מנין ליה להר"ם דבזה"י יש חיוב של אכילת בשר. ובפסחים (קט"א) איתא דבזה"י אין שמחה אלא ביין, ובשו"ע השמיט מש"כ הר"ם לאכול בשר [ושלא כדרכו בכל מקום להביא שיטת הר"ם גם במקום דהוא שיטה יחידה] והמשנ"ב (סק"א) הביאו. ויש להעיר לגם מדברי רש"י (הב, נראה דצריך לאכול בשר ביו"ט).

ונראה בדעת הר"ם דהנה ברגלים כתוב בתורה בסתמא 'ושמחת' וילפי' מהר עיבל דהיינו אכילת קדשים, ובפשטות עיקר השמחה היינו עצם אכילת הבשר שהוא דבר המשמח אלא דילפי' דצריך דוקא אכילת קדשים דאז השמחה היא 'לפני ה', וכן מוכח מחגיגה (ח,א) דמקשה דלמא ייצא ידי חובה באכילת עופות ומנחות, ומשני ר' אשר דבעינן מידי משמח יצאו אלו שא"ב שמחה, והרי לן דמין בשר הוא דבר המשמח, ומעתה סבר הר"ם דבזה"י דאין ביהמ"ק א"א לקיים המצוה בשלימות בבשר קדשים אבל הא מיהא ודאי בעינן אכילת בשר שזה תחילת הענין של שמחה.

ונראה בדעת הר"ם דמה שאמרו בגמ' דבזה"י שאין ביהמ"ק קיים אין שמחה אלא ביין, היינו דההשלמה לשמחה 'לפני ה' היא בשתיית יין יחד עם אכילת הבשר. וביאור הדברים דע"י שתיית יין יש כח באדם להתרומם ולשמח לפני ה', ואיתא במגילה (יב,ב) ד'ישראל מתוך ששותין יין באים לידי שירות ותשבחות, והמהרש"ל בישר"ב (פ"ב ס"ה) כתב וז"ל, אבל עכשיו שאין לנו שמחת שלמים והקדש חרב וערבה כל שמחה, אין שמחה אלא ביין וזולתה אין יוצא יד"ח בשמחת יו"ט, ואדרבה כמה ישמח את עצמו אם לא שישתה וישכח רישו לשמחו ולבטחו בה' שיחזור אלינו ואף בימי גלותינו בהיותינו בארץ אשכנז לא מאס ולא געל אותנו להפר בריתו ח"ו מאיתנו כי תמיד הוא ה' אלוהינו עכ"ל.

וידוע שדנו פוסקי הזמן בשיעור שתיין היין ומרן הגר"ש בקובץ תשובות (ח"א סימן נז) נקט דבעינן רביעית, וחתנו הגר"ק זצ"ל סבר דדי בשיעור כל שהו. ורבינו ז"ל היתה דעתו נוטה דלא נאמרו כאן הל' שיעורים דלא אמרו דין 'כוס' אלא צריך שיעור כזה שמביא את האדם לידי שמחה [ולא שכרות ח"ו כמבואר בר"ם], והכל נדון בערכין לפי טבע האדם ומזגו, ואביו גאון ישראל ז"ל אחז דרכו דיוצאים יד"ח אף במיץ ענבים, ורבינו תמה בזה דזה אינו אלא במקום דבעינן 'חשיבות' כמו קידוש על היין וכיוצא, אבל דין 'שמחה' ודאי שייך דוקא ביין וכמש"נ, עכ"ל הגר"א וינר שליט"א.

שיעור מי המקוה

כתב השו"ע (יו"ד סימן קצח סכ"ט) הטובל במקוה שאין בה אלא מ' סאה מצומצמין, אם אמר לחבירו כבוש ידיך עלי במקוה, הרי זה מגונה. וכתב הש"ך (סקל"ט) שהטעם שהרי זה מגונה. דחיישינן שמא יוציאנה קודם שיטבול זה ונמצא טובל במקוה חסר שהרי חסרו ממנו המים שטפחו בידו של זה, ב"י. אבל הריב"ש (סימן רצג) כתב 'דהרמב"ם פירש דאפילו במקוה שיש בה יותר מ' סאה הרי זה מגונה ומביאו ב"י לקמן סימן ר"א, עכ"ל. ובט"ז שם (סקכ"ט) כתב שהטעם שהרי זה מגונה, דחיישינן שמא יוציאנה קודם שיטבול זה ונמצא טובל במקוה חסר שהרי חסרו ממנו המים שטפחו בידו של זה.

ובבאור הגר"א שם (אות כז) כתב: במסכת ד"א זוטא בד"א במים מועטים, אבל במים מרובים ה"ז משובח, ע"כ. וכתב הגר"א דיוטש שליט"א (פנקס רש"י סוכה עמוד פח) כתב דעולה מדברי הגר"א, דכל האי דינא דהשו"ע דהרי"ז מגונה הוא משום דהוי מים מועטים, אך במים מרובים איכא הידור מצוה והרי זה משובח. והנה לכאורה כל האי דינא דבעינן מים מרובים הוא משום החשש שמא יתחסר, והא פשיטא דלהאי חששא אין כלל טעם שיטבול במקוה שיש בו ס' סאה, רק דבעינן שלא יהיה בצמצום, ואעפ"כ חדית לן הגר"א דאיכא הידור במים מרובין. והיינו דהן אמנם סיבת תקנת ההידור היתה משום החשש שמא יבא להחסר, אך השתא נתחדש לן תקנה דכל היכא דאיכא יותר מים הוי משובח טפי, ומקיים בה דינא ד'הידור מצוה'. ולפי"ז אם יהיה לאדם מקוה שיש בו מ' סאה מצומצמות וע"י דמים יכול לטבול במקוה שיש בו ס' סאה, מחוייב הוא מהלכתא דהידור מצוה עד שליש לילך למקוה שיש בה מים מרובים טפי, דבזה מקיים בעיקר החפצא דמצוה לדינא דזה קלי ואנוהו.

ושאלתי להרבה מגדולי ישראל אם יש מעלה בשיעור מקוה יותר גדול ולא ידעו מקור לזה, וכששאלתי לרבינו מרן ראש הישיבה הגר"ש אויערבאך זצוק"ל ציין מיד לדברי הגר"א.

מצא חמץ בפסח

כתב בספר נתיבות שלום (שבת עמוד סז): בעיקר הסברא דלא נאמר פטור מתעסק אלא באיסור התלוי במעשה, כבר כתב במקור חיים (פתיחה לסימן תל) דמי שסבר שאין לו חמץ בבית ומצא חמץ לא"י דמתעסק הוא אצל איסור ב"י ובי", כיון שאין זה איסור התלוי במעשה. והגרע"א (שו"ת סימן ח') כתב ע"ד דדוחק הוא. והנה אם קולא דמתעסק היתה נובעת מזה ששגגה במציאות המעשה היא שגגה גדולה יותר, וקרובה יותר לאונס, לכאורה אין לחלק בין איסור ב"י ובי" לבין שאר איסורים, דסו"ס טעה במציאות וסבר שאין לו חמץ. ואמנם כיון שיסוד הקולא דמתעסק אינה בשגגה אלא דכיון שטעה בעיקר המעשה נקלשה עשייתו וכאילו נעשה מאליו, בזה יש מקום לומר דבאיסור שאינו תלוי במעשה אין שום קולא במתעסק. ואמנם אין זו סברא מוכרחת, דיך לדון גם בהך איסור התלוי במציאות כאיסור ב"י ובי" דכל שהאדם טעה במציאות זו הרי זה כאילו לא שירר חמץ בבית, וזו טענת רע"א.

ורבינו מרן ראש הישיבה הידרכי שמואל זצוק"ל חידש בזה, דמסתבר שאם ישייר אדם ככר בבית וכסבור שהיא מצה ונמצאת חמץ, יהא בזה שם מתעסק, ואין הכרח לדמותו למי שסבור שאין חמץ בבית ונמצא בו חמץ, והיינו דכשיש לו טעות בככר המסוימת הזו יש יותר סברא להקליש את שם המעשה של 'שירר החמץ', והוי כאילו לא שירר חמץ בביתו, משא"כ בטעות בעלמא שסבור שהבית נקי ונמצאה בו ככר, ע"כ.

והגר"מ בן שושן שליט"א כתב בספרו נתיבות מאיר (מועד עמוד רכב): בעיקר קושית המקו"ח דאמאי עובר על ב"י ובי" בחמץ שאין ידוע, הא הו"ל מתעסק. שמעתי ממור' רבינו מרן ראש הישיבה הגר"ש אויערבאך זצוק"ל, דדין מתעסק זהו דוקא כשמתעסק במידי אחרת סבור שהוא תלוש ונמצא מחובר, אלא כהוא שסבור שהוא תלוש משווי שם מתעסק והוי הפקעה משם מעשה האיסור של תלישת המחובר. אבל במי שאין ידוע שיש לו חמץ בביתו אין ע"ז שם מתעסק כלל, דאין מתעסק במידי של היתר להפקיע האיסור בב"י ובי", ואה"נ במי שסבור שהוא מצה ונמצא שהוא חמץ שפיר י"ל דהוי מתעסק, שהרי מתעסק במצה ונמצא חמץ, ואפשר שגם כן לא יעבור על איסור ב"י ובי" בלא סברת המקו"ח הנ"ל, והביא ע"ז ראייה מדאיתא בחולין (דף פג ע"א) בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט, כיתה מכרתי לשחוט את אמה וכו', ואמאי צריך להודיעו, הא הו"ל הלוקח מתעסק שאין יודע ששחט היום את אימה, ולכאורה מכאן ראייה לשיטת הגרע"א דמתעסק הו"ל עבירה בשוגג צריך להפרישו,

הוקדש לכבודו של אסיר עולם התורה
אשר זכה לקדש שם שמים בעזר ותעצומות
במסירת גופו למורטום, ועל נפשו הם לא יכולו
הרה"ח בנש"ק רבי שמחה בונים מייטלבוים שליט"א
לרגל שחרורו מבית האסורים לרגל חג הפסח
זמן יציאתו מבית עבדים שבכל דוד ודוד
הוקדש ע"י קהילת "היכל בני התורה" - הקריה החרדית בית שמש

לעילוי נשמת הרבנית הצדקנית
מרת מלכה צ'צ'יק ע"ה
בת הרה"ח רבי פינחס זצמנ זצ"ל
אשת הגה"צ רבי זאב דוב צ'צ'יק זצ"ל בעל "תורת זאב"
נלב"ע ח' ניסן תשמ"א ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח על ידי נכדה הרה"צ רבי יודל צ'צ'יק שליט"א

לעילוי נשמת רבינו הגדול חסידא ופרישא
הגאון הצדיק רבי ישראל אליהו
ב"ר אלכסנדר זיסקינד וזינגרובי צצוק"ל
נלב"ע י"א ניסן תש"ע ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י בנו הרב הגאון רבי אברהם ישעיהו וזינגרובי שליט"א
במלאות י"ב שנה לעלייתו לגנוי מרומים

והרגיל את הילדים לזה בגיל צעיר מאוד [והוא נהג גם לכסותם בסמרטוט, כי הקפיד על גילוי לא רק לגבי מי שתיה אלא גם לגבי מי רחיצה, וכדאיתא בגמרא (עבודה זרה לז, ב)], וכן רואים, שהזהירות בנטילת ידים, מועלת להצלחת הילדים!

פעולות קודש

הנה בעיקר מצות קידוש דמצוה על האדם לקדש אעפ"י שהיום מקודש ועומד, וכן מצינו בבכור, דאף דקדוש מרחם, אפי"ה מצוה להקדישו. י"ל עפ"מ"כ בספר החינוך (מצוה טז) דהאדם נפעל לפי פעולותיו, וכמו שומר ערב שמטיב עם העיר אז אף אם לבו רע, יתהפך להיות טוב, וכן איפכא, לעולם נשפע האדם אחרי פעולותיו, ולפ"ז י"ל דזהו הענין שמקדשים ביו"ט ובבכורות, דאף דכבר מקודשים ועומדים, מ"מ הוא כדי להוסיף בפעולתו החיצונית.

ובמקום אחר ביאר רבינו שהוא להשריש את גודל קדושת היום, וכמ"ש הרמב"ם במכתב (אגרות הרמב"ם, פרקי הצלחה סוף פרק ב) שאין ללמד תורה למי שאינו יודע את ערכה והמשילו שם למקבל אבנים טובות ואינו יודע ערכם כו', שהוא דרך קנין התורה ומצותיה כפי החשיבות שמיחדים לזה, ולהיפך הוא בחינת ויבז עשיו את הבכורה, ומתוך כך הפסיד מעלתה.

ענין "יחזק"

ענין שבירת המצה, ג"כ עבור הקטנים, כטבע הקטן לשבור דברים, כדי לראות מה נמצא בפנים, וזה הוא ענין ההגדה שיהיה שואל ומבקש לדעת פרטי ופנימיות הדברים.

ובפעם אחר ביאר רבינו שמחלקים את המצה, מפני שהמצה מסמלת גם על חלק העוני, כשעדיין היינו עוד במצרים, וגם על החלק של היציאה בחפזן כשהיינו כבר בחירות, ושני חלקים הם.

ובפעם אחרת ביאר שיש בזה רמז לגדרי המצוה וקדושה, כי החצי הקטן שמחזירים לקערה מדין לחם עוני, רומז על העבדות במצרים שאז עדיין היינו מעורבים עם הגוים, והחצי הגדול שהוא לאפיקומן הרומז על הגאולה הוא על הקדושה של ישראל, ובא ללמד שאי אפשר לזכות לקדושה כשהם מעורב עם הרע, וצריך להבדילם. והוא רמז למי שרוצה לזכות לתורה - שהרי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה - שעליו לפרוש מעולם הזה, כי אי אפשר לזכות לתורה ללא קדושה, ותנאי בקדושה הוא לפרוש מעולם הזה, וכדאיתא בחובות הלבבות (שער חשבון הנפש פרק ג, החשבון הכ"ה) שתאות החומרי והשגות הרוחני, נוגדים זה לזה כאש ומים בכלי אחד.

הצנעת וחטיפת המצה

בטעם המנהג להצניע את חלק האפיקומן, י"ל משום שתמיד יש שרוצים לחטוף את המצוות מן האדם, ומצוה צריכה שמירה יתירה, וכמ"ש במסילת ישרים (פרק ז) כמה עיכובים יש מכאן ועד גיחון.

והילדים חוטפים את המצות, כי המצה הלא רומז על הגאולה העתידה, ואף שאסור לדחוק את הקץ, אבל הילדים בזכות הבל פיהם שלא חטאו, ביכלתם להחיש את הגאולה.

עוד בענין המנהג להטמין את החלק הגדול לאפיקומן, יש לבאר, שהקב"ה חילק את הגלות, והחלק הגדול הוא נגד הגלות שלנו שהוא הארוך ביותר, ועיקר הגאולה תהיה אחרי גלותינו, ולכן שומרים דוקא החלק הגדול לאפיקומן, שרומז שהגאולה תהיה אחרי אריכות הגלות שאנו נמצאים, וכמאמרם ז"ל בסנהדרין (דף צט, א) ע"ה"פ שמחנו כימות עניתנו, ששמחת הגאולה תהיה כפי אורך הגלות.

והנה המנהג בתפוצות ישראל לפעול ישועות ע"י חטיפת אפיקומן, והוא, כי האפיקומן הוא אמונה וצפייה לישועת ה', וע"י אמונה זוכים לכל הטוב.

בבהילו יצאנו ממצרים

בנוסח ההגדה להרמב"ם סוף הלכות חמץ ומצה כתב בזה"ל: נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך היא, מתחיל על כוס שני ואומר בבהילו יצאנו ממצרים.

ענין הבהלה והזריזות, מבואר עפ"י שפירש רש"י פרשת וישלח עה"פ ויזרח לו השמש (לב, לב): 'לצרכו לרפאות וכו' ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו' עכ"ל. ולכאורה מה שהוצרך לזה ולא היה זמן להמתין עוד ב' שעות שיתרפא אז, לרמז בא שאם אך הגיע הזמן ליעקב להתרפא, יתרפא מיד בלא שום איחור, ובגדר לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, אפילו זמן מועט יותר ממה שנגזר. וכדאיתא בגמרא עבודה זרה (דף נה, א): 'כך יסורין בשעה שמשגרין אותן על האדם משביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית ועל ידי פלוני ועל ידי סם פלוני'.

ומה גם שענין זריחת השמש ליעקב מרמז על הגאולה העתידה, כדאיתא במדרש רבה שם (סחי, ה) ה"ד וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה, והוא ענין ובעתה אחישנה, והיה לעת ערב יהיה אור. ולפ"ז י"ל דזהו גם ענין 'בבהילו יצאנו ממצרים', דכיון שהגיע הזמן לצאת ממצרים, לא ינוח שבט הרשע ובבהילו יצאו ישראל ממצרים.

ובמקום אחר ביאר רבינו שליט"א ענין החפזון, מפני שעל האדם לברוח מן הרע בכל כחו ובהזדמנות המהיר ביותר [לשונו: "מ' אנטוליפט פון שלעכטס"], ולכן ברגע שכלל ישראל יכלו לצאת ממצרים - שהוא כח הרע - מיד מיהרו לצאת משם.

מה נשתנה הלילה הזה

הנה כל הד' קושיות הם בעניני אכילה, והלא

מספר סימני הסדר

מספר סימני ליל הסדר הם ט"ו, וי"ל שזה מכון כנגד ט"ו שיר המעלות שתיקן דוד המלך ע"ה בתהלים כנגד ט"ו המעלות שבבית המקדש, הרי דט"ו מעלות יש להתעלות לקודש, וכן י"ל בליל המקודש לחג, שכל הסימנים הם מדריגות להגיע מתחילת הדרגות - "קדש", ועד ל"נרצה" שהוא שפיץ ההתעלות, דהיינו שירות ותשבחות מתוך שמחה עצומה ודביקות הבורא.

'סדר נאכט'

מיסודות האמונה שעלינו ללמוד בליל קדוש זה, הוא שכל הבריאה הכל הולך בהשגחה פרטית, ועפ"י סדר מדויק שהקב"ה עושה כרצונו, ולכן מכונה ליל זה בלשון "סדר נאכט", ללמד שהכל הולך לפי סדר, ואין דבר מקרה בעולם כלל, וכמבואר ברמב"ן סוף פרשת בא עיי"ש. וכמה שאדם יחשוב וינסה לעשות באופן אחר, הרי שבסוף צעת ה' היא תקום, הכל יגיע לסדר שהקב"ה רוצה. וזהו הרמז של סימני הסדר קדש ורחץ כו', הכל מתוכנן עם סדר מדויק לקיים את מצוות הלילה.

קביעות וסדר

בעל ההגדה סידר את סדר ליל פסח ע"פ הסימנים קדש ורחץ וכו'. ואפשר לומר בזה ע"פ מש"כ הרמב"ם בפירושו לאבות (פ"א משנה טו) שמאי אומר עשה תורתך קבע, וז"ל, אמר עשה תלמוד תורה השורש והעיקר וכל שאר עסקים נמשכים אחריו וכו' ע"כ, הרי דמתנאי קביעות התורה הוא לעשותם השורש והעיקר, והוא הוא קביעות סדר החיים של כל אחד ואחד, ולכן הסימנים של סדרי המצוות הוא מתנאי קביעותם.

וראוי לציין בזה מה שהשיב רבינו שליט"א לאחד שרצה לנסוע לבקר את הוריו בימי החנוכה, וקיבל מקום נסיעה בזול, אבל זמנו היה בזמן הדלקת נ"ח, ושאלה בפיו, מתי להדליק נר חנוכה, אם להדליק בזמן הפלג או להדליק אחרי צאה"כ כהגיעו למקום המיועד. ואמר לו רבינו: בפעם הבא תקבע זמן ההדלקה כפי ההלכה, ותשאל חו"ד על זמן הנסיעה, והבן.

קדושה ואח"כ טהרה

הקדים "קדש" ל"רחץ", קדושה לטהרה, ואע"ג דבכ"מ טהרה קודמת לקדושה כדתנאי בברייתא דרבי פנחס בן יאיר. מ"מ בליל הסדר הוא דרגה מיוחדת, ובה יכולין להגיע למדרגת הקדושה אע"ג שעדיין לא הגיע למדרגת הטהרה [ומחזיקי הרה"ח רח"א ערלאנגער זצ"ל היה רגיל לומר ד"סדר" ו"ת סיד ד'רוש ר'מז, אף דלעולם בעינן פרד"ס פ'שט ר'מז ד'רוש סיד, מ"מ בליל הסדר יכולין לזכות מיד לדרגת סוד, והיינו כנ"ל, דליל פסח היא זמן מיוחד, וכל אחד יכול לזכות למדרגות גבוהות].

ובמקום אחר ביאר רבינו, דאף שמסדר עשיית הדברים בפועל הוא טהרה קודם קדושה, מכל מקום האמירה שאומרים לו לאדם הוא הקדושה לפני הרחיצה, שאחרי הרחיצה יהיה לו קדושה עיי"ז, כי כן צריך שיהא המחשבה, וביאר בזה את דברי הגמרא זבחים (דף צא, א) במה שבפרשת תזריע נאמר בתורה עולת העוף קודם לחטאת העוף, והלא סדר ההקרה הוא חטאת קודם לעוף? ותי' הגמרא: 'למקראת הקדימה הכתוב', והיינו שבענין הקריאה הוא עולה קודם לחטאת, שאומרים לו העלייה קודם הטהרה, כדי שיטהר את עצמו כשיועד מתחלה שעליו להתקדש, והוא דוגמת אדם שעולה בסולם כשיועד שתכליתו להגיע למקום הגבוה.

מעלת הטהרה

נקט "וירחץ בווא"ו מוסיף על ענין ראשון, מה שלא מצינו כן בכל שאר הסימנים. והיינו משום כי ענין נט"י הלא הוא ענין טהרה, והוא התנאי הראשון להתעלות.

וכן כתב מרן החזו"א זצ"ל במכתב (קובץ אגרות ח"א אגרת ד): 'כן צריכים לתת לב להיזהר ממפסידים טבעים וסגולים מן הסגולים שלא להקל בנטילת ידים המבוארים בשו"ע ומאד החמירו בזה כמבואר בשו"ע או"ח סימן ד' וכו' וזהו מכלל טהרה המביאה לידי קדושה' וכו' עכ"ל. וכן העתיק בהקדמתו לספרו חזון איש או"ח כל הסעיף בשו"ע או"ח סימן ד' אלו דברים צריכים נטילה במים וכו'.

והנה פעם באמצע הלילה כאב למרן החזו"א מאוד השיניים, ושלח לקרוא לאחד שהשכניו לטפל בשן, וכמובן שהלה מיהר לכבודו של החזו"א, וטרם שהשיכני לו החזו"א להכניס ידיו לתוך פיו, שאלו אצל נטל את ידיו, וכאשר ענה שכן, שאלו החזו"א שיראה לו היאך נטל את ידיו, ורק אחר שראה החזו"א שנטל בזהירות אמר "עכשיו אתה יכול להכניס ידך לתוך פיו..." וכן זכינו לראות אצל מרן החזו"א זצ"ל ואצל מרן הגרי"ז זצ"ל ש"נטילת ידים היה עבודה שלמה".

וכן ידוע כאשר רבי לייבל איגר זצ"ל בנו של רבי שלמה איגר זצ"ל התקרב לחסידות, ונסע פעם לזקינו הגרעק"א זצ"ל לשהות אצלו ביו"ט, ביקש רבי שלמה איגר מאביו לדבר עמו בענין זה. ואכן עבר החג ולא דבר עמו מזה כלל. והנה כאשר שאלו ע"י רבי שלמה איגר, אמר הגרעק"א שבדק אחריו משך כל החג וראה שנוהר מאוד בנטילת ידים, וא"כ שוב אין על מה לדאוג.

עוד סיפור מענין זה, פעם הגיע איזה מלמד עם התלמידים להבחן אצל מרן החזו"א זצ"ל, ושאלם החזו"א שאלות על הגמרא כפי סדר ישיבתם, ובהגיעו לאחד מהילדים דילג עליו ולא שאל ממנו כלום, והנוכחים חשבו שבטעות עשה כן, אך אחרי המעמד, כאשר ניגשו כל הילדים לתת שלום למרן, דילג שוב החזו"א על הילד הנ"ל ולא פשט את ידיו אליו, ובמקום זה פנה אליו בשפה רכה, ואמר: "אינגאלע, מען דארף זאך וואשן נעגל וואסער..." ויהי לפלא!

גם בבית אמא"י ז"ל היו נזהרים מאוד בנטילת ידים, ואמא"י כבר חניג

לבסוף, או מפני שמה היה הקב"ה מונעו בלי הזהרה, וזש"כ רש"י טובתן של רשעים וכו' כי רק על הטובה הוזהר שיש נחשבת רעה לצדיקים. וז"פ מטוב ועד רע היינו טובה שלבסוף תביא לרעה, וכדאיתא ביבמות (דף קגב) הטעם דטובתן של רשעים רעה היא מפני שהרשעים מזכירים שם ע"ז בטובתם, והוא הרע הנמשך מטובתם שעי"ז נמשכים אחר ע"ז, וכיון שכן על נכון אמר יש לאל ידי לעשות רע, כי ע"ז לא הוזהר כלל והוא צורך הברית שעשו על הרעה שלא יעשה כמו שאמר לא אעבור לרעה. אבל על הטובה לא הוצרך לעשות ברית שכבר הוזהר על זה מהקב"ה.

ואגב אזכור כאן מה שאמר מרן החזו"א זצ"ל בתחילת המדינה שאינו מודאג כ"כ מן הגזירות שיגזרו על החרדים לדבר ד', אלא מהטובות כביכול, שעתידיים לעשות עמהם ותנעם להם המדינה. והוא אשר אנו רואים בחוש בעוה"ר כי הטובות ונתינת הכספים שלהם הזיקו לנו יותר מהגזרות שגזרים עלינו.

שפיכה מהכוס באמירת העשר מכות

במנהג שפיכת הטיפין מן הכוס, סיפר רבינו שליט"א על מו"ח הרה"ג רבי משה בלוי זצ"ל [מדברגא דאומתא של היהדות החרדית ויו"ר אגו"י באה"ק בימי קדם] שפעם בליל הסדר סעדו אצלו שרי הממשל הבריטי, ובהגיעו לשפיכת היין באמירת המכות, תמחו השרים לפשר מנהג משונה זה, נענה להם ר"מ והסביר להם שהוא מפני גודל הצער על אבדון הרשעים, בו בעת שביכולתם היה להיות צדיקים גמורים, ולכן שופכים מן היין, כאילו מראים על השתתפות בצער, ובדומה לדברי הגמרא מגילה (דף יב) במה שלא אמרו ישראל שירה בשביעי של פסח, משום דמעשי ידי טבעו בים כו' עכ"ל.

מנין המכות

בביאור מחלוקת התנאים להוסיף במנין המכות, איתא בשם הגר"א ז"ל דהרי הקב"ה הבטיח כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך, וא"כ כל כמה שמוסיפין במכות של מצרים, ההבטחה יותר גדולה להיותנו שמור מהם. ולכאורה אף דלכו"ע היה אותו הסכום של המכות, ולא נחלקו אלא בביאור הדרשה, צ"ל דאפילו הכי אם מפרטים אותם עפי" דרוש הפסוקים, יותר מתקיימת ההבטחה הנצל מהם.

מעלת שולחן עורר

בשו"ע (סי' תע"ח ס"ב) שאם ישן שוב אינו אוכל מצה, וברמ"א שם דהיינו דוקא אחר שהתחיל אפיקומן, דטעם האיסור הוא מפני זכר לקרבן פסח שאינו נאכל בשתי חבורות, כדאיתא בטור. אך במהרי"ל (סדר ההגדה אות לט) כתב בשם מהר"ש דה"ה אפילו קודם התחלת אכילת האפיקומן, אם ישן שוב אינו אוכל, וביאר הטעם: 'זאע"ג דאמרין הפסח אין נאכל אלא על השובע היינו לבסוף מ"מ עיקר אכילה של זאת הלילה כקרבן פסח וחשוב הכל אכילה של הקרבן וסעודה אחת היא ואם ישן בה הרי הוא כב' חבורות' עכ"ל, והדברים נוראים למתבונן בגודל סעודה זו, שכל אכילותיו הם בגדר קרבן!

צפון

ענין צפון מרמז על אפיקומן. והנה כבר האריכו בזה המפרשים כי סוף גאולת מצרים תהיה בגאולה העתידה שהיא סוף וקץ לגלות מצרים כי כל הגלויות הם השלמה לגלות מצרים, ולכן הוא צפון כי גאולה העתידה זמנה צפון.

ואפשר לרמז עוד מה שנוהגים שהילדים חוטפין את האפיקומן, כי ילדים רוצים לחטוף הגאולה קודם זמנה, והבן.

ובענין המנהג שבעל הסדר מברך את החוטף אפיקומן תמורת האפיקומן, באיזה כח וזכות יש לבעל הסדר שתתקיים ברכתו. אמר רבינו שליט"א כי מאחר שאנו מצווים לאכול אפיקומן, א"כ מי שצוה לאכול אפיקומן, הוא ית' שמו ימלא משאלות לבו של החוטף, והבן.

לעשה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו

במזמור זה סופר ומונה הרבה תקופות והנהגת הבורא שאנו רואים הנהגת החסד ית' שמו בעולם, למכה מצרים בכוריהם וכו', ויוצא ישראל מתוכם וכו', והעביר ישראל בתוכו וכו', למוליק עמו במדבר וכו', ויהרוג מלכים אדירים וכו' ונתן ארצם לנחלה וכו', ואינו דומה דור לדור ותקופה לתקופה, ובכל מצב יכולים לראות ולהתבונן הנהגת החסד ית', וכמו שאנו אומרים בתפלת נשמת כל חי 'המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים'.

וכן ראוי להתבונן על הרחמים והחסדים של דורנו אנו אשר רובם מבני דורנו לא זכו בעוה"ר לקבל מסורת אבות אחרי החורבן הנורא, ובכל זאת אנו רואים אלפים ורבבות יראים ושלמים החרדים לדבר ד', אלפי בני תורה ולומדי כוללים אשר שאיפותם ותשוקתם הוא לעלות במעלות התורה והיראה, וצאן קדשים המתחנכים בדרך המסורה לנו, הלא כולה נסים וחסדים מהבורא ית', ועל אף שהחשך יכסה ארץ בנסיגות עצומות ורוח ואויר הזוהמה המרחפת בעולם, בכל זאת אנו רואים תיבת נח על פני המים והא כלול כולו פלאים, לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו.

ומחובתנו להודות ולהלל לד' על נס קיום של כלל ישראל וכמו שהאריך בזה החסיד יעבץ בהקדמתו לתפלה, שהוא מהנסים והנפלאות שעניינו מעזרים בזה.

ומפי מו"ר המשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לעווענשטיין זצ"ל לפרש הפסוק בקהלת (ז',י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה, ופי' ע"פ דברי היעב"ץ הנ"ל שקיום הכלל ישראל בימי הגלות הוא מהנסים הכי גדולים, ואמר בזה שנס המשך בעמוד 6

דבר הוא. וי"ל כי הנה מציינו אצל כלל ישראל שבימי הפסח כולם מקפידים ביותר, וזה יסוד גדול שלמדנו בלילה זה, על אכילת האדם, להיזהר במשנה זהירות מה הוא מכניס בפיו, כי מאכל אסור מטמטם את לבו. וכן רואים שכל מציאות של כלל ישראל להיות עם סגולה התחיל עם אכילת כזית קרבן פסח דהוא מצות אכילה.

וידוע הסיפור עם מרנא רבינו עקיבא איגר ז"ל שביקר פעם באיזה עיר, וניגשה אליו אשה אחת ובכתה בכיות נוראות על בנה, שהיה מצויין בלימודיו, ובתקופה האחרונה נאבד לו הטעם והחשק בלימודו, והוא מתדרדר מטה מטה ח"ו, וציוה הגרעק"א שיבדקו את מאכליו שמכניס לתוך פיו, ובדקו ומתחלה לא מצאו דבר פסול, עד שלבסוף התברר שהבן היה אצל חתונה אחד ששם היה הבשר משוחט אחד שאינו ירא שמים ופסלוהו משחיתות, ומאז התחיל כל הטמטום...

עוד בענין זה, סיפר לי האדמו"ר רבי שלמה מבאבוב זצ"ל על אביו בעל הקדושת ציון זצ"ל שפעם כשהביאו לפניו לאכול, לא רצה לאכול התפוחי אדמה, ועל תמימת הנוכחים אמר שמשוה כאן לא בסדר, וכאשר שאלו מן המבשל האם יש בהם חשש בכשרותם, מתחלה ענה שלא, עד שלבסוף נזכר שכאשר נגמרו לו התפוחי אדמה, הלך אצל השכן ולקח קצת מהתפוחי אדמה שלו ובישלם בלא רשות מראש...

אילו לא הוציא הקב"ה, משעבדים היינו לפרעה במצרים

יסוד זה הוא בכל הגלויות, כי סיבת הגלות הוא מפני חטאינו גלינו מארצינו, והגאולה תהיה ע"י הקב"ה בעתו. וכן מציינו במדרש איכה (פתיחתא כד) ז"ל: 'באותה שעה אמר משה לירמיה לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם וכו' ראוהו למשה ואמרו זה לזה בא בן עמרם מקברו לפדותנו מיד צרינו, יצתה בת קול ואמרה גזירה היא מלפני, מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה אלא המקום היחיד אתכם במהרה' וכו', ולהורות בא שרק המקום יוציאנו מהגלות, וזה הורה לנו בעל ההגדה ואילו לא הוציא הקב"ה וכו', כי הגאולה תהיה רק ע"י הקב"ה.

ובענין זה יש לציין מה שאמר רבינו שליט"א אודות מה שרצו הרבנות הראשות לגזור יום תענית על חורבן השואה, והיתה בזה התנגדות גדולה מגדולי ישראל בימים ההם. וכן אמר בזה מרן זצ"ל שאין להוסיף שום תענית קבוע על הצומות שתקנו חז"ל, וציין בזה מה שמתעונן המקונן בקינות ת"ב על חורבן קהילות אשפירה, מגנדא, ורמיוזא, בקינה מי יתן ראשי מים וכו', בא"ד כי שקולה הריגתם להתאבל ולהתעפרה כשרפת בית אלקינו האולם והבירה, וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה וכו'. ע"כ ממרן ז"ל, ונראה הביאור בזה, כי כל הצרות ר"ל שאנו סובלים בכל הגלות, הלא הוא בכלל חורבן הבית, והכל בכלל צום ת"ב שהוקבע לזכר שריפת בית אלקינו. וביתר ביאור אמר רבינו שליט"א, שכידוע הציונים ר"ל כופרים בגלות, ותולים תקוה בבוקי ושריקי של מדינתם, וע"כ צרת חורבן השואה היה צרה חרשה ושייכ"ע על זה הנהגת צום עולמי, אבל אנו שהולכים בדעתם של גדולי ישראל נ"ע, יודעים ומכירים שאנו נמצאים בעמק הגלות, וכל יצירתם אינו אלא חורבן גדולה, וע"כ כל שנתרחש ר"ל בזמן השואה הוא חלק מגזירת הגלות, ובכלל חורבן הבית, ולא שייך כלל הנהגה נוספת של צום ובכי, וד' הטוב יוציאנו מאפילה לאור גדול.

נגד ארבעה בנים דברה תורה

מבואר יסוד גדול בחינוך הבנים, כי ישנה "א באונדערע שפראך" לכל ילד וילד, ואי אפשר לדמות חינוך של ילד אחד לשני, חנוך לנער על פי דרכו! וגם העצות לחינוך עלינו ליקח רק מהתורה, דכולה בה! והוא מאמר בעל ההגדה 'דברה תורה'.

ועוד למדנו שיש להפיג תועלת ככל היותר שאפשר מכל אחד ואחד. ואזכיר כאן שני מימרות שזכיתי לשמוע ממרן החזו"א זצ"ל בענין להוציא בחור משיבה. פעם הביע ואמר שלהוציא בחור משיבה, דומה למי שנותנו בתוך ספינה באמצע הים, מבלי לדאוג לאן יגיע. ובהזדמנות אחרת אמר לאחד שהתייעץ עמו לזרוק איזה בחור שמפריע להשיבה, והלה טען שהבחוץ מסכן את הטובים, אמר החזו"א: תוציאנו את הטובים, ותשאירו אותו!

הוא שעמדה לאבותינו

פירוש 'והיא' - ההבטחה של כי גר יהיה זרעך, היא שעמדה בכל השנים לקיומו של כלל ישראל, וכפי שהאריך הבית הלוי בפרשת שמות בביאור הפסוקים בתהלים (פרק קו) ויתעברו בגוים וילמדו מעשיהם וגו' ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאיהם וגו', דמבואר שהמציאות של גר יהיה זרעך, היה טובה לכלל ישראל עצם פיזורם ורדיפותיהם במצרים בין הגוים, וביאר שם שמתמיד כאשר כלל ישראל התקרב לאומות העולם, הרי שכנגד זה וכפי ריבוי ההתיידידות וההתקרבות, כן הטביע הקב"ה שנאה בליבותם, וזאת כדי להציל את קיומו של ישראל שלא ילמדו ממעשיהם של הגוים, וכתב שם הבה"ל שהוא דבר שבדוק ומנוסה, ושראינו כן בכל הדורות, וזהו ההצלה של והיא שעמדה לאבותינו. והוא שאמר בעל ההגדה אלא שבכל דור ודור וכו', הכל לפי צורך הקיום של כלל ישראל.

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי

כתיב בפרשת וישלח שלכן אמר ליעקב יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ולכאורה הוא תמוה דהרי לבן אמר בעצמו מיד אח"ז ואלקי אביכם אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע, ואיך זה התחיל לומר היפך זה שיש בידו לעשות רע.

ואפשר באשר נבין מש"כ השמר לך מדבר מטוב ועד רע. ופירש"י טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים, נראה שלא הוזהר לבן על הטוב ועל הרע, כי אין זה פ"י מטוב ועד רע, אלא באמת הוזהר רק על הטוב, דעל הרע לא הוזהר כלל [או מפני שלא חשב כלל לעשות רע כאשר נתברר

הקיום שראו דורות הראשונים גם אנו יודעים מזה, אבל נס הקיום של כלל ישראל שאנו רואים היום, לא ראו אבותינו, ועל כן ימינו הם ימים טובים שאנו זוכים לראות נס הגדול והנורא שהסנה איננו אוכל, ואנו רואים ומעידים נס קיומו של כלל ישראל באופן מפליא, ועל כן אל תאמר וגו', דאדרבה ימינו הם ימים טובים.

ובכן ויהי בחצי הלילה

עיינ פרש"י פרשת בא עה"פ כחצות הלילה, שכתב ז"ל, סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא ע"כ. ותמוה כיון שסו"ס תבא המכה והמופת מתקיים, מאי נפק"מ אם זה יהיה בדיוק ברגע שאמר משה או לא, ואם יהיה בדאי במקדמו ומאוחר אין זה נוגע לגוף המכונה. אלא ללמד בא עומק כחות נפש האדם כשיש איזה טענה וגם בלתי חשובה לגודל הענין, אין זה הטוען והשומע מסוגל לקבל השפעה כלל מכל הענין, והוא להזהיר את האדם הרוצה לקבל השפעה שלא להמשך אחר דברים של מה בכך דע"ז יכול לאבד כל התכלית.

ועוד ללמד בא, לאדם שעושה דבר גדול גם כן צריך לדקדק בכל פרטי הענין שיוציא מתחת ידו דבר שלם ומתוקן.

וענין חצות לילה, אפשר לומר כי מצד הטבע זמן חצות הוא הרגע הכי רחוקה ממצב של אור כי לפני חצות הרי קרובה ליום שלפניה ואחר חצות קרובה ליום הבא אבל זמן חצות הוא מרוחק מכל עת אור, ודוקא אז היה זמן הגאולה, כי הגאולה אינו תלוי כלה וכלל במה שענינו רואות ואינו תלוי בתנאי הטבע כלל, הוא כולה כלה יד ד' אשר ישועת ד' כהרף עין בעת הזמן והיא היא הרמז של חצות לילה.

בליל שמור פסח

הנה כתיב בפרשת בא ליל שמורים הוא ל' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ל' שמורים לבני ישראל לדורותם. וי"ל הביאור, כי תחילת לילה זו היתה שמורה ל', שצפה בה לגואלם, ומכאן ולהבא היא שמורה לבני ישראל לספר הנסים ולחזק האמונה. ועוד י"ל כי אמנם גאולת מצרים היתה קבועה בזמן מסוים שמורה לגואלם באותו הלילה, אבל מעתה גאולה העתידת תלוי בנן שנהיה ראויים לגאולה, והוא פ' שמורים לבני ישראל לדורותם.

ועוד י"ל עפ"י מה דאיתא במדרש רבה (יח, יב) משל לאשה שהלך בעלה למדינת הים, א"ל יהא סימן זה מסור בידך כשתראי אותו סימן תדעי שאני קרוב לבא כן ישראל מצפין וכו' ואמר הקב"ה הסימן הזה יהיה בידכם ביום שעשיתי לכם תשועה ובאותו הלילה היו יודעים שאני גואלכם ואם לא אל תאמינו שלא קרבה העת.

וצ"ב מהו באמת הסימן שנדע שקרוב לבא, הלא המדרש לא פירש כלל את הסימן, וגם מהו הפירוש ואם לאו וכו'? ונראה דמייירי הכא מברור אמונה לדעת מי הוא משיח אמת ולא נכשל במשיחי שקר, ואיך נוכל להבחין בדבר זה, וע"כ נתן סימן עצם הלילה הזה ליל הסדר שכל אדם בסיפור יצי"מ מתרומם באמונה עליונה ואמיתית בגאולת השי"ת את ישראל ממצרים ומחזק אמונתו בביאת המשיח בגאולה האחרונה הוא הזמן המסוגל לבחון הרגשתו והשקפתו, ובהתבוננותו אז יתברר לו אם זה שמדמה שהוא משיח הוא אמיתי או לא, ויבחון השקר מן האמת,

והמאמין באמת בגאולת מצרים בלילה זה אינו יכול לטעות, ורק אם אז מתחזקת האמונה במשיח הנראה לו זהו גופא הסימן שקרוב לבוא בב"א, ואם לאו וכו' והבן, והוא בדוק ומנוסה [ועיין בהעמק דבר להנצי"ב ז"ל פרשת כי תבא עה"פ והפלא ה' את מכתך (כט,נט)].

וזה הוא האמור במדרש הלילה הזה הוא גופא הסימן שבידך. וזה פירוש הפסוק שמעתה זה לילה שמורים ל' לבני ישראל לדורותם, לדעת אם הגיע זמן גאולתם אם לא.

כי לו נאה כי לו יאה

השיר כי לו נאה, מורה על יחודו ית' שמו, ומה שאומרים לך ולך לך כי לך לך אף לך, מבואר עפ"י מש"כ הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"א ה"ג) וז"ל: 'שכל הנמצאים צריכים לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם לפיכך אין אמתות אחד מהם' וכו' עכ"ל, והיינו שהוא ית' שמו המסבב לכל והכל הוא לך לבדו ית' שמו, וה"אף" וה"כי" שמורה על ענין מסבב סיבות הכל הוא לך ית' שמו, והוא לך ד' הממלכה.

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב

מבואר בזה אמיתת האמונה בביאת המשיח והגאולה העתידה, ונכלל בזה אל בנה בנה ביתך בקרוב, כי מתנאי אמונה בביאת המשיח שנהיה מצפים לישועה ולהתפלל על זה, וע"כ נכלל בשיר זה שני הדברים, "יבנה ביתו בקרוב" הוא הוא האמונה, ו"אל בנה בנה ביתך בקרוב" הוא הבקשה והתפלה והצפיה, ושניהן תלויין זה בזה.

אחד מי יודע

כל המספרים אלו מורים על מציאות הבריאה, ותכלית הבריאה הלא הוא לקיום המצות והשלמתה של הנשמה אשר מכסא הכבוד הוצבה, וע"כ מונה והולך בעל ההגדה לפי סדר המספרים שאחד מורה על יחודו ית', ושנים מורה על הלוחות, וכן הלאה. והאף שנראה עולם מלא, אמנם המסבב והתכלית והמטרה הלא הוא התורה והמצות, וכנוסח התפלה כי אתה אלקים אמת ודברך אמת, והבן.

חד גדיא

ביאור ענין חד גדיא אחרי סדר ההגדה, יש לבאר עפ"י מה שמבואר בראשונים שתכלית סיפור יציאת מצרים הוא האמונה בהשגחה פרטית, וכמש"כ באורחות חיים להרא"ש (אות כו) מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך מארץ מצרים גם באנכי ד' אלקיך אינו מאמין עי"ש, כי מיסודות האמונה להאמין בהשגחה פרטית על כל פרט ופרט, והוא הלימוד מסיפור יציאת מצרים, וזה שאנו אומרים זכר למעשה בראשית דקאי על בריאת העולם, וזכר ליציאת מצרים דקאי על אמונה בהשגחה פרטית, והוא הוא מה שאומרים אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג וכו' דהיינו בורא ומנהיג וכו'.

ולפי"ז אפ"ל דזה הוא ענין חד גדיא, לחזק האמונה בכל פרט ופרט המתרחש בעולם, כי גם השלכת עץ באש או שחיתת בהמה מסוים או כל דבר שנראה מקרה, יש בה השגחה פרטית, וחד גדיא שלימה המסבב את הדבר, והוא לימוד נורא באמונה בהשגחה פרטית, ולמדרגה זו אנו משתוקקים להגיע בליל הסדר, והבן.

רוממות התורה

ק"ו באופן זה שכל זמן שנמצא דבר א' קל ודבר א' חמור ובקל יש חומרא א' נוכל ללמוד אותה בחמור בק"ו אעפ"י שני שני שם ראה מכרחת, כי מאחר שקיבלנו לדון ק"ו באופן זה יהיה הלימוד שנעשה בו אמת וכן דרכי הפירוט והתיאור והצד השווה כולם הם מקובלים מסיני ולולי הקבלה לא היינו יכולים להוכיח מהם כלום, וגם אם ימצא איזה ק"ו שהשכל יורה עליו נקשה עליו בדרך שמקשים על כל ק"ו ואם ישאר מופרך יתבטל הק"ו ולא נצטרך בו לקושיא מעליא אצל השכל ולפיכך נמנה הק"ו בכלל הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וכן הבנין אב כי קיבלנו אופן הלימוד הנעשה בהם כמו שקיבלנו אופן הלימוד בשאר המדות.

(יג) ועיין בדברי מרן הגר"י בהגש"פ 'מבית לוי' (עמוד רנו) לענין מידת ק"ו שהוא דרך של דרשה שכן נתקבלה ההלכה שיש לדרוש החמור מן הקל אף שהסברא אינה נותנת כן. וע"ש בארוכה להוכיח כן מדברי הגמ' ברכות כג, וכן מוכיח מדברי התוס' ב"מ (ג, ד"ה אבל העדאת) 'וחומר שאינו בהכחשה ובהזמה ניה"ל למנקט לקמן לסתור ק"ו שכן דרך הגמרא למפרך פירא על ק"ו ולא מסברא לכך לא מייתי לקמן סברא דמשתמיט'.

(יד) ובשביל שלא יגיעו לטעויות ע"י לימודים אלו - לכן במקומות שניתן לטעות גילתה התורה במפורש את הדין, כאשר כתב במשך חכמה (דברים יז, יא ד"ה נראה לומר) 'ק"ו אין לו מקום בעומק העיון בסברא שיחוייב ההפכית לפי משפט הנושאים למבין עומק טעמם, רק הי"ג מדות נמסרו מסיני שבהן ידונו ויקישו וילמדו, והבוי"ת ידע כי להסיר אופני הטעות אשר יפלו בשכל האדם כאשר לא ידע עומק דעת עליון, גילה יתור או רמז למען לא נבוא לכלל טעויות. וכל מה שאין עליו הוראה בתורה, נלמד בהנך י"ג מידות'.

ולבאר התורה שבכתב ומצוותיה ודיניה, ולא היה מחלוקת בהן בדורות הראשונים שהיו מתבררים ע"פ רובה של סנהדרין, ובמשך הדורות וקלקול הזמנים מתוך שלא שמשו כל צרכן נתעלמו ממנו ההלכות שהיו מוסכמות ונתפשטה השכחה בעיקרים ההקשיים והראיות להכריע ולהורות בהן ורבתה מחלוקת בישראל.

'אינם מיוסדים על העיון והסברא'

(יב) ומכאן דברים האלו נבין מה שמצינו דברים קילורין לעיניים בחידושי רבינו משה קאזיס (ריש חידושי לבי"ק) 'יקשה כי מצאנו במקומות רבים בדברי חז"ל איזה ק"ו [לכאורה] נ' שאין להוכיח מהם כלום, כמ"ש בקדושין (יד,א) ומה יבמה שאינה יוצאה בגט יוצאה בחליצה אשה שיוצאה בגט אינו דין שיוצאה בחליצה ומנין לנו שהיוצאה בגט יותר ראוי שתצא בחליצה שמה אשה ראוי שתצא בגט ולא בחליצה ויבמה בחליצה ולא בגט, ובת"כ פ' אמור (פ"ט) ומה חג המצות שאין טעון סוכה טעון מצה חג הסוכות טעון סוכה אינו דין שטעון מצה והוצרכו לפסוקים וראיות למעט מלימודים אלו הק", ונמצאו בדבריהם רבים כיצא בלא א שראים רוחן מן השכל' ודרכי הפירוט¹³ והתורצים הנעשים כאלו או בבנין אב לקיימם או לסתור אותם ובבואם אל הצד השווה שניהם כדי לקיים הק"ו או הב"א כמו שמפרש נר' שכולן הן סבירות חלושות שאין כח בהם להוכיח המבוקש באופן מספיק, וכדי להסיר המבוכה הזאת מלב המעיניים אומר שכל דרכי הק"ו והבנין אב והפירוט והתיאור הנעשים עליהם והצד השווה אינם מיוסדים על העיון והסברא רק הם מקובלי מסיני ומסורת בידינו ללמוד דיני התורה ע"פ הדרכים ההם ולא נקפיד אם הלימוד שנעשה בק"ו או בבנין אב יהיה מוכרח אצל השכל אם לאו ולפי"ז לא יקשה עליו בק"ו שעשו ללמוד שאשה יוצאה בחליצה ושחג הסוכות טעון מצה כי כך קיבלנו לדון

13. כתב בספר שם הגדולים בערכו: בספר שלום הבית כ"ל להרב מנחם קאזיס אביו של הרב חנניה ה"ה קנאת סופרים וחק לישראל מספר בשבחו מאד וכתב דהו נפקין זקוקין דנורא מפומיה דהגאון מהר"ר משה קאזיס לפומיה דרבו הרמ"ע ז"ל.
14. וברבי"א מכות יז, ב ד"ה ומאי חומרא.
15. וכמ"ש התוס' ב"ב ה, ד"ה כי שדית 'דשפיר פרכין פירכא דלא שייכא בשן דכהאי גוונא פריך בהחובל (פחא) גבי עבד ואשה מה לאשה שכן אינה במילה'. ושם פחא, (ד"ה שכן אינה) וברבי"א שם ובתוס' זבחים כ, (ד"ה הנך), ובעיקר הכללי יש להאריך במכמה דוכתי ואכ"מ.
16. ובאו שם עוד דברים בהירם מדברי הגאון הגדול ר"מ פינשטיין זצוק"ל.
17. עיין לדוגמא בסנהדרין נא, מאי איראי בת כהן אפילו בת ישראל נמי דאמר רבא וכו' אתאי הנה הנה אתאי זמא זמא, איצטריך סד"א קרא לאפוקי מדבא מדגלי רח' בבת כהן ולא בבת ישראל'. ובתוס' ברכות ב, ב, א' כן לימא קרא ויטור - אף ע"ג דבמה מקומות כתיב וטור. התם ליכא למיטעי אבל הכא דאיכא למיטעי הוה ליה למכתב ויטור'. וכשינסיו לעשות ק"ו שלא להכליל נידום חכמי ישראל, נמבואר במסכת ד"א רבה (פ"א)

רוממות הגאולה

ד' לשונות של גאולה

בפרשת וארא (ו,ו) "לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצילתי אתכם מעבודתם וגאולתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים: ולקחתי אתכם לי לעם..." וברשי" ריש פרק ערבי פסחים (צ,ב) 'ארבע כוסות. כנגד ארבעה לשוני גאולה והצלתם בגלות מצרים והוצאתי אתכם והצילתי אתכם וגאולתי אתכם ולקחתי אתכם בפרשת וארא. הרי לשון רש"י הוא ארבעה לשונות גאולה, אכן בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) 'מנין לארבעה כוסות ר' יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות, לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגומר והוצאתי והצילתי וגאולתי ולקחתי, הרי הלשון "כנגד ד' גאולות" וכן הוא הלשון במדרש רבה כאן (פ"ה,ד) 'ד' גאולות יש כאן, והוצאתי והצילתי וגאולתי כנגד ד' גזירות שגזר עליהן פרעה וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח לקיים מה שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, ופשוט הוא שלכל שינוי לשון, יש מכון משלו, ועכ"פ מבואר שד' הכוסות בליל הפסח הם כנגד ד' הגאולות או לשוני גאולה.

ונראה בבואר הענין דהנה מרן הגר"ח זצ"ל אמר לבאר דבעבודת מצרים היו ב' ענינים, דהנה בהתורה מצינו לשונות פדיות, ומצינו לשונות גאולה, ב' בחוקותי (כז,כז) "ואם בבחמה הטמאה ופדה בערכך..." הרי לשון פדיון, ובפ' בהר (כה,כה) "וגאל את ממכר אחי" הרי לשון גאולה, ואמר שלשון פדיון שייך בדבר שיש בו חלות, ואילו לשון גאולה שייך גם בדבר שאין בו חלות, כשקונה מזולתו שייך לשון גאולה עכ"ד.

ושאל אחד ממרן הגר"ח זצ"ל שהרי בגאולת מצרים מצינו ב' הלשונות גם יחד 'ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו' (בתפילת עזרת אבותינו) לשון גאולה ולשון פדיות, והיה הם ב' הדברים, וענה מרן הגר"ח זצ"ל דאח"כ וגם שם היו ב' הדברים הא' שהיה בני ישראל משועבדים לפרעה ולמצרים, והב' מלבד זאת היה לפרעה בהם קנין עבדות, שהיו עבדים לפרעה, עבדי פרעה, והיה לו בהם חלות קנין עבדות, והראה להמדרש (ילקוט פ' בא יב אות רח) עה"פ "קומו צאו": 'מלמד שהיה פרעה דופק על פתחו של משה ואהרן... אמרו לו ומבשר אתה לכלות את המכה הזו ממך, אמור להם ברשותכם הרי אתם עבדי של הקב"ה, התחיל פרעה צוח לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם, צריכין אתם להלל להקב"ה שאתם עבדי שנאמר הללויה הללו עבדי ה' ע"כ. הרי שכאשר פרעה אמר לבני ישראל לצאת מארצו, אמרו לו משה ואהרן לא נצא עד שתאמר לנו הרי אתם לעצמכם, הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין, והפסח בזה הוא שמאחר והיה לו לפרעה בהם חלות קנין עבדות, בקשו משה ואהרן שעם שילוח הכלל ישראל ממצרים כשישחררם לחפשי מתחת ידו, יאמר להם כן, הרי אתם לעצמכם הרי אתם בני חורין.

ואמר, בדאמת מה שפרעה היה משתעבד בהכלל ישראל, ומה שהיה לו בהם קנין עבדות, הם ב' דברים נפרדים, דיתכן שיהא לאחד קנין עבדות בזולתו מבלי שישעבד בו בפועל, שכן אין מן ההכרח שמפני שהוא עבדו הקניו לו שיצטרך האדון לגאל את ההזדמנות ולהשתעבד בו, ומאידך גם יתכן בהיפך, מי שאין לו בזולתו קנין עבדות אבל משתעבד הוא בו בפועל, ולעניינו במצרים היו ב' הדברים יחד, זה זאת שבני ישראל היו קנויים לפרעה לעבדים בחלות דין עבדות, עוד זאת גם שיעבד בהם בפועל, ומב' אלו הדברים גם יחד היתה יציאת מצרים, הן מקנין העבדות והן מהשיעבוד בפועל, ואלו הם כפלות הלשונות 'ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו' וגו' מהשיעבוד לגאולה הרי ב' דברים א. מעבדות בפועל, ומבית עבדים פדיתנו - שפדאנו והפקיע קנין העבדות שבנו, שבזה שייך לשון פדיון, כן ביאר מרן הגר"ח זצ"ל.

ומרן הגר"ח זצ"ל אמר לבאר בזה, גם לשון הברכה בליל הסדר בסיום אמירת ההגדה 'לפיכך אנחנו חייבים להודות וגו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, והוציאנו מעבודת מלכות גו' מהשיעבוד לגאולה הרי ב' דברים א. מעבדות לחרות ב. משיעבוד לגאולה שלכאורה הוא כפל לשון, אלא שהמכוון הוא על ב' הענינים הנ"ל, מעבדות לחרות - היינו מה שהיינו עבדים והשתעבד בנו פרעה

בפועל, ועתה אנו בני חורין, ומשיעבוד לגאולה - זהו מה שהיה לו בנו קנין עבדות, ונגאלנו מהיותינו עבדים בקנין עבדות לפרעה, שבי' אלו הדברים היה עמנו במצרים, וכנ"ל, [והוא המוזכר גם בסוף הברכה 'ונודה לך שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו ב' היענינים כנ"ל]

עוד בזה מבואר בחידושי מרן ר"ח הלוי (פ') בא עה"פ ומושב בני ישראל) שהיה גם סתם

ענין לקיים גזירת הגלות, כפי שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, גלות ועבדות וגורלו, וז"ל שם (ד"ה ונראה) 'והנה גם בחשבון זה הוא ארבע מאות שנה באמת שני חשבונות ישנן בזה, כי הרי לא היו במצרים רק רד"ו שנה ואמרו חז"ל שקושי השעבוד השלים המנין, ובמקום אחר אמרו כי המנין הותחל משעה שנולד יצחק, ולכאורה הנך תרי שינויי סתרי אהרדי, שאם אפשר לחשוב משעה שנולד יצחק הלא אין צורך לקושי השעבוד שישלים המנין, אולם נראה דתרווייהו צריכין, דהרי הגזירה היתה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, והזמן של ת' שנה נאמר על הכל בין על הגרות ובין על העבדות ועינו, והנה משעה שנולד יצחק שכבר נתקיים בו זרעך כבר יש לחשוב ממנו חשבון הת' שנה של הגרות, כיון שהיו גרים בארץ לא להם, אבל עדיין אין כאן ועבדום וענו אותם, כי לא היו שם עבדים, ולהשלים הת' שנה של העבדות והעינו ע"ז הוצרכו לקושי השעבוד שישלים המנין, וכן מאידך גיסא קושי השעבוד א"א אפשר לו להשלים רק את הת' שנה של גזירת העבדות והעינו, כי שעבדו בהם בהרד"ו שנה [וגם בזה י"ל, שלא היה ממש רד"ו שנה, שכן השעבוד במצרים החלה רק אחרי וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ולא מיד בהגיע הע' נפש למצרים, עכ"פ מרן הגר"ח זצ"ל לא נחית [לכן], כמה שגזר עליהם מן העבדות והעינו בת' שנה, אבל הרי זה לא ישלים את הזמן של ת' שנה שגזר עליהם מן הגרות, דעכ"פ הרי גם במצרים רק רד"ו שנה, וע"ז הותחל החשבון משעה שנולד יצחק שכבר היו גרים בארץ לא להם, ולפי"ז הרי נמצא בדאמת היו כאן שני חשבונות נפרדים, הא' חשבון הגרות שהותחל משעה שנולד יצחק, והשנית חשבון העבדות והעינו, שגם זה היה בחשבון מדויק ומצומצם לפניו ית"ש כמה עליהם לסבול מן העבדות והעינו, ומשו"ה קושי השעבוד השלים המנין. ונראה שזהו שאמר הכתוב כי ידעתי את מכאביו, שבאמת א"א לבן אדם לעשות חשבון כזה, רק הקב"ה בעצמו היודע ומכיר את מכאביו של כאו"א הוא שחשב את החשבון הזה, וצמצם אותו שיסתיים עד עת קץ, ברגע זו ממש שהבטיח לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך, וזהו שהקב"ה חשב את הקץ, שחישב וצמצם שבין חשבון הת' שנה של גרות, ובין החשבון של עבדות ועינו כולם יסתיימו ברגע אחת עם זמן הקץ של גאולה שהבטיח לאברהם, בכדי שלא יהיה עיכוב לגאולתם עכ"ד.

ונמצא לפי"ד שהיה בכאן דבר נוסף, דמלבד מה שבהעבדות גופא היה הן השעבוד בפועל, והן קנין עבדות וכנ"ל, עוד היה בכאן ענין גרות במצרים שזה החל משעה שנולד יצחק וכמבואר, ונמצא שהיו ג' דברים, העבדות בפועל, קנין עבדות, וגרות בארץ לא להם, ומכל זה יצאנו ביציאת מצרים, וי"ל שאלו הם הג' דברים - ג' לשוני גאולה 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצילתי אתכם מעבודתם וגאולתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים' דהנה הך ד'ולקחתי אתכם לי לעם' הלשון ה'ד' מלשונות גאולה, הוא פשוט, ענין קבלת התורה [ענין רמב"ן עה"פ שם], אמנם ג' הלשונות, הא' 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' קאי על העבדות בפועל, ששיעבודם מצרים כעבדות קשה בחומר ובלבנים, הב' 'והצילתי אתכם מעבודתם' היינו היותם עבדים לפרעה' וענין רמב"ן (עה"פ שם) 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם, והצילתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד' ולדברי מרן הגר"ח זצ"ל הנה"ל הוא ממש ברור, ש'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' היינו השיעבוד והעינו, מה ששיעבדו בהם בפועל, 'והצילתי אתכם מעבודתם' היינו מה שהיה לו לפרעה בהם קנין עבדות, והג' 'וגאולתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים' היינו הציאה מהגלות במצרים והיותם גרים בארץ לא להם, וכנ"ל ע"פ המבואר בחידושי מרן ר"ח הלוי, כן נראה לבאר ע"פ הנ"ל.

לעילוי נשמת
הנאון הגדול רבי אפרים ב"ר דוד צבי צוקרברג זצ"ל
ראש ישיבת "תפארת צבי"
נלב"ע ט' ניסן תשע"ו
הונצח ע"י חתנו ממלא מקומו בראשות הישיבה
הנאון רבי אברהם קרמר שליט"א

לעילוי נשמת הרב הנאון הצדיק
רבי אריה לייב ב"ר בנימין בינוש לוינ' זצוק"ל
נלב"ע ט' ניסן תשכ"ט
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י נינו הרב הנאון רבי בן ציון אלישיב שליט"א

לעילוי נשמת
הרה"ג רבי אהרן ב"ר צבי גולדברג זצ"ל
מחבר ספרים חשובים
נלב"ע בשב"ק י"ט ראשון דפסת תשע"ז
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י חתנו ידידנו הרה"ג רבי יצחק סאס שליט"א

לעילוי נשמת
רבי יונה ב"ר מרדכי יעקב מנדלבוים זצ"ל
נלב"ע י' ניסן תשע"ז
הונצח ע"י בנו הרה"ג רבי שמעון מנדלבוים שליט"א

לעילוי נשמת
הרה"ר משה אריה ב"ר מאיר יחיאל בטיסט ז"ל
נלב"ע י"א ניסן תשס"ג
הונצח ע"י נכדיו שליט"א

לעילוי נשמת הנאון הצדיק
רבי דוד יהודה לייב ב"ר שניאור זלמן דינברג זצוק"ל
משגיח בישיבת פוניב"ז
נלב"ע י"ד ניסן תשמ"ט
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י נכדו ידידנו עוז הרב הנאון רבי יעקב ישראל ליסיצין שליט"א

לעילוי נשמת הנאון הגדול
רבי יהודה אריה בהגו"צ רבי שלמה הרש"ל זצוק"ל
מר"ר "בית מתתיהו" ובעל ה"ישועות אריה"
נלב"ע ח' ניסן תשע"ז ת.נ.צ.ב.ה.
חמש שנים להסתלקותו
הונצח ע"י בנו ידידנו הגדול מרביץ תורה פתיה"ק ירושלים
הרב הנאון רבי שמואל הרש"ל שליט"א

לעילוי נשמת בעל "עניינים למשפט"
הנאון הגדול רבי יצחק ב"ר אביגדור אריאלי זצ"ל
נלב"ע י"ג ניסן תשל"ד
הונצח ע"י נינו הרה"ג רבי יצחק אריאלי שליט"א
בן הנאון הגדול רבי שמואל אריאלי שליט"א
ראש ישיבת חברון החדשה
ולרגל השמחה הגדולה בהנחת אבן הפינה לקריית הישיבה בעיר ביתר ת"ז

לעילוי נשמת
הנאון רבי אפרים פישל ב"ר דב גולדברג זצ"ל
אשר הרביץ תורה קרוב לשישים שנה בישיבת הגר"מ שניידר בלונדון
נלב"ע ט' ניסן תשס"ד
ורעייתו הרבנית הצדיקנית מרת חנה ב"ר נפתלי ע"ה
נלב"ע י"ד ניסן תשמ"ז
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י נכדם ידידנו הגדול הרה"ג רבי משה גולדברג שליט"א

הוקדש על ידי ידידנו הגדול
תלמיד מקורב לרבינו הגדול בעל הדרכי שמואל זיע"א
לבו חם לכל דבר מצווה וקדושה
והנשא את משה חינוך בביתו בירושלים עיה"ק
הרב הנאון רבי בנימין פישל שליט"א
בן ידידנו הרב הנאון רבי שלמה דוד פישל שליט"א
לרגל שמחת ה"בר מצווה" לבנו יקירו עדיו לגדולות
כמר אריה נ"י
בהיכנסו בעול תורה ומצוות לקיימם כמצווה ועושה
יהא רעוא מן שמאי שיזכה לגדול ולפרוח ולאלילא רברבא יתעבדי
בתורה ויראת שמים ומידות טובות
ויזכה הרה"ג שליט"א לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו
בשמחה באושר בריחו וכבודו וכל טוב
ולא ימוש התורה מפיו ומפי זרעו עד עולם, אכ"י

הוקדש על ידידנו עוז הרה"ג רבי יוסף הלוי הורביץ שליט"א
בן הנאון רבי דב הלוי הורביץ שליט"א
וחתן הנאון רבי אליהו קרר שליט"א
לרגל השמחה הגדולה השרויה במעונו
בהולדת בנו קדוש אריה נ"י בשבט תשס"ז
בברכה שיזכה לגדלו לתורה לחופה ולמעשים טובים בדרך ישראל סבא
ולרוות נחת דקדושה ואושר רב מכל יוצאי חלציו
לתפארת אבות וזקנים, ולהמשך כרם בית ישראל, אכ"י

הוקדש ע"י ידידנו הגדול
הרה"ג רבי מנשה סברדלוב שליט"א
לרגל הולדת בתו תח' שיזכה לגדלה לתורה לחופה ולמעשים טובים
ולראות ממנה ומכל יוצאי חלציו
רוב נחת דקדושה כל הימים, אכ"י

חשוב לי לציין, שר' שמואל נצמד לאורך כל ההגדה מעבדים היינו בעיקר לפשט ולא הסתעף, ונראה היה שעיקר עניינו הוא בסיפור כמות שהוא, בתחושה שהסיפור גדול

ליל הסדר במחיצתו של רבינו מרן ראש הישיבה בעל ה"דרכי שמואל" זצוק"ל
מפי בן ביתו הרה"ג רבי בנימין הכהן קפלינסקי שליט"א

כשלעצמו, והוא הוא עיקר הלילה.

גם בזמן שהקדיש ל'מגיד', ראה לנכון לתת זמן כשעה אחת, שזה היה בבחינת דברים הנשמעים לכולם, ולא האריך יותר מכך

ל'רצצה', 'מוציא', 'מצה', 'מרור', 'כורך', שוב קשה לתאר, שהיו לנו למצוות אהובות כל כך השקועות עמוק בליבנו - רק בגלל החיבה המדבקת שזכינו לחוש כ"כ הרבה שנים

ומכאן לשולחן עורך, סעודת יו"ט של ליל הגאולה, 'כי לו נאה כי לו יאה', הכל בנחת. ר' שמואל דאג שישאר זמן מכובד לכבד את שולחן החג כראוי, ומתוך שמחה ושרירה, גם בסעודה זו כמו בכל סעודה מימי החג הקפיד ללמוד. הרבה פעמים זה היה משנה ברורה הלכות ספירת העומר. כשהיינו צעירים עשה זאת עם התלמידים, אך ברבות השנים, כשראה לנכון שיתף אותנו בלימוד.

זכור לי בשנה הראשונה שהיינו אצלו בשבת חול המועד - היה זה היארצייט הראשון של אבי מורי תלמידו חביבו רבי בועז זצ"ל (נלב"ע חוה"מ פסח) - איך שקרא לי ולאחי ישראל מאיר נ"י ולמד איתנו משניות. אני זוכר את הרתיעה ללמוד עם ר' שמואל, והוא בשלום... קורא לנו בנעימות את דברי המשנה כפי הבנתנו, ונותן לנו להסביר, וההרגשה היתה שלמדנו הכי טוב שיכול להיות.

מעת לעת יכול היה לעורר את תשומת לב להשאר מקום לאפיקומן, שיהיה לתאבון... כ-20 דק' לפני חצות כבר דאג להחזיר את הילדים המשחקים לשולחן לאפיקומן ולחלק לכולם, ולודא שכולם אוכלים, וכן שכולם עושים הסיבה אפילו שזה אצל רבו וכו', - הוא ממש התעקש על זה... - ומקיימים מצות אפיקומן.

ומכאן לכוס שלישית, בליל הסדר הוא זימן, אך בשאר סעודות החג הוא נתן לבחורים לזמן, אני הייתי ראשון ביום, כי אני כהן ובכור, ולאחר מכן אחי ישראל מאיר. ובשבת היה בד"כ נותן להרב יונתן פטרוף וכו'.

ומכאן לרגעים הגדולים, כולנו עלינו לשם, תמיד חזר ואמר שבליל הסדר כמו ביציאת מצרים זהו זמן מסוגל לקפוץ דרגות יותר מתמיד - כשם שד' הרים את עמ"י מטומאת מצרים וכו'.

הלל - זה היה כמו תיאור על יהודי, עצום ועשיר בנפש וברוח, אשר בא לשיר מכל ליבו על שזכה להודות למלך מלכי המלכים מכל הלב. וכולו אומר הוד ושמחה, הלל השלם בנעימות ובשלמות, כמו שראו הרבה בימי המועדים, אבל נראה שהלל השלם 'נשמת' והלל המצרי בכל זאת עלו על כולנה.

הוא משמש הזן לכולנו. הוא קורא 'הודו' ואנו עונים אחריו. הוא שואל 'הושיעה נא', ואנו מבקשים ומתחננים עמו.

שירת ה"קול רינה וישועה..." במנגינה השמורה למועדים - אשרי עין ראתה, ומי שראה לא ימלט ממנה הדמעה של אהבה, של חיבה, לרוממות אל הגבוה, אל הצורה המאיר בדור ש'השחית כל בשר'.

ומשם ל'נשמת' ו'שוכן עד' בניגון. כאשר כולם חרישית יחד איתו... ולאורך כל הסדר היו ניגונים קבועים, שדאג שכולנו נדייק בהם ומתוך קירבה רבה.

תמיד חזר ואמר 'בכל דור עומדים עלינו' - בהווה עכשיו, אבל הקב"ה מצילנו.

ולאחר כל זה 'נרצה' - אני זוכר בשנה הראשונה, כשאני בן 13, וזה היה מנגינות לא מוכרות, היה יותר קשה להתחבר, אבל משנה לשנה זה היה רגע נפלא של שיר והודיה לקב"ה מתוך שמחה.

בסוף כל זה, נפרד בחיבה מכל המשתתפים. לאמא שלי שתחי', תמיד אמר: "יישר כוח שבאתם" והיא היתה משיבה: "יישר כוח לראש ישיבה" והוא היה ממשיך "יישר כוח לכם, כ"כ משמח אותי שאתם איתי", "זה כ"כ מוסיף לשמחת יו"ט".

ואחרי שכולם הלכו ונשארו רק תלמידים, ובחורים, אחר שר' שמואל וידא שאינם עייפים כבר ואולי רוצים כבר לישון - אז התחיל באמירת שיר השירים בנעימה רבה, כמוכין שכל שגדלנו מעט אף פעם לא ויתרנו גם על זה.

אשרינו שזכינו לקרבה כה גדולה לאדם כה גדול. אילו פינו מלא שירה כי לא נוכל להשיב לד' על הזכות הנפלאה השמורה לנו - אשר הייתה לנו לטללי חיים ממש.

ולא נותר בידנו רק לצפות מכל הלב לעת אשר יקיצו וירננו המבקשים גאולה, והלואי שנזכה ונהיה ראויים שוב לסדר פסח כהלכתו, לאכול מן הזבחים ומן הפסחים עם ר' שמואל, בב"א.

קשה לצמצם למילים את התחושות והחווייה, אני חייב לפתוח, בכך, שעל אף המעמד הגדול, ולמרות גדלות העומד בראשו, אשר קשה לשער את רום ההבנה והחיבור של ר' שמואל לשאר הנוכחים בזמנים הגדולים הללו, אבל חייבים לומר באופן ברור, שאנחנו, כל הילדים, אחים ואחיות, בכל השנים והגילאים - ציפינו וחיכינו וייחלנו לליל הסדר אצל ר' שמואל ככיליון עיניים.

אלו היו הרגעים הכי יפים שלנו בשנה, כשאנו סובבים סביב שולחן מלכים, מלא וגדוש בכבוד יום טוב, כולו אומר כבוד.

עם הרוממות הגדולה אשר היתה נוגעת בכולנו - התחברנו והתרגשנו לקראת בואו של המועד היקר הזה - ליל הסדר, מתוך שמחה רבתי ושלווה שאין לתאר. כזו, השמורה להולכים ישר שליבם נקי וכולו פנוי לקבל את המועד בכל הלב, ור' שמואל השרה את זה במאור פניו האין-סופי, על כולנו.

כבר מערב החג, בעת אשר נוחתים הישר מעומס ערב החג, אל המקום המורם ביותר - שרתה עלינו האווירה. המעריב, ההלל, הרגשות העזים של האהבה לד', לעמו, לבניו - לנו.

כולנו באנו בנחת אל שולחן ליל הסדר הערוך למופת, לבושי כבוד ומוארים באור יקרות לכל לבבות ה-יכל דיכפין'.

כל צעד וצעד נעשה כמוכין ביראה גדולה, אבל באופן ברור של 'ארץ יראה ושקטה'. לא ניתן לתאר את הנעימות ששררה על כולם. התחושה שהתנחלה בלבבות הייתה, שאין שולחן סדר רגוע ונעים כזה בכל העולם, ואת רוממותו של המעמד 'דבר שפתיים אך למחסור'.

ר' שמואל היה יושב בראש, בהסיבה כראוי על ספה מיוחדת וכריות לרוב, כשלצידו יושב הגאון רבי יוסף פטרוף שליט"א, ומשמש אותו בכל הלילה, וב"ב דאגו לפאר את שולחן הסדר, ולטרוח בהכל, עד שבזימון ר' שמואל היה אומר להגיד 'ברשות בעל הבית', ומצביע לכיוון ר' יוסף...

וכך זה התחיל: ר' שמואל מבקש מהילדים לומר: 'קדש', ולאחר מכן מקדש. אומר לפני כן, לכוון לשם קידוש, ולכוס ראשונה. מוודא שכל מי שנמצאת ב'עזרת נשים' שמעה גם, וכולם מוכנים. "מי שרוצה שיצא ממני ומי שרוצה יכול לקדש בשקט..." קולו רועד ומטעים באהבה עזה "כי ב-נ-ו ב-ח-ר-ת ו-א-ו-ת-נ-ו ק-י-ד-ש-ת" והיה זה מהדברים הנכנסים אל הלב, ונבלעים בבליעה שאינה ניתנת לפליטה עולמית - כמוכין, רק לחשוב כיצד ואיך יצאו מהלב...

וכך ממשיכים 'ורחץ', 'כרפס', 'חיץ', וכאן מחובתי לתאר סיפור ייחודי, בו אפשר לנסות ולהרגיש את רום מעמד הלילה, הכולל מצוות נשגבות, מצות מרור, סיפור יציאת מצרים וכו'.

שנה אחת, אחי יהודה נ"י, היה כבן 4-5, וכשר' שמואל שבר את המצה ב'חיץ' מיד צעק בטבעיות: 'רבי שמואל, למה אתה שובר את המצה?...'

או אז, ר' שמואל, קפץ ממקומו בהתלהבות ייחודית, כך ממש, זכור באופן מיוחד מכל 13 השנים שהיינו שם: "בשביל זה עושים את כל הלילה הזה... בשביל זה כל מה שאנחנו עושים פה". וקרא: "ר' יוסף תביא לו... תביא לו שוקולד..."

מסיפור פשוט זה, ניתן להבין שבתוך כל האווירה הגבוהה, ר' שמואל מייקר את תכלית הכל. הסיפור 'לבנך' - הילד, כן, גם אם הוא רק בן 4!

יש לציין שכשאר חזר הילד לחיידר אחרי פסח, שאל הרב"ה כל ילד איפוא הוא היה ב'סדר', והילד אמר: אצל ר' שמואל, ואז מיד שאל הרב"ה האם עשו המסובים הסיבה בפני רבם, והילד אמר לו, מה פתאום, רק ר' שמואל היסב... מה שלא היה נכון באמת, כי ר' שמואל הורה לכולם להסב. וכאשר הגר"י פטרוף סיפר זאת לר' שמואל, נהנה כל כך מהמשיח לפי תומו, שהילד קלט שרק הוא היסב כמו שצריך, אבל כולם זה היה כמו שכל העולם רגילים...

נחזור להמשך, - 'מגיד', ר' שמואל מגלה סבלנות אבהית ונותן לכל ילד שרוצה, היו שהתביישו והוא לא הכריח... לשאול מה נשתנה במנגינה שהוא למד. והגם שהתבטא בחוסר חיבה למנגינה העממית, אבל כאשר ילד ידע רק אותה, קיבלו באהבה כך כמו שהוא.

וכן, המשיך לסיפור ההגדה. כאשר אני יכול רק להבין ש'ראשו מגיע השמימה', אבל להעיד אני יכול בוודאות ש'הסולם מוצב ארצה'. מאז שאני בן 13, ואילו אחי ואחיות צעירים ממני. כולנו, הקשבנו, הבנו, נהנו, והתחברנו בכל לב, וכל אחד ממקומו מביט השמימה - עד שהגענו אל תוך ההלל וברכת הגאולה - אבל זה

רבינו הגדול מן ראש הישיבה

בדרכי העבודה, שהתחלה היא הבריחה מהרע בחפזון... והזהירות מחמץ ומ'שאור' שבעיסה, ואח"כ יש שלב של "מצה" על ידי השמירה! וזה בבחינת 'תורה דיליה' שעל ידי היגיעה קונה קנין בנפשו. ואף שהתייגע הרבה בזהירות מהחמץ ובעקירת הרע, לא די בזה! אלא מחויב לשמור על מה שכבר זכה, שלא יאבד ח"ו... 'קשה לקנותן ככלי זהב וקל לאבדן ככלי זכוכית'.

וממצות מצה למדו חז"ל מהפסוק "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" כי 'מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה'. והיינו במצוה שכבר באה לידו, בדין שימור על מה שכבר השיג. שח"ו לא לשהות ולא להרפות, ורק להשקיע ולהרויח בזריזות את המצוה. וכמו שאמרנו, שעל ידי השמירה, וגם היגיעה לקנות את המעלות, עושה "קנין". ותמיד גדולי הדורות חיפשו כמה שיותר יגיעה ו"קנין". ו"קרוב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מֵאֵד פִּיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ", ולא כתוב שזה קל... כי מה פתאום שזה יהיה קל, הרי האדם תמיד רוצה להרגיש שעשה משהו, ולא נח לו לקבל בחינם... וכל שכן ברוחניות. אבל כשמתגיע ועמל על ידי זה נהיה 'תורה דיליה' ואין לנו אושר גדול מזה.

ענינו של פסח מצרים לעומת פסח דורות

הנה, בפסח יש הבדל בין פסח מצרים לבין פסח דורות. וחלוקין הם בהלכותיהן. כמו ששנו חכמים בלשון המשנה, מה בין פסח מצרים לפסח דורות וכו', וכן נתפרש ברמב"ם (סוף הלכות ק"פ) ע"ש. ומי בא בסוד ד'... וכבר כתב בספר "נפש החיים" הק' דטעמי מצוות עד תכליתם לא נתגלו וכו'.

אבל ממה שיש קצת להתבונן בזה, שפסח מצרים יסוד ענינו תחילת הגילוי של כלל ישראל, אשר יציאת מצרים זה כידוע הלידה של כלל ישראל. וכן שמענו מפי הגבורה, אנכי וגו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכידוע שישראל היו אז בשפל המדרגה, שקועים במ"ט שערי טומאה, וכמו שקטרגו המלאכים בעת קריעת ים סוף הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז. וגם במצרים, המקום שבו שחטו ואכלו את הפסח, היה מקום של תכלית הטומאה וריחוק מרוחניות. וכמבואר ברש"י שמשם רבינו היה יוצא מחוץ לעיר לתפילה לד'.

ולכן כלל ישראל, גם מבחינת דרגתם הרוחנית וגם מבחינת המקום, אולי ניתן להיאמר שלא היו כ"כ שייכים עוד לקרבן כ'קרבן דורות'. וכאשר הקב"ה חישב את הקץ והגיע זמן גאולתם, היו אז במצב של "וְאֵת עַרְם וְעִרְיָה" ושקועים כאמור בעומק הטומאה רח"ל. ורבינו הגר"א ז"ל מגלה לנו, שהקב"ה חשב מחשבות לטוב לנו, כי מה שיש בצד הטומאה והרע רח"ל, זה לעומת זה, זה רק עד שער מ"ט, אבל אין לצד הטומאה והרע שער חמשים ח"ו. שזה יש רק בצד הקדושה, אשר הקב"ה יזכנו בזה בגאולת עולמים ועי"ז יבטל לגמרי הרע, ונגלה כבוד ד' ויהיה ד' אחד ושמו אחד, ולא יאמר עוד ח"ו ד' אשר העלה וגו'.

ובזמן יציאת מצרים עוד לא נתבטל הרע לגמרי, והקב"ה בא לגאול אותנו, במצב אשר לא יוכלו להתמהמה, וערומים מן המצוות, והקב"ה נתן להם מיד בתוך מצרים מצוה זו להקריב קרבן זבח פסח לד', בתוך המצב של שפל המדרגה. והיה צריך התחלה של עקירה מכל הרע, על ידי הקרבן שנאמר בו "מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם", משכו ידיכם מעבודה זרה. ועי"ז להתקרב לד' יתברך, בעודם בתוך ערות הארץ, במצרים עצמה.

"ואכלתם אתו בחפזון"

מצינו דבר מיוחד בפסח מצרים שאכלתו בחפזון. וניתן בזה להבין קצת, משום שמצבם הרוחני של ישראל היה אז בשפל המדרגה, בבחינת שלא יכלו להתמהמה, וכבר היו מוכרחים להבדל מטומאת מצרים, וכל מהות עבודת הקרבן היה לברוח בזריזות גדולה מתוך הטומאה, לצאת בלי להסתכל לאחור, לנתק

ענין שבת הגדול

מצאנו סימן שלם בשולחן ערוך (סימן תל): 'שבת שלפני הפסח קוראין אותו שבת הגדול'. היום לא מקיימים את ההלכה הזו אלא במודעות וכדו'... אבל זה לא סתם כינוי, אלא סימן מפורש בשו"ע. ויש את דעת התומים שבדינים של חושן משפט אי אפשר לומר 'קים לי' נגד דעת השו"ע. ואמנם בדברי הגר"א נראה שאפשר לומר 'קים לי', מ"מ ודאי שדעת השו"ע היא יותר מסתם דעה... וכאן הוא פוסק שקוראים לשבת זו שבת הגדול.

ובאמת נאמרו בזה הרבה טעמים. ויש טעם ידוע, שהרי הצדוקים פירשו את "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמִּחְרַת הַשַּׁבָּת" שמתחילים את ספירת העומר לאחר שבת בראשית. והנה הרמב"ם כתב על הצדוקים שהם טועים. אבל המאירי (יומא יט,ב) כתב שבאמת הם משבשים, ואפילו שוטים. שהרי אי אפשר ללמוד רק את התורה שבכתב בלי התורה שבעל פה, שעל זה הקב"ה כרת ברית. וכיון שאנו מתחילים לספור את ספירת העומר מפסח, לכן אנו קוראים לשבת שקודם לפסח 'שבת הגדול' ולומר שזו 'שבת בראשית', ולהבדיל מפסח שהוא השבת שממנו מתחילים לספור את הפסחה.

וזה נתגלה לנו על ידי התורה שבעל פה, ובלי זה אין שום הבנה בתורה שבכתב. והוא, ש"מִמִּחְרַת הַשַּׁבָּת" הוא בדוקא, מאחר שכל תכלית יציאת מצרים היא "תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים" על הַהָר הַזֶּה, ואין מציאות של יציאת מצרים בלי זה. וממילא זה כל הנקודה, שמיד ממחרת היו"ט של יציאת מצרים מתחילים בספירת העומר, ובהשתוקקות הגדולה לזמן מתן תורתנו, ואת זה הצדוקים לא מבינים. ואצלם מתקבל, כי פסח ושבועות הם שני עניינים נפרדים, ומאבדים בזה את כל הלב של ספירת העומר. ולכן כדי להפריק מדעתם, אנו קוראים לדורות לשבת זו 'שבת הגדול' שזו השבת שמכוחה הכל.

מדאורייתא בביטול בעלמא...

הנה בחמץ רואים דבר שלא מוצאים כל כך בשום מקום, שמדרבנן כל כך החמירו, שהרי יש הרבה חומרות בפסח, ומדאורייתא הרי בביטול בעלמא סגי. והראשונים האריכו מדוע מדרבנן צריך גם כן ביטול ולא מספיק ביטול, והר"ן מבאר כי אין דעתם של בני אדם שווה, ופעמים שאע"פ שביטול בפיו אינו מבטל בליבו יפה.

ויש לבאר בזה, דהנה בכל המדרשים והזוהר, ומבואר כן בהרבה מקומות, שחמץ ושאור זה היצירה, 'שאור שבעיסה מעכב'. וכל ההבדל בין חמץ למצה הוא כחות השערה, ההבדל בין ח' של חמץ לה' של מצה, והדברים ארוכים ואכמ"ל. אך בעצם זה המראה של כל היצר הרע'ס...

אך רואים כאן כלל גדול שמדאורייתא ביטול בעלמא סגי, כי הכל בטל ומבוטל כעפרא דארעא! וכמו שאמר שלמה המלך "הֶבֶל הֶבֶלִים הֶפֶל הֶבֶל" אלא שחז"ל ראו שאין דעתו של כל אדם לבטל יפה, ולכן אמרו שצריך להיזהר מהיצר הרע בהרבה סייגים ואזהרות... אבל תמיד צריך לזכור ולהישאר עם היסוד של הדאורייתא, שהאדם צריך להשריש בליבו שהכל "הֶבֶל הֶבֶלִים!" ומדאורייתא הוא בביטול בעלמא.

אבל ודאי שהאדם לא יכול להסתפק בכלום וצריך שיהא לו תחליף, ואם האדם יודע שהתורה זה פי... וא"א להגדיר כמה... כי נצחיות אי אפשר להחליף, ואין לנצחיות הגדרה במספר, וכל המשלים לא יספיקו. לכן האדם משקיע את עצמו רק בתורה "פִּי אִם פְּתוּרָת ה' חֲפָצוֹ" לא מספיק שגם בתורת ה' חפצו, אלא רק זה חפצו - "פִּי אִם!" צריך להשריש בליבו שיהא ביטול גמור, ולא להסתפק באמירה בעלמא. ולעשות בדיקה וביעור, לחטט בליבו לנקות את כל הדברים שמביאים היפך מזה. שיהא עול תורה במשמחה ובלב טהור ונקי, שכל החמץ והשאור שבעיסה יא בטל ומבוטל.

"ושמרתם את המצות"

ובמצות מצה מצינו ב' ענינים, דבר ראשון הוא הזהירות מהחמץ, ואח"כ הוא 'המצה' שנעשה על ידי השמירה לשם 'מצה', וזה נעשה על ידי יגיעה וקנין של האדם. ומונח בזה גם לימוד שבטילנו

1. כמה פעמים הזכיר רבינו זיע"א: אצל אחינו הספרדים היה מנהג לבקר בשבת זו 'שבת הגדול טוב', שמעתי 'חיים' זה נחלש... ולכ"פ נזכר מנהג שנשכח.
2. והיינו כפי שביאר רבינו זיע"א במקו"א, שכל הקדושה של ימים טובים היא מבח קדושת השבת שהיא 'תחילה למקראי קדש'. שכל ימות השבוע הם סביב השבת, קודם השבת ואחר השבת, והשבת היא באמצע שהכל מגיע מבח השבת. וכידוע יו"ט ג"כ איקרי שבת, ושבת בראשית הוא 'שבת שבתון', וע"כ בכדי להגיש שממחרת השבת הוא יו"ט של פסח, קורין לשבת שלפני 'שבת הגדול' שהוא שורש קדושת המועדות. ובמקו"א אמר זאת רבינו זיע"א כטעם נוסף.
3. והוסף רבינו זיע"א: ועכשיו שאנו בשבת שקודם היו"ט הנורא של פסח, ליל הסדר, הכל מונח בשבת, ולכן נקרא 'שבת הגדול'. ואם על ליל להסדר נאמר 'לִילָה כַּיּוֹם יָאִיר', ומתעוררות כל ההשפעות של יציאת מצרים, וזה לא סתם 'זכר' ח"ו, אז הכל מונח בשבת זו...
4. היה מתבטא רבינו זיע"א כי בשונה משאר המועדות, בימי הפסח כל העבודה והחיוב הוא לבער בבית פנימה...
5. והיה מעורר רבינו זיע"א במשאותיו בימים אלו: חובת הזהירות בחמץ היא אפילו במשהו, זהירות מכל דבר שמחמץ, ומכל נדנדו של חטא, זהירות שמחויב בה כל אחד להשמר מכל 'שאור שבעיסה', ומכל משהו ששייך לרחוק, החובה היא להתרחק מכל השפעה חיצונית אפילו במשהו, להתרחק מכל דבר שהוא שאור שבעיסה.
6. ורבינו זיע"א הוסיף: שהרי לצאת ממצרים זה עדיין לא מספיק, שיעקר התכלית היא "תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹקִים" על הַהָר הַזֶּה, "לא היצאה" - הוצאה עיקר, אלא ההנחה... ההכנה הכי גדולה היא להיכן אתה מגיע. ורש"י בשבת (ג' ע"ב ד"ה) כתב שאין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה, ובלא ההנחה אין לה שם הוצאה כלל. עיקר היצאה לחיות היתה כהננה לקבלת התורה, וכלי קבלת עול תורה, וכלי הכנה לעסוק ולעמול בתורה, שזה עיקר משמעות החירות והגאולה, - בלי זה אין כאן יציאה כלל.
7. בנות עין להביא כי פעם ביאר רבינו זיע"א כי הנה פסח הוא ראש המועדים ונקרא מן החירות, ואין לו בן חורין אלא מי ששוקק בתורה. וא"כ מיושבים היטב דברי הרמב"ן הק' שהימים שבין פסח לשבועות, הימים שאחרי זמן חירותנו, הם כעין חול המועד, כי פסח הוא זמן חירותנו וממנו ממשיכים הימים עד לזמן קבלת התורה.
8. ענין בפיורוש למשלי (סז,ד) וז"ל: ואמר 'כל פעל' גו' 'אגם רשע' גו', כי ב' שער בינה נבראו בעולם, ושער ה' לא נתגלה עד ביאת הגואל, שהוא סוד עלמא דחירות. והיינו כי להס"א אינו רק מ"ט שער טומאה, שער ה' אין לו, וכאשר נתמלא כל המ"ט שלו אז יתבער הוא מן העולם, כי יבער 'כאשר יבער הגלגל עד תומו'. ולכן יתגלה שער ה', ויתבער הוא מן העולם. וזהו 'כל פעל' גו' הוא ב' שער בינה, 'אגם רשע' גו' הוא מ"ט שער טומאה 'ליום רעה', כי ב'פרח רשעים גו' להשדמם' גו'. עכ"ל.
9. ב"ה שיטת הגר"א ולהאזהר ועוד יש שער בן...

פסח לדורות...

וכשם שניסן הוא ראש וראשון לכל החדשים, כך פסח ראש וראשון לכל המועדים, וכלשון הפייט 'בראש כל מועדות נשאת פסח', שהוא יסוד כל העליה הרוחנית והיציאה לחירות עולם, ובלי זה אכתי עבדי וכו'. וזה הלילה והבנין של כלל ישראל. לכן ביציאת מצרים שהיא הבריאה של כלל ישראל היתה על ידי הקדוש ברוך הוא בעצמו, וכעין הבריאה הראשונה של האדם שנברא בידי הקב"ה בעצמו, כן הוא כאן 'ועֲבַרְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה' - אני ולא שליח.

וגם שורש צמיחת הגאולה האחרונה, נמצא כבר בגאולת מצרים, והוא שייך גם במיוחד לענין של התחלה של היציאה הראשונה, על ידי סיעתא דשמיא עצומה, מתוך תכלית השפלות, וכמש"נ לעיל¹². והבחינה הזאת מתעוררת גם בכל שנה, גם בזמן שאין לנו קרבן ואישים, שימי הפסח הם מסוגלים להתחיל את העליה מכל מצב רוחני שבו האדם נמצא. והוא זמן מיוחד שהאדם יכול להצליח בדברים שהכי קשים לו...

יו"ט - ערב פסח

וגם לדורות יום ערב פסח נקרא יו"ט בכל היום, משום הקרבן שאחרי חצות, וכמבואר בביאור הגר"א (או"ח סימן קלא ס"ד)¹³. וביותר מבואר בפני יהושע (ר"פ מקום שנהגו) שמכיון שמפורש בתורה והוזכר בפרשת המועדות נחשב יו"ט, שהרי בתחילת פרשת המועדות כתב "בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערפים פסח לה", וכיון שהתורה חותבת על יום י"ד "פסח לה" ונכנס ממש בתוך פרשת המועדות, לפיכך יש מקומות שנהגו בו איסור מלאכה אף קודם חצות, וקדושתו כחול המועד שאסור במלאכה.¹⁴

ומש"כ הפני יהושע שזה כבר יו"ט ממש כח"ה, זה מחודש מאד. אבל עכ"פ התורה כוללת באלה מועדי ד', גם את יום ארבעה עשר, שזה כבר התחלה לחג המצות. וכאמור, שזה תחילת העבודה להשתייך לקבל את האורות הגדולים של החג.¹⁵ וכבר בשחיטת הפסח אומרים עליו הלל, וכן בזמן שאין קרבן, אומרים הלל בליל הפסח, או כולו או מקצתו.¹⁶

ומבואר שבליל פסח יש השפעה של "ראו אור גדול", והיינו "לילה פיוס יאיר" וכמו שביאר רבנו הגר"א ז"ל ב"מה נשתנה הלילה הזה", שכל המצוות מצוותם בדרך כלל ב"יום" כמו שופר ב"ה וד' מינים שמצותם ביום. אך בפסח כבר בהכנס הלילה "פיוס יאיר". ואפילו בשבת קודש אין את הענין הזה, אלא רק מי שזוכה אחרי ערבית ושחרית ומוסף ומנחה מגיע ליותר. אבל בפסח זה בדילוג בבית אחת למציאות הכי גבוהה. ואחר כך האור הזה נעלם, ובימי הספירה צריכים להגיע בכוחות עצמינו בעמל ויגיעה.¹⁷

זמן מיוחד לעול מלכות שמים

הנה, גם אז ביציאת מצרים ב'דור דעה', יצא כל אחד ממצרים כפי הכנת ליבו, וטהרת אמונתו. ואם כשזה היה בגלוי כך, על אחת כמה וכמה אצלינו שזה בהסתר, וההשפעה כל שנה חוזרת רק למי שמכין את עצמו! ומי שחי את הדברים הקב"ה מוליכו, והבא ליטרה מסייעין בידו.

ומיד ביו"ט ראשון של פסח, צריך להתחיל מיד את ההליכה להר סיני, כי אין שום תכלית במצה, רק ה"למעשה" - קבלת עול תורה! וגם אז כשזה היה בגלוי, כל אחד ואחד היה כפי הכנת ליבו, לפי דרגת ה'מצה'דיק', שבו, כך עמד בהר סיני. ועיקר היציאה הוא בשביל "תעבדון את האלקים על הָהָר הַזֶּה", ואף פרעה היה צריך לשמוע רק את זאת כמו שאמרנו. ועבודתינו היא לקבל עול מלכות שמים שבוה מונח החירות האמיתית.¹⁸

המשך בעמוד 12

את עצמם מהטומאה, כמ"ש עה"פ "מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם", משכו ידיכם מעבודה זרה. וגם אולי לא היו ראויים לאכילה במתן וישוב הדעת והתבוננות, בעוד כח הרע חזק ומחלחל ח"ו, ולא היה להם רשות אלא לאכול בחפזון, כשם שעצם היציאה ממצרים היתה בבהילות ובחפזון.

ובדברי רבינו הגר"א ז"ל מבואר, דכח הרע רוצה לעשוק ח"ו מהשער החמשים של הקדושה, ואולי במצב ההוא של תחילת יסוד קדושת ישראל, אשר היה צריך להעלותם ביום המעלה, בהנהגה של חסדים גמורים לא לפי מעשיהם, היה חשש שכח הרע יתגבר ח"ו, ואנחנו לא זכינו לבינת נבונים...

וכדמבאר רבינו הרמב"ן בפירושו עה"ת, שהיציאה היתה בחפזון משום שעדיין היה כח הרע בעולם, ונחפזו לברוח מהרע וליכנס לטוב, אבל לעתיד לבוא בזמן תיקון העולם ולא יהא שום רע, אז אין צורך לחפזון, ושלל יראה כבורח ח"ו, כדכתיב "פִּי לֹא בִּחְפֹּזוֹן תֵּצֵאוּ וְגו'".

זמן אכילת הפסח

ובפסח דורות מצינו שמתחלק לשני זמנים, זמן שחיטת והקרבת הפסח, וזמן אכילת הפסח, ודלא ככל הקרבנות דכתיב "פיוס יאיר" ו"העם ההלכים בחשך" ו"ראו אור גדול" ורק אחרי יום הקרבן, נטהרו ונהיו ראויים לאכילת קודש לפני ד' בלילה גדול זה. וכן לדורות, זמן ההקרבה לפני התקדש החג, אשר לא מצאנו כן בהקרבנות של שאר המועדים, אשר לעולם הקרבן בעיצומו של חג. והיינו, כי פסח דורות שורשו בקרבן פסח דמצרים, ולעולם מתחדש הכח לעקירה והתנערות מהרע לפני חג עצמו, כדי שיהיו ראויים להאור הגדול של ליל התקדש חג המצות.¹⁹

עיקר הקרבן - אכילתו

וכמו כן מצינו שמצוות האכילה בקרבן פסח תופס יותר מקום. והרמב"ם מונה אכילת קרבן פסח כמצוה בפני עצמה, מה שאין כן באכילת שאר הקרבנות. ובזה פסח דורות יש בו ממהות פסח מצרים. ולכן פסח הבא בטומאה נאכל בטומאה, משא"כ בשאר קרבנות ציבור, שרק ההקרבנה נדחית ולא האכילה. ועוד, שהרמב"ם פסק דמחשבת לשם חולין פוסל בקרבן פסח, משא"כ בשאר קרבנות, ומשום דהתורה הקפידה "וְאֶמְרָתֶם זֶבַח פֶּסַח הוּא לָהּ", והיינו משום דזה גופא שבא לאכילה, מעכב כאן המחשבה לשם קודש ולא לשם חולין [וכן מבאר באור שמח, דכיון דבא לאכילה, חשיב לשם חולין מינה דמחריב בה]. ועוד, שבשאר קרבנות, אפילו אם נטמא הבשר, מקריבין את האימורין, משא"כ בפסח שצריך בשר לאכילה.

וביאר כל זה שמה י"ל, דגם בפסח דורות מונח בזה מן הפסח הראשון, שהיה בעודם בתחילת הבנין של כלל ישראל, וניתן יותר לאכילה הוא ובני ביתו והמנויים, ויש בזה בבחינת 'גדולה לגימה שמקרב' וכו'. וגם הזבח במשפחה עם המנויים הוא להבדל מהעכו"ם ולהתייחד לעצמם באכילת קודש לד', ובזה היו שייכים יותר ל"משכו" מן הרע, ולתחילת הכניסה לטוב ולקדושה, וכל זה הושרש גם לפסח דורות, לצאת מן הרע, ולהתרום לדרגות

10. בסיום הש"ס המכזי שהתקיים בשנת תשע"ב, אמר רבינו זיע"א כי לא ימלט גם מלהזכיר, שבעת שהיו ישראל במצרים, העם ההולכים בחושך בתוך טומאת מצרים, אמר להם הקב"ה "משכו וקחו לכם", לקחת את הקרבן פסח, העיקר היה "משכו". ולצערינו היום נתרבו הכלים, ולא ראוי להזכיר את זה כלל, האינטרנט והסכנות שבו, אמנם דברי תורה מקודשים, וכשאדם שומע שיעור וכשאדם לומד הוא מתקדש, אך השיעור הוא לא מקוה שמטרה אם אדם לא מתרחק מהרע. וזה דבר פשוט שחובה לעורר להתרחק מהדבר הזה שעושה שמות נוראות ומחריב בתים, לשמור בשבעה עינים להתרחק מזה.

11. במקור"א אמר מן רבינו זיע"א ואמר: אי אפשר שיציאת מצרים תהיה על ידי מלאך, כי הוא היה שוקע בעצמו בטומאת מ"ט... [והוא מזהיר (ח"א קטז, ב)]. עוד אמר אז: מלילה זה יש לאדם כח להוליד את עצמו, ולבנות את עצמו מחשבת, וכמו בראש השנה. וכך היה לשון: הקב"ה מטפל בנו, ואנו יצאנו ממש, והקב"ה חשב על כל אחד ואחד, שכל אחד מאיתנו היה צריך להשאר שם, והקב"ה הוציאנו. וגם עכשיו הוא מוציא אותנו... הקב"ה מטפל בנו, וצריך שיתוף פעולה, גם לתת אמון, כמו אצל רופא...

12. א"ה, ביאור הדברים דכשם שיציאת מצרים היתה מהפך מיידי, מתוך עומק השפלות לחם המעלה, בחינת "העם ההלכים בחשך" ו"ראו אור גדול", כך גם יהיה בגאולה העתידה.

13. וז"ל הגר"א שם על הדין שחתן לא אומר כל היום תחנון: אף על פי שהחופה לאחר מנחה כמו בערב פסח שהוא יום טוב אף על פי ששחיטת פסחים אחר חצות מהרא"י. ובשנים האחרונות שמעתי מרבני זיע"א את דברי הגר"א המפורשים בביאורו (יו"ד סימן ששט סק"ט) לגבי אבילות שביום י"ד מפסיקים אבילות משום ד'נראה דחשיב כמו מועד דקרא חשבו בתוך המועדים, וכן מדמי בגמרא פרק ד' דפסחים (נהב, ובפרק ב' דמועד קטן). ואמר לי אחד ת"ח שליט"א כי לפני כמה שנים כששמע מרבני זיע"א בהזכירו את דברי הגר"א באו"ח, נגיש אליו לאחמ"כ והזכיר לו כי יש את דברי הגר"א היותר מפורשים ביו"ד, ואמר לו רבינו זיע"א: ייש"כ שהחזרת לי באבילות...

14. במקור"א נתבאר לנו מדברי רבינו זיע"א כי "ל שהוא המקור וגם לדברי הרמב"ן (ויקרא כג, לו) שימי הספירה אלו הם כחולו של מועד והמשך של ימי הפסח, שימי הספירה מוזכרים בתוך פרשת המועדות ונקראים מועדי ה', ומכאן שזה חלק מהמועד.

15. כוונת הדברים: שכאמור לעיל שיעקר הקרבן פסח הוא בחינת "משכו" ידיכם מע"ז, והכח הזה חוזר ומתעורר בכל שנה, וזו בחינת ה"יום טוב" של ערב פסח, וההכנה לאור של "לילה פיוס יאיר".

16. נראה מדברי מן רבינו זיע"א, שההלל של ליל יו"ט שייך להקרבת הפסח, וצריך בירור. ולאחר זמן ציין ת"ח אחד לדברי המאירי בפסחים דף ק"ז ע"ב שמבואר שההלל מישך שייך לשחיטת הפסח.

17. בשנת תשע"ה אמר מן רבינו זיע"א: 'שנה שעברה יצאנו ממצרים, השנה צריך לצאת יותר...'

18. במעמד הקבלת פני דבר עור פנים רבינו זיע"א כי ידוע מחז"ל וכל הספרים מאריכים בזה, על משמעות הענין של ביטול חמץ, והנה חג הפסח זמן חירותנו, הוא חג הראשון של תחילת כלל ישראל בשעה שיצאו מלכות מצרים, וא"כ אפשר שזו גם סברה להבין מה ששאל החינוך על חיוב נשים בביתר וסיפור יצ"מ, אף שזה מצות עשה שהזמן גרמא, דמאחר וכלול בגאולה של יציאת מצרים עיקר ה'קבלת עול', כאשר נכנסו למציאות של כלל ישראל בשעה שיצאו ממצרים, הכהנה לקראת קבלת התורה, וזה הוא השורש של כלל ישראל, וכלשון הפסוק: 'תעבדון את האלקים על הָהָר הַזֶּה', הרי שזה התכלית של יציאת מצרים, וזה השורש של כלל ישראל. ומזה למדים איך להשביט את הרע, את היצר הרע, ומדאורייתא בביטול בעלמא

אלא התורה הזאת, ואין ישראל נגאלים
אלא בזכות תורה שבעל פה. והיינו העמל
והיגיעה בתורה כמבואר במדרש תנחומא
פרשת נח, אשר כל העמל זה על תורה שבעל פה.

השפעת ימי הפסח

צריך לדעת שעם ישראל זה גוף אחד כידוע... ואם יש 'אחים טועים'
החיסרון בנו. סיפרו לי לפני הרבה שנים שהיה 'סקר' בארה"ב במה
היהודים הכי רחוקים יש להם שייכות ליהדות, וחשבו בתחילה
שיוהכ"פ זה הזמן שהם הכי שייכים, והתברר שליל הסדר זה הזמן
שאפילו הרחוקים ביותר שמופקעים לגמרי רח"ל מקיימים את זה,
וזה מוסר השכל גדול בשבילנו מדוע דווקא ליל הסדר.

מעשה שהיה ברופא מסור מאוד [אני רוצה להזכיר את שמו]
שהיה מופקע מיהדות לגמרי רח"ל, היה ידוע שאין לו שייכות לא
לשבת ולא לשום דבר, וסיפר לי יהודי שהיה אצלו בערב פסח,
והרופא אמר לבני ביתו משהו בעניני פסח, ושאל אותו אותו יהודי,
מה השייכות שלו לפסח, נאנח ואמר לו, מה אני יכול לעשות, אני
נזכר מפחד הנורא שהיה בבית אמא ואני לא יכול להתגבר...
אני מנסה להשתחרר מזה וזה לא הולך. המעשה הזה עשה לי
רושם נורא, הרי אם הוא היה רואה אותו דבר בשבת, בלימוד
תורה, ובכל דבר אחר, הכל היה אצלו כך! כל אחד כמה שיהיה
רחוק, אבל מה שנחרט מהבית כדבר נורא זה נשאר, וזה מחייב
אותנו...

בודאי שכל ההשפעה סביב, כל מצבם של 'אחים טועים' תלוי
בנו, אם אנחנו נתחזק באהבת תורה ובעמלה ובקדושת שבת
קודש, בודאי זה ישפיע ויפגע גם על המעגלים הרחוקים יותר, כי
כפי שאמרנו, כלל ישראל הם חטיבה אחת, וכל חיזוק שלנו, כל
התעלות ודקדוק שלנו, משפיע הלאה והלאה.

ידועים דברי החת"ס בדרשותיו לבאר למה 'ספרי חיים וספרי
מתים פתוחים לפניו' שגם את המתים דנים כל שנה שאם אדם
עשה איזה קולות ואחרים הושפעו מזה, דבר זה יכול להתגלגל
הרבה דורות והכל נטבע ממנו, וק"ו במידה טובה.²⁵

שנזכה שהתקיים בנו, ושתתקיים התורה בנו, ואם נהיה שלמים,
ודאי שזה ישפיע לרחוקים 'וישמעו רחוקים ויבואו ויתנו לך כתר
מלוכה'. וזה המגן הכי גדול נגד המקטרגים והמפריעים. ונזכה
ל'מלאה הארץ דעה את ה' ", הדעת האמיתית, שלימות הדעת,
דעת חסרת מה קניית דא ביה כוליה ביה, וזה היה מעלתם של
דור מקבלי התורה, דור של משה רבנו ודור דעה שמשה היה
בחמת הדעת.

ונזכה לשמוע את התורה מהקב"ה בכבודו ובעצמו "ישקני מנשיקות
פיהו" שיגיע הזמן במהרה בימינו, ויתן ד' ויקיים בנו בקרוב 'פי
מלאה הארץ דעה את ה' פמים לים מכסים', ונגלה כבוד ד', ונאכל
מן הזבחים ומן הפסחים, ונזכה לישועת עולמים אכ"ר.

ובמשנה בברכות (פ"ב מ"ה) איתא שרבן
גמליאל קרא קריאת שמע אף כשהיה אונן,
ואמר לתלמידיו: 'איני שומע לכם לבטל
ממני מלכות שמים אפילו שעה אחת'. והרי אין לנו השגה ברבן
גמליאל, ובודאי היה בעול כל הזמן, והוא עדיין היה צריך כל כך
את הקריאת שמע...! ועכשיו זה הזמן באופן מיוחד לחיות את זה
שאנו עבדי ה'. ואחרי זמן מיוחד זה שאנו חיים את העול מלכות
שמים, מספיק ב' פעמים קריאת שמע כל יום!

מקמי מעפר דל

ובהלל אנו אומרים "מקמי מעפר דל מאשפת ירים אביון". ומבאר
רבינו הגר"א ש"דל" היינו מן המצוות, ו"מאשפת" היינו שמשוקץ
בתאוות רעות ח"י, ואם הוא "אביון" שאתב לצאת מזה, הקב"ה
מתוודע ומרמז עד "להשיב עם נדיבים" דהיינו האבות הקדושים.
אלא שזה תלוי במדת רצונו ושוקתו. וכמו שחייבו אותנו חז"ל
בתנא דבי אליהו, 'חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם
יצחק ויעקב', ומדוקדק מה שאמרו 'חייב' ולא צריך או אפשר.
והיינו שיש לנו שייכות טבעית להאבות הקדושים, בגדר טבע הבן
ששייך לטבע האב, וימים אלו שהקב"ה קיים בנו, 'העם ההלכים'
בחשך ראו אור גדול', מיוחדים יותר להתרומם מדרגת "מאשפת"
לדרגת "נדיבי עמול", לדרגת האבות הקדושים.²⁶

שבכל דור ודור

הנה אבותינו, ולא אבותינו בלבד וכו', היו במצרים ממש בתוך
כור הברזל.²⁷ ויציאת מצרים כידוע היא בבחינת לידה ויציאה
לחיי עולם, וכשם שתחתית המתים זה על ידי שיש כל הזמן 'עצם
הלוז' והבלא דגמרי, שזה שורש התחיה, כי אין כל חדש וכו',
כך בתוככי חשכת מצרים, לזו שדרת החיים היו שבט לוי, אשר
מעולם לא עבדו עבודה זרה, והם היו בני חורין גם בתוככי מצרים.
אלא מצד השתייכותם והתחברותם לכלל ישראל, השתייכו גם כן
באיזה בחינה לגלות מצרים, ומהם שורש היציאה לחירות עולם
לכל ישראל.

וכן לדורות, כמו שקבע הרמב"ם דבריו ברוח קדשו, ולא שבט לוי
בלבד אלא כל איש ואיש מבאי עולם אשר נדבה רוחו אותו וכו'
להבדל וכו' לדעה את ד' והלך ישר כמו שעשהו האלקים וכו' הרי
זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ד' חלקו ונחלתו לעולם וכו'. ואנחנו
בעוה"ר בחשכת הגלות, בשלטון הערב רב, ד' יצילנו, ההצלה
האמיתית הם בני התורה הנמצאים בהיכלי התורה, בני שבט לוי
כעין בני הנביאים, המתלמדים ומגיעים להיות בכלל שבט לוי.
וכשם שבמצרים שבט לוי כלל וכלל לא התקרבו למצריים, משום
כך המצרים לא יכלו לשלוט עליהם כלל. כך אנו צריכים להזהר
מכל משמר על בני התורה והיכלי התורה, לבל יבוא בתוכם שום
מגע זר.²⁸

וכבר השרישונו רבותינו הקדושים זיע"א, אשר דברי הרמב"ם
הק' אשר צריך לא אחד ואחד להתרחק ממקומות המשובשים
בדעות וכו' ולילך למדבריות וכו'. אשר בדורותינו אנו, היינו
להסתופף בצילא דמהימנותא דהשיבות והכוללים, ואין לנו שיוך

סג, ולכן אף נשים חייבות בה.

19. הובא בפירושו לשה"ש (ויב), וז"ל: פירוש הדל שאין לו כלום, וה'אביון' הוא התאב לכל דבר ואין לו מה שתאב, ולכן אמר 'מקמי מעפר דל' שיש לו כלום, ו'מאשפות' שהוא מקום מטונף, ירים את האביון שתאב לעמוד ממקום טיפונו וכו'. והן נגד מי שהוא ערום מן המצוות והוא 'דל', ו'מאשפות' הוא מי שמטונף בעבירות, ותאב לעלות מן וזכזה לעלות מהן, הוא ירים 'להשיב עם נדיבים' עם האבות, 'עם נדיבי עמול' עם הנביאים.

20. שם הרה"ג רבי אברהם אורבן שליט"א מליקוד אשר זכה להסב על שולחנו של רבינו, בליל הסדר, במשך ג' שנים: עיקר הנקודה שתפסה אותי אצל רבינו היה במצוות 'סיפור יציאת מצרים'. אצל המהדרים בסיפור יציאת מצרים נוהגים להרחיב על פי מדרשי חז"ל בכמות התיאורים של המאורעות, אך רבינו זיע"א לא הוסיף הרבה על מה שכתוב בהגדה, אלא הדגיש בעיקר את ההרגשות של עם ישראל בהיותם עבדים ומשועבדים. ומאידך, את הרגשת המצרים כאשר הפליא בהם ד' את המכות ועשה בהם שפטים. אך רבינו זיע"א התעכב על הקטע הראשון שבהגדה: 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויצאנו ד' אלוהינו משם ביד חזקה וברוע נטויה', שזהו בנצט תמצית התשובה לשאלת הבן, והעיקר במצות הסיפור. והעיר רבינו מה ההדגשה במה שהציגה היתה 'ביד חזקה וברוע נטויה', שאף שבזוהי זה חלק מסיפור נטי וחסדי ד' עלינו, אבל מדוע זה מוזכר בגוף תיאור היציאה. ובאר, שאם היציאה היתה בקושי ובענות חלושה, אזי היה חסר כאן את כל העמקות של יציאת מצרים שזוהי 'המדרש' על בנות איוונו וירם קרנו על כל שונאיו! אבל כאשר אנו מספרים שהיציאה היתה 'ביד חזקה וברוע נטויה', הרי שלא היתה כאן יציאה מבעלות לחירות ומשעבוד לגאולה כר במובן הפיזי והגשמי, אלא בעיקר במישור הרוחני! שהקב"ה הוציאנו ממצרים ברוממות גדולה, ובכך וברוע נטויה, ובכך רוממנו מכל הלשונות. וכך היה מרוב רבינו גם בתיאור עשרת המכות, ובפיוט 'אילו... דינו', לתאר את ההרגשה הקשה והמשפיל גאים' של המצרים, לעומת המגביה שפלים' והרוממות של ישראל! וכך לדוגמה היה אומר: 'אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים', וכי מה יש לו להגוי המצרי הזה, אם לא את הגראטשקע! [הפסל, שלו, והקב"ה עשה בהם שפטים ולא הותיר מהם שריד ופולט... וכן 'אילו עשה בהם שפטים ולא הרג את בבוהרים', בכל בית נהרג הבית, סמל החשיבות של האומה...! והקב"ה השפיל אותם! בדיבורים מלאי חיות של אמונה נפח רבינו נשמת חיים של הרגשת הלב בייצוג מצרים, אשרי עין ראתה! ואזן שמע! וסימוכין לה שאלה היתה זו רק יציאה במובן הפשוט, אלא מהפכה היתה בהרגשה, וכל המלחמה היתה נטושה בעיקר על ההרגשה, הוא מה שכתוב בפרשת בשלח (יד, כה): 'ויאמר מִצְרַיִם אֲנִיכֶם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ד' נָלָחֵם לָהֶם בְּמִצְרַיִם'. ופירש"י, נלחם להם במצרים - במצרים. בארץ מצרים, שכשם שאלו לקים על הים, כך לקים אותם שנשארו במצרים. זאת אנו רואים כאן, שפרעה וה' ארבע מאות רכב בחור' נמצאים בתוך ים סוף שחזר ונתהפך עליהם, וכמו שפירש"י 'שמך האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגרות, והיושבים בהם נעים ויאבירין מפתקין, כל דבר דל עדיין לא גרם להם למחשבת בריחה ומונסה, כל זמן שידעו שישנה ממלכה של מצרים, ובארצם שקט ושלוה... אבל כאשר נודע להם כי גם במצרים לוקים אותם שנשארו, אז אד רפה כוחם ולא קם רוח באיש.

21. שם הרה"ג רבי יחזקאל שוב שליט"א: שאלתי את רבינו זיע"א, היאך היא הדרך לקיים את החיוב של 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים'. ורבינו דן בזה ואמר כי אמנם לפי גירסת הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ו) ועוד ראשונים, הגירסה היא 'להראות', וזו קול גדולה, והי המכוון הוא שיראה בפעולות חיצוניות ויחייב כאילו יוצא עתה ממצרים, אבל לפי גירסת רב עמרם גאון ועוד, הגירסה היא 'לראות את עצמו', ומכאן הוא על הרגשת הלב, היאך נגיעים ליד מדרגה זו, והיאך נוכל לקיים את המצוה הלכה למעשה.

והשיב לי רבינו בזה"ל: והרי בכל יום אנו מחויבים לקיים מצות 'ואהבת את ד' אלקיך'... וזה נורא למתבונן כמה מונח בתשובה זו, כאשר אנחנו מייגיעים את שכלנו היאך לקיים המצוה של סיפור יציאת מצרים פעם אחת בשנה, ואנו מכונים את עצמנו לעבודת ליל הסדר היללה המקודש בשנה, ואילו אצל רבינו היו הדברים חיים וקיימים, שהרי יש מצות אהבת ד' בכל עת ובכל שעה! ויחייבים לקיימה בהרגשת הלב... והדברים מפורסמים, כי יצא רבינו 'יציאת מצרים' לא היה איה זכרון של נחלת העבר, אלא 'דברים חיים וקיימים'... מהדברים באוין כל היציאות החיות שהיה מנסה רבינו בקולו בתפילה: 'אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים'... ואך היה ניתן לראות בכל יום מחדש את ההתרגשות וההתפעלות, לא היה 'מלומדה' אפילו בתנועות החיצוניות... והעיד בן משפחתו הרה"ג רבי צבי אויערבאך שליט"א כי באחד מימי חול המועד כאשר הסב על שולחנו של רבינו זיע"א, כאשר עבר רבינו על דברי הרמב"ם בסעודת המועד, והגיע למש"כ הרמב"ם (פ"ז ה"ו) 'בכל דור ודור יצא אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', אמר שכבר רבים דקדקו בדברי הרמב"ם שלא כתב כמו שאנו אומרים 'חייב אדם לראות את עצמו', אלא כתב 'חייב אדם לראות את עצמו'.

ובאר ואמר שנראה שזוהי אין כוונת הרמב"ם שאדם צריך לעשות הצגה הן, כאילו יש איזה דין של הצגה, אלא ודאי שהאדם צריך להרגיש באמת כאילו הוא יצא ממצרים... והוסיף שבסדר ההגדה כתב הרמב"ם 'לראות' ולא 'להראות', ללמד שאין כאן מחלוקת בעצם הדיון.

22. בשנים האחרונות הרבה רבינו זיע"א לחזור על דברים אלו ובתוספת נופך שיציאת מצרים זה הזמן של לידת כלל ישראל, וזו מציאות קשה מאוד כמבואר בחז"ל בכמה מקומות במטבע הלשון של חז"ל: שנתנו דוגמא לקושי גדול שהוא 'קריעת ים סוף', והיה אז קטרוג גדול של מלאכי השרת - אמרו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה! ולכן כמו שבתחית המתים יש את 'עצם הלז' בשדרה של אדם, שהיה היסוד שממנו הוא קם לתחיה, כך גם ביציאת מצרים, כלל ישראל היו זקוקים לסיוד עובדי אלה הלידה והתחיה מחדש. והיסוד היה שבט לוי שלא היה בהם עובדי עבודה זרה, הם היו 'עצם הלז' של כלל ישראל ואם מנטלים את 'עצם הלז' של שבט לוי בדורנו, הם לומדי התורה, זו עקירת הדת! וזה שאנו אומרים בליל הסדר 'הוא' שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד זהה עמד עלינו לבלותנו, לא שבעל דור ודור עומדים עלינו לבלותנו והקב"ה מצילנו מידם, ויהי רצון שהשנה נוכל לומר ולהרגיש בחוש 'הקב"ה מצילנו מידם'. ובפרט עתה כאשר קמים עלינו בגדלות קשות, הכל נתנו בנו, שבהיה במצב שנוכל לומר 'עצם עצמו' ונקפץ דבר דבר ולא יקום ים עמוני א-ל', והקב"ה יהיה איתנו על ידי שאנחנו נתאמץ ונתחזק בלימוד התורה ובתפילה. 23. א"ה, ועוד הוסיף מרן רבינו זיע"א ואמר: החת"ס שם כותב שמפני זה המתים מצטרפים לתפילות, כי הם רוצים שהוא ישוב בתשובה כיון שצריכים זכויות, ומוסיף החת"ס: כמו שראים בחוש... החת"ס ראה את זה, ולכן אין לה השגה בגדלות החת"ס!

אין גאולה בלי "ולקחתי"

בגמרא (נדרים מטב) מספרים חכמינו על רבי יהודה ברבי עילאי שהעיד על עצמו שהיה שותה ארבע כוסות בליל הסדר, וכדי לשכך את כאבי הראש, התקופה בתקופה זו בשל שתי היין בליל הסדר, נאלץ לחגור את צדעיו (כלומר, סביב ראשו במקום הרקות) מפסח ועד שבועות.

"אינני מבין" - דרש הגר"י צדקה - "מילא יין עושה כאב ראש - מובן. אבל כיצד יתכן כאב ראש קבוע לשבעה שבועות בדיוק? כיצד פסק לו כאב הראש בצפון של כניסת חג השבועות? כלום כאב ראש מתזמן הוא זה?"

"אלא" - "כידוע, רב סודות התורה טמונים בחלק האגדה שבש"ס, וגם במעשה זה טמון סוד נפלא:

ארבע הכוסות ששותים בליל הסדר הן כנגד ד' לשונות של גאולה - והוצאתי, והצאתי, ולקחתי, ד' לשונות של גאולה אלו - אומר הגר"א ז"ל בספרו "אדרת אליהו" - אינן מלים נרדפות, אלא ארבע תחנות שונות בסדר הגאולה. נאלת מצרים היתה בארבעה שלבים:

"והוצאתי" היה בא' בתשרי. מדבר על השנה הקריטית ביותר בתולדות האנושות, ב' אלפים תמ"ח. בגמרא (ראש השנה) מבאר שבאותו ראש השנה פסק השעבוד מאבותינו במצרים, הפסקה עבודתם בחמר ובלבנים.

השלב השני היה בליל היציאה "והצאתי" - השתנתה מהותם של כלל ישראל. הם הפסיקו להיות חפצא של עבדים, וחל עליהם שם בני חורין. על כך נאמר לשון "פדיתנו", משהו משפטי, כמו פדיון הקדש.

השלב השלישי התרחש שתיים עשרה שעות לאחר מכן - "וגאלתי אתכם" - "בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים". פרעה הציע שילכו מיד, אבל משה אמר - איננו יוצאים כמו גנבים בלילה, אלא "בעצם היום הזה", בריש גלי.

והשלב הרביעי היה: "ולקחתי אתכם לי לעם". שלב זה חל שבעה שבועות מאחר יותר, במתן תורה. "היום הזה נהיית לעם" - לא בארץ ישראל ולא במצרים, אלא במקום מדברי שאין בו מאומה, לא מדינה ולא לאם, רק הקדוש ברוך הוא וישראל.

נמצא אפוא, שד' לשונות גאולה אלו היו מעין צ'קים - שטרות התחייבות - שנתן לנו הבורא יתברך, הבטחות שהבטיח לנו על סדר גאלתנו.

בפתחת ה'סדר' שותים אנו כוס ראשונה של קדוש, שהיא כנגד הבטחת: "והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים". ואכן הבטחה זו קימה, כי בראש השנה, חצי שנה לפני היציאה ממצרים, פסקו הסבל והשעבוד.

ממשיכים הלאה ומגיעים ל'מגיד', ובסיומו שותים את הכוס השניה שהיא כנגד הבטחת: "והצאתי אתכם מעבדתם". גם ל'צ'ק הזה יש 'כסוי', בלילה זה נעשינו בני חורין, שוב איננו עבדים למצרים.

כשמסיימים את הסעודה ומגיעים ל'ברך', שותים כוס שלישית כנגד "וגאלתי אתכם", ואף הבטחה זו כבר קימה, שכן בלילה זה הכריז פרעה שיכולים אנו לצאת ממצרים [ורק אנו מצדנו המתנו לאור היום, כדי לא לצאת כגנבים].

והנה מגיעים לכוס הרביעית שלפני אמירת ה'הלל', שהיא כנגד: "ולקחתי אתכם לי לעם", הינו מתן תורה. הבטחה זו - עדין לא הגיע זמן קיומה. יש לנו עצמאות מפרעה, אבל אין תורה. את התורה נקבל רק בעוד שבעה שבועות, בהגיע זמן מתן תורתנו, חג השבועות.

ואז - יהודי שותה את הכוס, קבל צ'ק מספר ארבע, ואין עדין תורה, זה יהיה רק בעוד שבעה שבועות!"

סיים הגר"י צדקה את דבריו: "רבותי! עצמאות בלי תורה הנה כאב ראש אחד גדול! זה כלא רמלה, זה כלא שאטה, מי צריך את העצמאות הזו? יוצאים מהשעבודים השונים, יש עצמאות, דמוקריטיה, עכשו אין לאנשים מה לעשות עם עצמם. מתחילים מריבות, סכינאות.

כך בעצם קרה ברוסיה כשהפסיק שלטון הקומוניזם - כל הצרעות התחילו לצאת מתחת לאדמה, כל העולם התחתון, פחד פחדים! עדיף היה שישארו תחת השלטון הקומוניסטי הנקשה!

לכן כאב לר' יהודה הראש כל שבעת השבועות, ורק בהגיע זמן מתן תורה נרגע כאבו. כעת כבר יש מטרות, יש לאן לנתב את האנרגיות שקבלו כתוצאה מהפסקת שעבוד המצרים, ברוך ה'."

משום כך, ימים אלו שבין פסח לשבועות הם בגדר 'חל המועד'. הגדרתו של חל המועד - קדשה לפניו וקדשה לאחריו. אין טעם לפסח בלי שבועות. בשבועות נשלמות ארבע הלשונות, ארבע הגאולות. הכוס הרביעית נותנת למפרע טעם בכל השלש - ויידעתם כי אני ה'."

לפני שנים, בחל המועד פסח, התקיים מעמד חנכת הבית לשיבת 'בית אליהו', בהשתתפות מרן רשכבה"ג הגאון רבי אלעזר מנחם מן ש"צ זצ"ל, והגר"י צדקה כבד לשאת דברים לכבוד המעמד. בתוך הדברים אמר את הרעיון הזה, ומרן הרב ש"צ זצ"ל יצא מכליו ממש מרב התפעלות מדברים אלו.

גדלותו של עם ישראל - ההמשך

נבוא להתבונן בשאלת החכם, החכם שואל כהוגן, בדעתו ובחכמתו ובהגיון, "מה העדות, החוקים והמשפטים אשר יצוה" וכו' יודע הוא כבר כל הלכות פסח שיש בהם מצות רבות, "העדות" אלו דברים שהשכל מחייב, כגון אכילת קרבן פסח שזה דבר שהשכל מחייב שעל ידי כך נזכור את קרבן פסח שאכלו ישראל במצרים ועל ידי כך נתחזק בנו האמונה. אבל "חוקים", כגון לא לאכול מחוץ לחבורה, בבית אחד יאכל, לא לשבור עצם, ועוד ועוד, הוא שואל בטעם מה החוקים? בעל ההגדה מייחס את השאלה הזאת לחכם, כי זוהי חכמה גדולה לדעת כל הלכות הפסח כהלכתם ולעמוד על טיבם.

אמנם יש להתבונן מה משיב לו בעל ההגדה, "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", מה זו תשובה לכל השאלות הללו? אלא הוא בא במענה מה העדות וכו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם, "אתכם" דייקא, כלומר כל כך אתם מוקדקין במצוה זו על כל פרטיה כאילו דבר זה נוגע לכם, הלא זה היה לאבותיכם, ואבותיכם כבר מתו, ומה כל העצם שאתם עושים על דבר שעבר ובטל? הלא שוב נתחדשו הגלויות והצרות, ומה מקום לכל המצות הללו?

לזה עונה לו "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" אסור לאכול אחר אכילת הפסח

שום דבר, והטעם, כדי שטעם הפסח ימשך בפינו כל הלילה, כלומר, העיקר "ההמשך" וזהו גדולתו של עם ישראל שיועד להמשיך טעם הפסח כל הלילה, שיועד להמשיך מסורת אבותינו "כל הלילה", רמז לגלות הדומה ללילה, עד עלות השחר שעל זה נאמר "ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (בראשית לב, כד) ונאמר "ואז יבקע כשחר אורח אורכתך מהרה תצמח" (ישעיה נח, ח). אמנם עד אז ממשיכים אנחנו את מסורת אבותינו בשמירת כל המצות והחגים עד בא משיחנו במהרה בימינו אמן.

בכל דור ודור - והגדת לבנך

תפקידו של כל יהודי להעביר את תורת ישראל לבניו אחריו, כמבואר בתהלים (פרק עח) "משכיל לאסף האזינה עמי תורתך הטו אזנכם לאמרי פי וגו' לא נכחד מבניהם לדור אחרון וגו' ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל אשר צוה את אבותינו להודיעם לבניהם, למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם". הנה המזמור הזה מלמד אותנו מה תפקידו של היהודי. כלומר, התורה ניתנה לישראל "למען יספרו לבניהם" ויחנכו על דרך התורה וכל יהודי שאינו מקיים זאת הרי הוא מועל בתפקידו בתור אב. וכן הוא בקריאת שמע "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", ואחרי זה אומר "למען ירבו ימיכם", רש"י מפרש מכלל הן אתה שומע לאו ה' ישמרנו.

והנה יש לדקדק במזמור זה מדוע מדגיש הנביא "בדור אחרון" האם דוקא בדור האחרון צריך ללמוד תורה! ופעמיים מדגיש "בדור האחרון" לא נכחד מבניהם לדור אחרון". ועוד: למען ידעו דור אחרון, הלא דבר הוא?

ונראה בזה כי הנביא ראה ברוח קודשו כי רק דור האחרון יהיה הדבר הזה, שההורים יכחידו מבניהם את תורת ישראל, ולא היה בדבר הזה בכל הדורות, תמיד היו רשעים מפני שלא יכלו להתגבר על תאוותיהם, אבל לא הכחידו מבניהם את תורת ישראל, ורצו מאוד שבניהם יהיו תלמידי חכמים ושומרי מצוה, אבל רק "בדור האחרון" רואים דבר מוזר מאד, שלא מרשים למרצים דתיים להכנס לבתי ספר יהודיים ולהרצות על נושאי יהדות, והדור גדל ללא תורה ומוסר, ואחר כך באים ההורים ונושכים את בשרם כי הם מרגישים שהם אחראים שלא הכניסו את בניהם לבתי ספר יהודיים אמתיים. ובנתיים הדור גדל ללא תורה וללא דרך ארץ.

לכן הנביא דורש "למען ידעו דור אחרון" כאן הסכנה ולזה צריך לשים לב, ידע העם שאנחנו נמצאים "בדור אחרון" נדע את חובתנו כלפיהם. ודי בזה למי שיש לו דעת ישרה.

ענין חנוך הילדים בדרך התורה והמסורה היה בראש מעיניו של הגר"י צדקה, היה מרגל, כפומיה לצטט את לשון הכתוב על אברהם אבינו עליו השלום (בראשית יח, יט) "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריי ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" - אברהם אבינו שנתנסה בעשר נסיונות ועמד בהם, ועם זאת, מעלתו הגדולה ביותר היא בכך שמחנך את בניו ואת בני ביתו בדרך ה'.

עוד מבאר: שדקדק הכתוב לומר "אחריי", שכן לפעמים אדם מחנך את בניו, באופן שבפניו הם עושים את דברו מיראתם אותו, אך מאחורי גבו, עושים ככל העולה על רוחם. ומדגיש הפסוק כי אברהם אבינו היה מצוה "את בניו ואת ביתו אחריי" - דהינו שהיה מחנכם באופן שגם כאשר יהיו "אחריי", אחרי שיפנה וילך מהם, ואינו רואה מעשיהם, גם אז ילכו בדרך ה'. אם לא, אין זה חנוך אלא אלוף. וכיצד מחנכים לכן? על ידי דגמה אישית! וזאת מהמשך הפסוק "ושמרו דרך ה' וגו', שהרי מה החדוש בזה שאברהם יצוה את בניו, וכי איזה אב אינו מצוה את בניו ללכת בדרך הישר? ומדוע בשל כך חבבו הקדוש ברוך הוא?

אך באמת הדגש כאן אינו על "אשר יצוה", אלא על ההמשך "ושמרו דרך ה' - צווי כזה המביא לשמירה. כל האבות מצוים את בניהם ללכת בדרך הישר, אך בדרישה של רבים הולכים לריק, מאחר שבניהם רואים שהם בעצמם אינם פועלים בהתאם לדרישותיהם מבניהם. אצל אברהם החדוש הוא שצויו פעל והתקבל, וזאת כיון שבראש ובראשונה קים הוא את אשר צוה, ולכן זכה שבניו ישמרו אחריי דרך ה'.

ואת עמלנו - אלו הבנים

הרבנית שמחה צדקה ע"ה - אמו של הגר"י צדקה ובת אחותו של ריש גלותא דבבל - מרן בעל "בן איש חי" צוק"ו, מסרה את כל אשר לה מתוך תקוה ותפלה לזכות בילדיה תלמידי חכמים ועובדי ה' באמת ובתמים.

לשם כך נהגה לחזר אחר יהודים טובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ולבקש מהם שיתפללו על בניה שידגלו תלמידי חכמים. לא זו בלבד, אלא שבאחד הימים קמה ומכרה את כל תכשיטיה, ואת הכסף הביאה לסופר סת"ם מיוחד במינו - מרן הגאון רבי יעקב חיים סופר זצ"ל בעל "כף החיים" - בבקשה שיכתב עבורה ספר תורה מהדר על גוילים משבחים. לאחר שהסתיימה כתיבת הספר עטרה אותו בקשׂוטים מכסף טהור, וחרתה על גביו את תמצית מאווי לבנה: שבזכות מצות כתיבת הספר יהיו בניה מצלחים בתורה.

באחד הימים הבחינה כי בנה יהודה מתרפה ממנהגו לקום באשמרת הבקר לתלת הנץ כהרגלו ימימים ימימה. מין עיפות מוזרה התפשטה עליו, ואף עצב בלתי אפני שכן בין עיניו.

כשהיא חרדה ודואגת מהרה לתלמוד התורה שלו, כדי לשוחח בענין עם רבו, אולם כשנכנסה לכתה חשכו עיניה - האיש שהפקד על החנוך היקר כל כך ללבה, לא נכר היה ביראת השמים שלו...

באותם ימים, ימי מלחמת העולם הראשונה, עברה ירושלים תמורות וזעזועים רוחניים רבים, וניצני פריקת על והשפעות זרות רחפו בחלל אוירה, וכפי הנראה הצליחו לחדר אף לאותו תלמוד תורה!

היא לא המתינה אף רגע אחד - במהירות נגשה אל בנה, אחזה בידו והוציאה אותו מן המקום לצמיתות.

עוד באותו יום פנתה לחפש עבורו מקום כשר, אולם המוסדות הטובים השיבו את פניה ריקם וסרבו בכל תקף לקבל ילד באמצע שנת הלימודים.

הרבנית לא העלתה על קצה דעתה להחזיר אותו למוסד הקודם. היא שכרה מלמד פרטי בכסף מלא שילמדו תורה בקדשה

מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה

כתבו הבית יוסף והט"ז (סימן תצ) בשם המדרש (ילקוט אמור רמז תרנז), שהטעם שאין חובת הלל שלם בשביעי של פסח, הוא משום שבו ביום טבעו המצרים בים, וכתוב בנפול אויבך אל תשמח. [ובקושי המהרש"א (ברכות ט, ב) סנהדרין לט, ב) למה לא סגי בזה ששביעי של פסח אינו חלוק בקרבנותיו, נתבאר במקו"א ג' דרכים בזה].

וכבר הקשו בזה, שהרי כל הטענה של 'מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה', נאמרה רק למלאכים (עיין מגילה י, ב) שרצו לומר שירה כשטבעו המצרים, אבל כלל ישראל הרי אמרו שירה על הים, ומבואר דעל שירת כלל ישראל אי"ז טענה, וא"כ איך הביאו הפוסקים טעם זה להלכה דאנן לא אמרינן שירה מהאי טעמא, וצ"ב.

עוד יש לעיין מאי שנא מהלל שאנו אומרים בליל הסדר שהוא משום שירה על הנס של היציאה ממצרים כמבואר בר"ן (שלהי פסחים) בשם רב האי גאון, והא בליל ט"ז ג"כ מתו בכורי מצרים במכת בכורות, וכן מצינו שמתו רבים מהמצרים במכת ערוב (כלשון הכתוב תהלים עח "ערוב ויאכלם") ובמכת ברד (עיין שמות רבה יב, ב) וכיו"ב, ומדוע שם לא אמרינן שאין לומר הלל משום בנפול אויבך אל תשמח. אמנם יש לחלק קצת, דהתם לא מתו ע"י הצלת כלל ישראל אלא מתו מקודם, ולמחרת יצאו ממצרים, משא"כ בקריעת ים סוף דההצלה והשירה גופא היא על זה שטבעו המצרים, ועדיין צ"ע.

ונראה בזה, דהנה בהלל הבא בתורת שירה תרתי איכללו ביה, חדא, אמירת שבח על רוממות ה' ונפלאותיו, ועוד, משום הודאה והכרת הטוב על כל אשר גמלנו. ובזה כבר מבואר החילוק בין המלאכים לכלל ישראל, דהא המלאכים בקשו לומר שירה משום שראו את רוממות ה' וגבורות ה', וכלפי החלק של שבח אמר להם הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, ובזה סגי למנעם מלומר שירה על גבורות ה' בשעה זו. משא"כ כלל ישראל שהם היו בעלי הנס, וחייבים בשירה והלל בתורת הודאה והכרת הטוב על הצלתם, כלפי חובב זה אין כח בטענה של מעשי ידי טובעים בים למנעם מהלהודות על הטובה שקבלו, ולכן שפיר יכלו לומר שירה בעומדם על שפת הים, אע"פ דמעשה ידי הקב"ה טבעו בים, דמ"מ חייבים הם להודות.

ובדרך משל, פעם נזדמן יהודי לעיירה, וראה את כל אנשי המקום בשמחה גדולה. שאל אותם האורח לשמחה זו מה היא עושה, ואמרו לו כי ה'מוסר' של העיירה מת, נענה ואמר להם, אם כן אשתתף גם אני בשמחתכם, ענו לו אנשי המקום, אנחנו שסבלנו מהמוסר עלינו לשמוח, אבל אתה שלא סבלת ממנו - כלפיך הוא כסתם יהודי שאסור לך לשמוח במיתתו.

אשר לפ"ז נראה דכל זה הוא רק בשעתו בזמן קריעת ים סוף, דאז היו כלל ישראל בתורת בעלי הנס שחייבים בהודאה והכרת הטוב, משא"כ אח"כ בכל דור ודור גדר השירה גם אצל ישראל הוא בתורת שבח וכמו המלאכים, ולכן בשביעי של פסח בזמנינו אי אפשר לומר הלל שלם מטעם מעשה ידי טובעים בים, כיון שאינו נאמר על הטובות שקבלנו אלא על גבורות ה' וכמו המלאכים בשעתם, ושפיר נתנו הפוסקים טעם זה גם לדין.

ומעתה נראה דהני מילי בשביעי של פסח, משא"כ בליל הסדר דכל אחד ואחד חייב לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, והרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה) הוסיף דחייב לראות כאילו יצא עתה משעבוד מצרים, לכן בליל הסדר חשובים אנו כאבות אבותינו שיכלו לומר שירה אף דמעשה ידינו טובעים בים, שהרי מצבנו הוא כמי שמקבלים עתה את הטובה ממנו יתברך, וזה מדין הודאה וכמש"נ, ועיין ברשב"ם ואבודרהם בפ"י להגדה, וז"ל כיון שהוא כאילו אנחנו יצאנו ממצרים, חובה עלינו להלל ולשבח ולומר שירה להש"ת כמו שאמרו ועשו אבותינו עכ"ל, ומבואר היטב מה שאנו אומרים הלל בליל הסדר, אף שמתו מצרים הרבה במכת בכורות.

נמצא לפי"ז, דבאמת שביעי של פסח חלוק בזה דלא מצינו שחייב אדם לראות עצמו כאילו נקרע לו הים, ולכן אנחנו לא עדיפים מהמלאכים, ועיין במשנ"ב (נא"ז) בשם הוזהר ויאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו היום עבר בים, אכן נראה דהיינו רק לעורר הכוונה, אבל אי"ז באותו גדר שמצינו ביצי"מ דחייב לראות עצמו כאילו יצא ממצרים, דזה נאמר רק על יציאת מצרים עצמה, ולא על הנסים שאחר כך.

ובטעמא דמילתא י"ל, דהא ברמב"ם (פ"ח מיסוה"ת ה"א) מבואר

דהצורך של קריעת ים סוף היה רק כדי לשקע המצרים בתוכו, ומשמע כדי להענישם מדה כנגד מדה על שהשליכו בני ישראל ליאור, אבל אי משום הצלת כלל ישראל היה רוח והצלה ליהודים ממקום אחר [ויבואר להלן בזה], ונמצא שלולי קריעת ים סוף היה חסר רק בעונש של המצרים, אבל אנחנו ובנינו כבר לא היינו משועבדים יותר, ולכן אין חיוב לראות כאילו נקרע לנו הים, משא"כ לולי יציאת מצרים היינו גם אנחנו ובנינו משועבדים לפרעה, ולכן חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים.

שירה בשעת טביעת המצרים ושירה לאחר הנס

ובאופן אחר נראה לבאר בזה, דהנה בגמ' (מגילה י, ב) משמע שמלאכי השרת בקשו לומר שירה מיד בתחילת הנס, שהרי דרשו כן על הפסוק 'ולא קרב זה אל זה כל הלילה', ואילו כלל ישראל אמרו שירה לאחר גמר הנס.

והביאור בזה, דכיון דשירת המלאכים היא מחמת רוממות וגבורות ד' כנ"ל, לכן הזמן הנכון לומר שירה זו הוא בשעה שרואים גבורות ד', וזה כבר בתחילת עשיית הנס. משא"כ ישראל שאמרו שירה מצד הודאה והכרת הטוב על הנס שנעשה להם, א"כ הזמן הנכון לומר שירה זו הוא רק לאחר שנגמר הנס, וכדברי הגר"ח עה"פ אשירה לה לד' כי גמל עלי, דזמן אמירת השירה על הנס, הוא רק לאחר ש'גמל עלי'. [וראה עוד בזה להלן].

ולפי"ז יש לומר דרק לגבי מלאכי השרת אשר בקשו לומר שירה באמצע הנס, יש טענה דעכשיו מעשה ידי טובעים בים ואי"ז זמן נכון לומר שירה, וכמו בראש השנה דאין אומרים הלל משום דספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו (ר"ה לב, ב), משא"כ כלל ישראל שאמרו שירה לאחר שנגמר הנס, בזה אין מניעה לומר שירה. ומדוקדק היטב לשון הגמ' שהקב"ה אמר למלאכים 'מעשה ידי טובעים בים' בלשון הווה, שעכשיו ממש הם טובעים, ואם אומרים שירה. משא"כ בני ישראל אמרו שירה לאחר הנס, לאחר ש'זירא ישראל את מצרים מת על שפת הים', ואז אין מניעה לומר שירה.

וראיה ברורה לדרך זו, דאיתא במדרש (שמות רבה כג, ז) א"ר יוחנן בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקב"ה אמר להם לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה, וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה, אמר להם הקב"ה יקדמו בני תחלה, עי"ש בטעם הדבר.

ומבואר להדיא דגם מלאכי השרת היו ראויים לומר שירה בבוקר לאחר שכבר טבעו המצרים, וכבר ליכא טענה דמעשה ידי טובעים בים, אלא שאמר להם הקב"ה יקדמו בני תחילה, ואתם תאמרו שירה אחר כך, וכן איתא להדיא במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דשירה, פרשה א) שגם המלאכים אמרו שירה אז, ולא היה בזה חסרון דמעשה ידי טובעים בים.

ומאידך באמצע הלילה לא אמר להם יקדמו בני תחילה, כיון שלבני ישראל לא היתה אז שייכות לומר שירה, שהרי שירה בתורת הודאה על הנס שייך רק לאחר גמר הנס וכדברי הגר"ח, ורק המלאכים שאומרים שירה מצד גבורות ד' רצו כבר אז לומר שירה, אלא שאז שייך טעם האחר שאמר להם הקב"ה לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה, וטעם זה שייך דוקא בשעת הטביעה.

אכן לפי דרך זו עדיין יקשו דברי הבית יוסף, שנתן טעם למה אין אנו אומרים הלל שלם בשביעי של פסח משום מעשה ידי טובעים בים, והרי למש"נ טעם זה שייך רק בשעת גבורת ה', אבל לאחריה לא, ובכל דור ודור הרי ודאי הוא אחרי הנס, ולא שייך האי טעמא.

עוד בענין שירה א. כהודאה על הנס ב. על גבורות ד'

ג. בספר עמק ברכה (בענין הלל על הנס) הביא דברי הגר"ח שביאר את הפסוק (תהלים יגו) "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לד' כי גמל עלי", דאף ש"ואני בחסדך בטחתי", ויש לי בטחון גמור בישועת ה', זהו רק סיבה ש"יגל לבי בישועתך", אבל "אשירה להשם", דהיינו שירה, שייך לומר רק אחר גמר הנס, כאשר "גמל עלי". ועי"ש שהקשה ע"ד הגר"ח מהפסוק (תהלים יח, ד) 'מהולל אקרא ד' ומן אויבי אושע', הרי שאדרבה מצינו שירה [מהולל מלשון הלל] לפני הנס, וכמש"כ רש"י שם 'אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע'.

ואולי יש ליישב ע"פ יסודי הדברים שנתבאר

1. אולם באמת יש לדקדק לשון הג"י, שלא נקט הטעם שאמרו בגמ' גבי המלאכים דמעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, אלא נקט שאלות הדור היתה חובה לומר שירה מדין הודאה על הצלתם וכפי שביאר רבינו בדרך הא', ואין בזה משום בנפול אויבך אל תשמח שהרי שירתם היא מצד הודאה על הצלתם, וכיון שכבר אין מעשה ידי טובעים עכשיו שפיר יכולים לומר שירה מדין הודאה, וכן בליל הסדר שחייב אדם לראות עצמו כאילו יצא ממצרים אומרים הלל, ולא שייך ענין [בנפול אויבך אל תשמח] כיון שההלל בא מצד הודאה על הצלתם הפרטית, משא"כ גבי הלל בשביעי של פסח בזמנינו שהוא שירה על רוממות ה', שהרי אין הגדר כאילו נקרע לנו הים כנ"ל, שפיר איכא טעמא דבנפול אויבך אל תשמח, וטעם זה שייך אף לאחר גמר הנס. ונמצא שב' הדרכים שביאר רבינו שלובות יחדיו, והכל א"ש.

ובטהרה עד השנה הבאה, שאז התקבל לתלמוד תורה "בני ציון".

כל ימיו זכר לאמו את דאגתה ואת מסירותה, והתפעל מהבנת המצוקה שלו, ומן המאמצים הבלתי נדלים שלה להעניק לו בכל מחיר חנוך שכלו קדש קדשים.

הדבר היה בשנת תשמ"ה, המספר למד אז בכולל האברכים שעל יד ישיבת "פורת יוסף" בירושלים. הגר"י צדקה שנתן עניניו בו כמי שמתאים למשימה, פנה אליו יום אחד באמירה:

צא להציל תשב"ר לחנוך תורת, עת לעשות לה'. עוד אמר לו אז: הדור שלנו זקוק להרבה טלאים וגדיים חדשים שיצמחו בסופם תישים, אנו חייבים להקים בארץ ישראל דור חדש של יודעי תורה, וכדאי לך להיות שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, זכר - אין העולם מתקים אלא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן.

בימים ההם הגיעו אליו פניות רבות ליסד תלמודי תורה. על פי הצעת אותו אברך שנענה לקריאתו בציתנות גמורה, נפגש הגר"י צדקה עם הנדיב רבי שאול יצחקי ובניו מאראצות הברית, שבקרו באותה עת בארץ ישראל, והשיג מהם תרומה ראשונה בסך מאה אלף דולר למטרת יסוד עשרת התת"ס הראשונים, שהוקמו בהשגחתו במקומות שונים בארץ ישראל למן קרית שמונה בצפון ועד לחולון במרכז ובפסגת זאב בואך ירושלים, בעקבות ההצלחה במקומות אלו החלו לזרם אליו פניות נוספות מישושים שונים לבוא לעזרתם בהקמת תלמודי תורה לילדים הרכים, והוא נענה להם.

הגר"י צדקה שקד למצוא לכל תלמוד תורה מורים ומנהלים מכשרים, אישי תורה וחנוך, כשהוא מעמיס על עצמו את דאגת קיום המוסד, ואדיר חפצו היה שלא יצטרכו להזדקק לעזרה כספית מן המדינה הנשלטת בידי החלונים.

ואכן, בשנים האחרונות לחייו התרחבה הרשת, ונוספו תלמודי תורה, עד שבשנת תשמ"ט הגיע מספר המוסדות ברשת לארבעים. ובסוף ימיו כבר היו מאגדים ברשת יותר ממאה מוסדות עם כארבעה עשר אלף ילדים, שקבלו חנוך תורני על טהרת הקדש ברוח המסורת עתיקת היום.

הגר"י צדקה ראה את עצמו, במדה מסוימת, כעין אחראי וערב באופן אישי לקיום הרשת כלה. בשנים המעטות שנותרו לו מקצבת חייו, עמד במגע תכוף עם מנהלי התתי"ס, וכל אחד מהם שבא אליו לבקש עצה ותושיה, התקבל בזרועות פתוחות, ושקע מיד ראשו ורבו בבעיות ששטח בפניו, היה מזרזם שיארגנו קורסי השתלמות והכונה למשמרת הצעירה של המורים והמחנכים, והיה מזוהר אותם בקפידה שלא ייהנו ח"ו לשבץ בסגל ההוראה מורות, כפי שהתירו אחרים לעצמם בליט בררה אפלו כשמדבר בילדים קטנים מגיל תשע ובכחות א' וב'. כמו כן היה תובע מהם לא להסחף עם הזרם בענין החפש הגדול בחדשי הקיץ, שהרי אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפלו לבנין בית המקדש, ומי אינו יודע כמה מרבה לקללתם של חדשים אלו. כאשר בהרבה מקרים הורידו לטמיון את כל ההשקעה החנוכית במשך שנת הלמודים.

אף כשהגיע לזקנה ושיבה, הרי שבכל שנה שנה כשקברו ימי הרשום לבתי הספר החלים בדרך כלל בין פסח לעצרת, לבש רבינו רוח קרביית ויצא למערכה, הוא היה אפוא תומך ידותיו בפסוק מפרשה אחת שקוראים בתקופה זו "אמר ואמרת - להזהיר גדולים על הקטנים". באותם ימים, פשט כביכול את האיציטלא דרבנן שלו, והפך פעיל ממדרגה ראשונה, גמע מרחקים בנסיעות ובטלטולי דרך, טפס במדרגות, והרכין ראשו בפני אנשים המוניים משולי החברה, בהתחננו לפניהם. אל תחטאו בילד, וגם דמו הנה נדרש, הוא לא חס בעת ההיא על כבודו, על בריאותו ועל כבוד תורתו.

וכך אמר פעם לאחד ממעריציו, שנחרד לראותו מתרוצץ כבחור צעיר בלילה בשעת חצות בין פעילים שנוכתיים, "כבוד התורה ישג אם כל ילדי משפחת... ינצלו מצפרי הכפירה", והיה אומר: אלמלי השקיעו אנשינו בפעילות למען רשום הילדים לבתי חנוך כשרים עשירית ממה שמשקיעים בתעמולת הבחירות - בלי ספק, היה מצבנו בארץ ישראל טוב פי כמה.

מעשה באדם ששלח את בנו לחנוך שאינו תורני, הדבר היה למורת רוחו, אך לא יכל לשלח את בנו לחנוך תורני משום התנגדותה העזה של אשתו.

בצר לו פנה אל הגר"י צדקה בשאלה האם עליו להעביר את בנו לחנוך תורני אף שהדבר יפגע בשלום הבית שלו. שאלו הרב האם הוא מתנהל בסדר יומן כרגיל: אוכל, שותה וישן? משענה לו אותו אדם בחיוב, אמר לו בפליאה: איך אתה מסגל להתנהל כרגיל כאשר בכל רגע שורפים את נשמתו של בנך בחנוך שאינו תורני?!

יעץ לו הגר"י צדקה לבוא לביתו להתאבל ולבכות על מצבו הנורא של בנו. עשה האיש כדבריו, והסתגר בביתו בבלב ומעט לאלל, משראתה אשתו את מעשיו פנתה אליו ושאלה למה הוא נואך כך? ענה לה האיש כי כל עוד בנם נתון לחנוך מקלקל, אינו מסגל להמשיך בשגרת חייו, משמעה זאת האשה התרצתה והסכימה לשלח את הילד לחנוך תורני.

בכל דור ודור יש ירידה רוחנית מהדור שלפניו. כל זה מדבר באנשים בני דעת מעל גיל מצוות, לא כן בתינוקות של בית רבן, אצלם אין ירידה כלל.

ולפי זה באר את מה שאמרנו ז"ל (שבת קט"ב) "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות בית רבן. אמר לו רב פפא לאביי: שלי ושלך מאי? אמר לו: אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא".

ויש להבין את מאמר חז"ל: מה שאל רב פפא את אביי, ומה השיבו אביי?

אלא יש לבאר את ענין ירידת הדורות, שכל דור ודור ירוד ונחות הוא מדורות שלפניו. הנה אם מיישנה מאתנו יעלה בדעתו שהוא בדרגתו של רבינו הרמב"ם או הרמב"ן? כל בר דעת יבין שאין בזה כל הגיון, וכן אם יחשב כי הוא בדרגתם של רבינו האר"י ז"ל, בודאי ישמעו דבריו כתמוהים. ואם יחשב אדם שהוא בדרגת מרן החיד"א, שחי לפני כמאתים שנה, שום בר דעת לא יבין שכן הוא... ואם מיישנה יעלה בדעתו שהוא בדרגתו של הבל איש חי. שחי לפני כשמונים שנה או כמו החפץ חיים שחי לפני כשבעים שנה או כמו החזון איש שחי לפני כחמשים שנה או כמו הגאון רבינו עזרא עטיה זצ"ל או כמו האדמו"ר הקדוש רבינו ישראל אבוחצירא זצ"ל, ודאי ידעו הכל שמדבר באדם המדבר בלא דעת,

ואף אחד לא יסכים לדבריו.

ענין זה הוא ירידת הדורות - בכל דור ודור ישנה ירידה מהדור שלפניו. אך כל זה מדבר באנשים מבגרים, מה שאין כן אצל תינוקות של בית רבן, מזמן משה רבינו בזמן מתן תורה ועד היום הזה אין הבדל בין ילדי ישראל שחי או לבין ילדי ישראל שבימינו, ילדי ישראל עומדים ועוסקים בתורה ובתפלה, ויש להם עצמה ממש כמו בדורות הראשונים, אצל התינוקות אין ענין וחסרון של ירידת הדורות.

ולכן כששאל רב פפא לאביי 'שלי ושלך מאי?' ענה לו אביי: 'אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא' - שאינו דומה הבל פה של הגדולים שיש בו חטא ששיך אצלם ענין ירידת הדורות להבל פיהם של תינוקות של בית רבן, שאין בהם ירידה, ולומדים הם תורה בקדשה באותה עצמה וקדשה שהיתה מאז ומעולם.

הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א כותב מה שקבל מהגר"י צדקה בענין הצרך להקים בכל מקום תלמוד תורה ללמוד תינוקות של בית רבן, וזה לשונו:

וקבלתי ממנו בלחישא וכה אמר לי: אז בזמנו במאראעות תרפ"ט יש אומרים והיתה שמועה שהטבח בעיר חברון הי"ד עם שהיה בעיר תורה וחסד מכל מקום תלמוד תורה לתינוקות של בית רבן לא היה בה, ראה נא ראה כמה גדול כח תלמוד תורה של תינוקות של בית רבן. וכבר רמז הגאון רבי חיים פלאג"י ז"ל תשב"ר גר"ם ראשי תבות תינוקות של בית רבן גזרות רעות מבטלי. ובספר "משך חכמה" (שמות טו, יג) כתב אם תינוקות של בית רבן אינן לומדים, אז יש אויב ומתנקם חלילה.

משאינו יודע לשאול לרשע...

הנה בפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג), ישנה שאלה גדולה שעמדו בה המפרשים, כי תחילת הפסוק "והגדת לבנך" מדבר במי שאינו יודע לשאול שאנו פותחים ואומרים לו, וכמו שמוזכר בהגדה "את פתח לו". ואילו סוף הפסוק "בעבור זה עשה ה' לי", היא תשובה לבן הרשע, וכמו שפירש רש"י "לי ולא לו". וכן אנו אומרים בהגדה...

ובכן יש לתמוה, מדוע התורה פותחת במי שאינו יודע לשאול ומשיבה לו תשובת הבן הרשע? מה אשמתו שאינו מבין כדי לשאול, וכי משום כך צריך לקבל תשובה של בן רשע?

אמנם נ"ל בס"ד כי רמז גדול נתכוונה התורה כאן לרמוז לנו שצריך האדם לחזק את בניו שידעו לשאול ולהבין במצות התורה, כי מי שאינו יודע לשאול ולהבין עלול להיות בן רשע ולא יאמר האדם מה איכפת לי אם הבן יודע לשאול או לא, העיקר להיות מלומד בחכמות חיצוניות ואין זה משנה אם לא ידע להתחכם במצות התורה. לזה בא הכתוב כאן לרמוז כי בן עם הארץ כזה שאינו יודע גם לשאול, עלול להדרדר ולדרת לתהום עד שיגיע לדרגת הבן הרשע, ואז יצטרך לקבל תשובה המתאימה לבן הרשע. ועל זה ידעו כל הדוים.

וירעו - אותנו...

בספר "עריב נחל" שואל: היה צריך לומר וירעו לנו המצרים, למה כתב וירעו אותנו?

ותירץ, שכוונת הכתוב לומר שעשו אותנו רעים, כי בכל תקופה שישנה התעוררות לגאולה, בא השטן ומתלבש בכוחות משטיניים, להפיל את עם ישראל ממדרגתו ע"י צרות ורדיפות ובכך מרחיק את הגאולה.

גם כאן כשהרגיש פרעה הרשע שמשה רבינו ע"ה בא לגאול את עם ישראל, וחש כשישראל מתחילים להתעורר לרוחניות, אמר אוי ואבוי אם עם ישראל ימשיך בהתעוררות זו הוא יהיה אבוד, מה עשה? "וירעו אותנו" החליט לעשות אותנו רעים, ע"י - "ויתנו עלינו עבודה קשה", כדי שע"י קושי השעבוד לא יתפללו ולא יעסקו במצות ובתורה. ובכך קלקל אותנו והרחיק את הגאולה.

וכן בקום המדינה היתה התעוררות לגאולה, אלא שהשטן התלבש בכמה אנשים שהובילו קהילות שלימות לשמד רוחני והחמצנו את הגאולה.

אמנם הדרך היחידה לקירוב הגאולה היא ע"י לימוד התורה והתעוררות בתשובה, כי כשיעקב אבינו רצה לגלות את הקץ נתעלמה ממנו רוח הקודש, והסיבה לכך, כי רצה לגלות את זמן של "אחישנה". ומן השמים מנעו אותו, כי "אחישנה" תלוי בתשובה ובלמוד התורה. וזה צריך להעשות ע"י עם ישראל ולא שייך לזה זמן מסוים.

הזוהר הקדוש בפרשת ויחי כותב, שעיקר הלימוד המחיש את הגאולה הוא הלימוד שלומדים אחר חצות לילה, שע"י זה מפילים לכל אותם מזיקים ומשטינים המעכבים את הגאולה, לתוך נוקבא דתהומא, לעמקי מצולות, ושוב אין קטרוגים ואז נזכה לגאולה שלימה אמן.

הקהה את שני

היה זה בשנת תשל"ב עם עלותו של ארי מבבל, הלא הוא נכדו השריד של ריש גלותא דבבל מרן בעל ה"בן איש חי", החכם הישיש רבי דוד חיים זצ"ל מבגדד, בנו של רבי יעקב חיים זצ"ל.

כאשר נודע על דבר בואו, יצא הגר"י צדקה מיירושלים, בראשות קבוצה נכבדה של חכמים ורבנים נשואי פנים מיישיבת "פורת יוסף", כדי להקביל את פניו בדרתו מן המטוס. בבואם לשם מצאו קבוצה נוספת של עסקני צבור חלונים, נציגי "ארגון יוצאי עיראק" ושאר מוסדות, שבאו גם הם לחלק כבוד לעולה החשוב ולברכו לרגל עלייתו ארצה.

ברגעים שהמתינו לנחיתת המטוס, פנה הגר"י צדקה באמץ רוחו אל אותם עסקנים ויסר אותם: "התאספנו פה לתת כבוד ויקר לנכדו של רבינו יוסף חיים זצ"ל, שהיה רבם ומאורם של כל יהודי בבל, ומפיו כלנו חיים, ומימיו אנו שותים עד עצם היום הזה. ואני שואל אתכם בפשטות: מה לכם מה? מה לכם ולרבינו יוסף חיים? האם בזמנו של רבינו יוסף חיים העז מישוה מיהודי עיראק לחלל שבת כמוכס? ואם יש בכך זיק של כבוד והערכה לרבינו יוסף חיים, איך לא תבשו לבצע כל כך במסרת אבות ולסור מדרך ישראל כאש?"

באותה שעה נצב לידי החכם המקבל רבי שלמן מוצפי זצ"ל, אשר שיבה, אשר למשמע דבריו הנוקבים התייחס ונתן קולו בבכי ויללה, שזעזעו את כל הנוכחים. האנשים החלונים כבשו פניהם בקרקע מרב בושה וכלמה, והמעמד כלו הפך לחרדת אלקים.

דבחיוב שירה תרתי איכללו ביה, חדא שירה כהודאה על הנס, ושנית שירה על רוממות וגבורות ד', ולפי זה י"ל דמהולל אקרא ד' הוא הלל על רוממות ד', וזה שייך אפילו לפני הנס, עוד בשעת היגל לבי בישועתך, ואדרבה זה עצמו גורם לישועה, משא"כ שירה מצד הודאה והכרת הטוב שייכת רק אחרי גמר הנס, ועל זה נאמר אשירה לד' כי גמל עלי.

ובמשך חכמה בפרשת בשלח (טו,ב) הביא מהמדרש (שמות רבה כג,טו) שאמר הקב"ה לישראל, בעולם הזה אמרתם לפני פעם אחת זה קלי ואנוהו, אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו דבר שני פעמים, שנאמר (ישעיה כה,ט) ואמר ביום ההוא הנה אלוקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ד' קוינו לו וגו', ופי' המשך חכמה הכוונה כמו דאיתא בפסחים (נא, עה"פ) ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד, דמקשה הגמ' אטו האידנא לאו אחד הוא, ומשני לא כעולם הזה עולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת, לעולם הבא כולו הטוב והמטיב, ע"כ. והיינו שבעוה"ז מברכים רק על הטובה, ובעוה"ז גם על הרעה, ומודים ומשבחים גם על מדת הדין וגם על מדת הרחמים, ולכן יהיה ב' שירות לעתיד לבא עכ"ל.

ויש לדקדק הלשון במדרש "בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה קלי, אבל לעת"ל אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים", מה ההדגשה "אותו דבר ב' פעמים".

ונראה לאור הנ"ל דבעוה"ז אמרו כלל ישראל את השירה בזמן קריעת הים רק בתורת הודאה והכרת טובה, אבל לא בתורת רוממות ד' דכמו שלמלאכים נאסר בשעתו לומר שירה משום מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה כמו כן גם ישראל אינם יכולים לומר שירה מצד גבורות ורוממות ד', ובא המדרש לגלות דהני מילי בעוה"ז שאין אומרים שירה על הרעה אלא רק על הטובה, אבל בעוה"ב שיאמרו שירה גם על הרעה שוב הדר דינא שיאמרו שירה גם בתורת רוממות ד' וגבורתו כמו המלאכים, והיטב דייק לישנא 'אותו דבר ב' פעמים' כלומר אותה שירה ב' פעמים אחד מצד הודאה והכרת טובה, והשנית מצד רוממות ד' וגבורתו.

תכלית קריעת ים סוף הצלת ישראל או הטבעת המצרים

בפשוטו היה נראה דהתכלית של קריעת ים סוף היתה הצלת כלל ישראל, וכן מצינו בהגדה של פסח אילו קרע 'לנו' את הים והעבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו, ומבואר דהיה תכלית בהצלת כלל ישראל בזה שקרע לנו את הים, אלא שהיה עוד ענין נוסף ששקע צרינו בתוכו.

אולם ז"ל הרמב"ם (פ"ח מיסודי התורה ה"א) כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאן וכו', היה צריך להשקיע את המצרים בים קרע את הים והצילין בתוכו, עכ"ל. ומבואר דעיקר הצורך בקריעת הים הוא בשביל הטבעת המצרים, והרמב"ם לא הזכיר כלל הצלת כלל ישראל.

וכן מבואר בשירת אז ישיר, דכל השירה מתחילתה ועד סופה סובבת והולכת על טביעת המצרים בים. ורק בסוף השירה אנו אומרים 'ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים', ומשמע דעיקר התכלית היתה הטבעת המצרים, ולא עוד אלא שיש אומרים [עיי' רמב"ן בפ' ה', ורבנו בחיי שם, וכן מוכח מתו"ד רש"י ותוס' גיטין זא, א] שפסוק 'כי בא סוס פרעה' אינו חלק מהשירה, אלא נתינת טעם למה שאמרו שירה, ונמצא שלא נזכר בכל השירה שהלכו בני ישראל ביבשה בתוך הים. וכן בשירת הנשים הזכירו רק שסוס ורוכבו רמה בים, ולא הזכירו כלל שבני ישראל הלכו ביבשה.

ויתירה מכך, שאפילו קריעת הים עצמה לא נזכרה בכל השירה, אלא רק מה אירע למצרים אחר כך, זולת פסוק אחד (שמות טו, ח) 'וברוח אפיף נערמו מים נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים', אולם בפיה"מ להרמב"ם באבות (הג, מבואר שנערמו מים וקפאו תהומות רומז לנסים אחרים [שהדבר אשר היה נוזל - היה קופא בלב ים ע"ש], ולא לעצם קריעת הים, והדבר פלא למה לא נזכר הנס שקרע לנו את הים בכל השירה, אלא רק שחזרו המים על המצרים.

וכן משמעות הפסוק לפני קריעת ים סוף (שמות יד, ד) 'ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו וידעו מצרים כי אני ד', ומשמע דעיקר התכלית היה האמונה וקידוש ה' שיצא מקריעת הים והנקמה במצרים, ובכלל ענין זה להעניש את מצרים מידה כנגד מידה על שהטביעו ילדי ישראל במצרים וזרקו אותם ליאור, וענין מדה כנגד מדה הוא ג"כ להגביר האמונה בשכר ועונש. וכן לשון הפסוק בפרשת עקב (דברים יא, ד) 'אשר עשה לחיל מצרים לסוסו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם'.

אמנם מאידך חזינו דהיתה תכלית בפ"ע בהצלת כלל ישראל, עיין בהלל הגדול בתהלים (קלו יד-טו) שכופלים ואומרים 'והעביר ישראל בתוכו כי לעולם חסדו', ונער פרעה וחילו בים סוף כי לעולם חסדו, ועוד מצינו בתהלים (עח, יג) בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד [ולא מזכירים כלל הטבעת המצרים, ורק לקמיה (פסג'ג) כתוב ואת אויביהם כיסה הים], וכן כתוב בתהלים (קו, ט-י) 'ויגער בים סוף ויחרב ויולכס בתהומות כמדבר, ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב' [ורק אחר כך כתוב ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר].

וכן חזינו בפסוק ביהושע (ד, כג) 'אשר הוביש ד' אלוקיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה ד' אלוקיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו', הרי שהשוה בקיעת הירדן לקריעת ים סוף, ובירדן היה רק טובת כלל ישראל, וגם בים סוף היה זה לטובת ישראל אשר הוביש מפנינו עד עברנו. וכן משמע שהיה תכלית בקריעת ים סוף לטובת ישראל, ממה שאמרו חז"ל (שמות רבה כד, א) ועוד) שהים נבקע ליי"ב שבילין בשביל יי"ב שבטים. ועי' עוד במדרש (שמות רבה כד, ב) כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל ה' דברים, אחת לתת לנו ביזת מצרים, שנית להרכיבנו על ענני כבוד, ג' לקרוע לנו את הים, ד' להפרע לנו מן המצריים, ה' לומר לפנינו שירה,

והנראה בזה, דבאמת עיקר הצורך בקריעת ים סוף היה הטבעת המצרים וכמבואר ברמב"ם, וענינו להענישם מידה כנגד מידה ולהגביר האמונה, אבל להציל את כלל ישראל לא היה צריך לזה כלל, וכמו שכתוב בפרשת בשלח (שמות יד, ב) וישבו ויחנו לפני פי החירות, ופירש"י שהחזירים הקב"ה לצד מצרים, כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך, כדי שירצו אחריהם ויקבלו את עונשם, עי"ש, ונמצא דכלל ישראל יכלו להמשיך ללכת ולהנצל, ופרעה לא היה מעלה בדעתו כלל לרדוף אחריהם, והקב"ה החזירים לצד מצרים רק כדי להטעות את המצרים שירדפו אחריהם ויקבלו את עונשם, לקיים מה שנאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ד'.

וכן מוכח מדברי רש"י סוף פרשת בשלח (יז,ה) שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים וכו', יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן עכ"ל, וקשה שהרי כבר ראו שהוא מוכן גם לטובה שהרי ע"י המטה בקע את הים והיה בו טובה שהציל את ישראל, ומוכח שכל המטרה היתה רק להטביע את המצרים, אבל להציל את ישראל לא היה צריך לכל זה.

אמנם נראה דאף דהתכלית היתה הטבעת המצרים וקדוש ד' שיצא ממנה, ועצם ההצלה היתה יכולה להיות גם בלאו הכי, אולם עם כל זה אנו מחויבים להודות לד' על הטובה אשר הגיעה לנו מזה, כיון דסו"ס היתה לנו הישועה באופן זה, ולכן בפסוקים בתהלים וכן בליל הסדר יש גם הודאה פרטית על החלק ש'קרע לנו את הים והעבירנו בתוכו בחרבה'.

החילוק בין שירת הים לשירת דוד

הנה כבר עמדנו שכל שירת הים מתייחסת בעיקר לטביעת המצרים וכמעט אין הזכרה להצלה של כלל ישראל, ומאידך מצינו בשירת דוד בשמואל (ב,כב) ובתהלים (יח) שאמר אותה על הצלתו מידי שונאיו וכלל בה את הצלת כלל ישראל מאויביהם, ובכללם פרעה, ואנו קוראים זאת בהפטרה (בשביעי של פסח וכן בפרשת האזינו כשחלה בין יו"כ לסוכות), ושם השירה מתייחסת יותר להודאה של דוד על הנסים שעשה לו הקב"ה, וצ"ע מה השינוי בין ב' השירות.

ונראה כי ב'אז ישיר' חתימת השירה היא ד' ימלוך לעולם ועד, והיינו שענין הנס ותכליתו היתה גילוי מלכות שמים, וכתוב (משלי כט, ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, וקיום המלכות תלוי בעשיית דין ומשפט ברשעים והענישתם, וכיון שבקריעת ים סוף התייחד הענין של גילוי מלכות עד שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל (מכילתא בשלח), לכן כל השירה היא על טביעת המצרים בים, שבוה ראו את המלכות והעונש במצרים מדה כנגד מדה, וכמו שנאמר ואכבדה בפרעה וגו' וידעו מצרים כי אני ד'. משא"כ בשירת דוד שבאה על כלל הנסים שנעשו לדוד ולישראל, ולא מוזכר בה ענין מלכות, אין עיקר שבחיה על גילוי המלכות והעונש, אלא עיקרה הודאה על חסדי השי"ת, ולכן הוזכר בה יותר החסדים לישראל.

להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות

בתפילת שחרית אנו אומרים 'וזדים טבעת וידידים העברת', וקשה למה מקדימים זודים טבעת להצלת ישראל, הרי קודם עברו ישראל בחרבה ורק אחר"כ טבעו המצרים בים, ובאמת בתפילת ערבית

ושמרו באופן פלאי, שלא ייצא מכשול מתחת ידו.

ויהי השם את יוסף, ויהי איש מצליח, ותפלתו נתקבלה במרומים!

מצוות זקנים

אמר יודל העורך: זקני הגאון רבי מיכל הומינר שליט"א, בן הגאון הצדיק בעל ה"עבד המלך" זצ"ל, אמר לי שהוא שבע רצון מהסיפורים שהעליתי עלי גליון לזיכוי הרבים מה"רשימות" של אבי שליט"א, ובאופן מיוחד הוא שבע רצון מהסיפורים אודות מרן הגאון שר התורה רבנו צבי פסח פרנק זצ"ל, כי זה ממריא אותו אל על לימי נעוריו, עת בהילו נר ה"עבד המלך" האיר על ראשו, ואין ספור פעמים שלחו עם שאלות אל מרן הגר"צ זצ"ל, והוא זוכר שכל פעם שבא לשאול, היו מסובין על שלחנו הרבה שואלים.

וזקני מוסיף, שהבחין, שמיד שהרגיש בו מרן הגר"צ, כחץ מקשת התפנה איליו, ושאלו מה שאלה בידו, ומראה זה לא מש מנגד עיניו, וזירזני להדפיס מה שיש תחת ידי ממרן הגר"צ זצ"ל. [ציין בזה ש"ב ידידי הגאון רבי טוביה הלוי שולזינגר שליט"א בעמח"ס "טוב הארץ", יעויין שו"ת מהרש"ם במכתבו להגאון האדר"ק זצ"ל, חלק ב' סימן ר"ה ובדבר וכו' "על חשש עיניו הדין על תשובת שאלה, בעת ששוכב מעט לישון ביום וכו', והשי"ת יודע כי אני בעיני, כמה פעמים הזהרתי את בני ביתי, שאם יבוא מי לשאול באמצע אכילה או שינה, לא יעכבו, אלא יביאו לפני, או יקיצוני, כי יפחד לבבי" ע"ש].

וכספירתי זאת לאבי שליט"א, הציג בפני, שתי מתנות שהן הרבה, ממרן הגר"צ זצ"ל.

"גייט צו רבי הערש פסח"!! [תפנו אל רבי הערש פסח]

סיפר לי הרה"ח וו"ח מחשובי החסידים פתיה"ק כדלהלן: אחי שליט"א, אחרי נשואיו שטח את שאלותיו בפני מרן הגאון רבי ישראל יצחק הלוי רייזמן זצ"ל, ורבי ישראל יצחק על שאלה מסוימת לא הכשירו, וכאשר אותה השאלה חזרה על עצמה מספר פעמים, פנה אלי [הכוונה - לאחי המספר] ואמר [בתרגום]: אברך תשמע, אני לא רוצה לפסוק אחרת ממה שקבלתי בשמוש חכמים אצל רבותי נ"ע, ומהם קבלתי לא להכשיר שאלתך הנשנית זה כמה פעמים, וביודעי שהגאון רבי הערש פסח פרנק, קיבל מרבותיו להכשיר שאלה זאת, וכן הוא מורה ובא לשואליו, אשר על כן עצתי אמונה שתפנה אליו, ואל תשאל אותי שאלה זו, ותוכל לסמוך בלב רגוע על פסקו להכשיר - והמשיך אחי - הרהבתי עוז, ושאלתי לרבי ישראל יצחק רייזמן, רבי! האם אוכל לומר לרבי הערש פסח, שהרבי שלחני אליו, ואהא השיבני רבי ישראל יצחק זצ"ל, בהחלט שכן!

אחי סר למעונו של מרן הגר"צ, ועמד בפיק ברכים ליד החלון, כי נרתע להיכנס בביתו, כי כל השלחן היה מעוטר עם ת"ח ואנשי מעשה, ונעמד ליד החלון, ומיד כשרבי הערש פסח הבחין בי - ממשיך אחי - התרומם רגע כמימריה, ויצא אלי החוצה, ושאל אותי בנעימות: אברך, מה רצונך? אמרתי לו שהדיין רבי ישראל יצחק שלחני אל הדר"ג, שאשאל לו שאלה זו... ואהא השיבני הגר"צ, אני יודע מזה שרבי ישראל יצחק לא רוצה לשנות משימוש רבותיו ממה שקיבל בשאלה זו, ואמת ונכון הדבר שאני קבלתי מרבותי להכשיר, ולכן אני מורה לך שזה "כשר" - עד כאן הסיפור הנפלא שסיפר לי הרה"ח היקר היקרים שליט"א הנ"ל.

"לפלגות ראובן" גדולים חקרי לב

כספירתי את הסיפור האמור להגאון מחשובי המוצי"ם רבי משה שיינברגר שליט"א, מחותנו של המרא דאתרא הגאון רבנו אהרן פישר שליט"א, אמר לי, שמחותנו מרן הראב"ד מקודש רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל, סיפר לו כיצא בזה, והוא: באחת הפעמים שבא לדבר עם מרן רבנו ה"לפלגות ראובן" זצ"ל בלימוד, תוך כדי הפלפול של תורה, נכנס הקצב כשבדיו חלקי הבהמה, עליהם רוצה לשאול מהרב בענגיס זצ"ל, ואמרתי ביראת הכבוד להרב בענגיס, אם מותר לי להיות נוכח בשאלת הקצבים, או לא, ואהא השיבני הרב בענגיס, בוודאי שתשארו כאן, הלא בשביל זה באים כאן, לשימושה של תורה...

והמשיך הרב פישר זצ"ל, ראיתי שהרב בענגיס מתבונן בחלקי הבהמה עליו הצביע הקצב שיש לו כאן שאלה, התבונן והתבונן, ואמר לקצב, אתם תמחלו לי [זייט מוחל], גייט צום טעפליקער רב [תלכו עם השאלה - למרן הרב מטעפליק זצ"ל], והקצב ארז בסלו את חלקי הבהמה, כשפניו מועדות לעבר ביתו נאווה קודש דמרן הרב מטעפליק זצ"ל - - - כשיצא הקצב מבית הרב בענגיס זצ"ל, ממשיך הרב פישר זצ"ל, שאלתיו ביראת הכבוד, האם אפשר לי לשאול שאלה את הרב? וענה

יראת שמים

שני דברים סיפר לי הרה"ח אליעזר קופמן זצ"ל, אשר למד עם אבא ז"ל כמה שנים.

כשאביך ז"ל עוד גר בבתי הורדנא, גרה שם איזו אלמנה אחת, ובחצרה היתה לה גינה קטנה אשר זרעה שם מיני פירות שונים. באחת הפעמים, הבחין אביך ז"ל, שהיא זרעה ענבים עם אפרסקים יחד וכו', ויחרד אביך ז"ל חרדה גדולה עד למאוד, הרי זרוע כאן כלאי הכרם, ונכנס אביך זצ"ל לביתה, והסביר לה במתק ונועם לשונו הזהב טהור, את חומר האיסור של זריעת כלאים, והרעף עליה טללי ברכה, באם היא תעקור את הכלאים, ועוד כיצא באלה הדברים, והשתכנעה האשה מדברי אביך ז"ל, והסכימה שהוא יעקור את הכלאים, והזהירה אותו, שבל יהרוס שום דבר בעידן העקירה, מכרמה היקר והאהוב עליה, ומיד אמר לי אביך ז"ל, לך והבא לי סכינים חדים, ועזור לי בכך לעקור את הכלאים, והנה, בל אוכל לשכוח איך שאביך ז"ל עמד ככהן בעבודתו, והסביר לנו בנועם ובמתיקות, מה האיסור כאן ואת כל המסתעף מהדינים, כגון: אם זה רק איסור זריעה, או גם איסור הנאה, ואם טעון שריפה, כי זרוע כאן ענבים ואפרסקים בלבד, ולא חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, והאריך בזה, ועקר בזהירות נפלאה עם הסכינים את כל הזמורות, והוציא הוא ז"ל, בעדינות את כל השרשים, ועשה זאת בשמחה עצומה ובחיות וחדווה, וכך זכיתי לעמוד ולשרת כשעה שלימה בעבודת קודש זו, ע"כ סיפר לי הנ"ל.

שקיעה בלימוד

עוד סיפר הרה"ח הנ"ל ז"ל, פעם בסיום הזמן [סוף חודש אדר], הפסקנו את החברותא באמצע תוספות, והוחלט להמשיך את המסכתא גם בזמן הבא [בתחילת חודש אייר], והנה, מה מאד הופתעתי כשבראש חודש אייר, באתי ללמוד עם אביך ז"ל, וכבר ישבתי עם גמרא פתוחה, המתנתי לו שייכנס, ופתאום, נכנס אביך ז"ל, והתחיל מיד לאמר: איזו נאכאמאל וואס פרעגט תוספות - תוספות פרעגט וואס... [עוד פעם, מה שואלים התוס' - התוס' שואלים...] בושתי ונכלמתי אז כל כך בעיני עצמי, כשנוכחתי לראות, מה רב הוא המרחק בינינו בלהיות שקועים בלימוד.

אמר הכותב: הרבה יש לכתוב על צדקותו של האי גברא יקירא, יקר הערכין הרה"ח רבי אליעזר קופמן זצ"ל, הוא ז"ל זכה לשמש בקודש את כ"ק אדמו"ר הרה"ק רבי יחיאל יהושע זצ"ל הרבי מביאלה, בערוב ימיו התיישר רבי אליעזר ביסורי אהבה ודביקות, בעודו רוכב על אסונו בגבורה עילאית, כאשר נקטף ממנו בנו יקירי ז"ל, באופן טראגי רח"ל ה"י ויצילנו, ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, והחזיר נשמתו הטהורה, לאדון כל הנשמות, ברה כחמה! ת.נ.צ.ב.ה.

בנו יקירו של רבי אליעזר שהלך לעולמו בצעירותו ה"י - הוא חתנו של הרה"ח איש אשר רוח בו, הרב רבי חיים יהושע (בן הגה"ח רבי יוסף דושינסקי זצ"ל) שליט"א, אשר זכה רבי חיים יהושע הנ"ל, לשמש בקודש כ"ב שנים את כ"ק מרן הגה"ק רבי בנימין רבינוביץ זצ"ל, ועדיין עומד ומשמש את בנו ממשיך דרכו כ"ק אדמו"ר הגה"צ חו"פ פק"ה רבי חיים שליט"א,

הרה"ח רבי חיים יהושע הנ"ל, אביו ז"ל היה ותיק וחסיד תלמיד חכם יקר, ובעיקר גילה כוחו בהלכות טריפות ומליחה, כאשר שזה היה אז פרנסתו, במכירת בשר ועופות, וחנותו עמדה תחת השגחת הבד"ץ של "העדה החרדית" בירושלים, ובמיוחד סמך עליו הראב"ד מקודש מרן הגאון רבי פינחס עפשטיין זצ"ל, כאשר שרבי יוסף ז"ל היה מאוד מקורב אליו, ועמד רבי פינחס זצ"ל על היראת שמים שבו, ואבא ז"ל היה מהקונים אצלו, ודיבר עמו רבות פעמים בעניני טריפות ומליחה, ושמו הטוב היה הרה"ח רבי יוסף דושינסקי זצ"ל, מלבד שהרבה בקביעת עתים לתורה, היה ירא שמים מרבים, ועובדא אחת המשקפת גודל יראתו בס"ד נכתוב כדלהלן: פעם אחת הסתיר עוף טרף, במקום סתר שלא ימכרוהו, וכשחזר לחנותו כדי ליתנו לעכ"ם, חשכו עיניו שהעוף נמכר בטעות, ויפג לבו ונכנס לבית המדרש והחל לומר תהילים [וגם זוגתו הצדקנית ע"ה הרבתה בתהילים בבכיות שיינצלו וכו'] בלב נשבר, שלא יארע תקלה על ידו להאכיל חלילה וחס דבר איסור ליהודי, וכה הרבה בתפילה עד שהלך לישון.

למחרת כשבא לחנות בא אחד הקונים ואמר לו, רבי יוסף האם נשאר לכם עוד עוף עבורי לשבת קודש, כי אירע לי דבר שאף פעם לא קרה כזאת, השאירו את העוף על השלחן והדלת היתה פתוחה, והחתולים כילו את העוף עד תומו.

ויהי כאשר התברר הדק היטב שזה העוף הטרף, שעליו הרבה בתחנונים לפני בורא כל עולמים שיצילו מלהכשיל יהודי מאיסור, ממש רקד מרוב שמחה והודה להשם על אשר הצילו

מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחירות עולם. ולמש"נ הטעם כנ"ל דבשחרית עיקר ענין ההודאה הוא השירה שלנו על חסדיו ית' עמנו, ובזה הדבר העיקרי אצלנו הוא ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו, ולא הריגת בכוריהם [ורק בקריעת ים סוף שעיקרה לא היה הצלת ישראל וכנ"ל, עיקר ההודאה על טביעת המצרים], משא"כ באמונתך בלילות אומרים הנסים ע"פ הסדר שאירעו.

ובעיקר הענין שהטיל הכתוב להגיד 'חסדך' בבוקר, ואילו 'אמונתך' בלילות, יש לבאר שהוא כנגד קריעת ים סוף, שאז בלילה היה פחד והיה צריך את האמונתך, ובבוקר היה השירה 'להגיד חסדך'. ועוד י"ל שהלילות והחושך מורה על הסתר וגלות ואין הנס גלוי, וזה מצב כמו לפני הנס של 'אמונתך', בבחינת 'ואני בחסדך בטחתי', אמנם בשחרית שענינו השגחה גלויה היינו אחר הנס והגאולה, ואז הזמן "להגיד חסדך" בבחינת 'אשירה לך' כי גמל עלי' [ואולי לכך כתיב אמונתך בלילות בלשון רבים שיש הרבה מיני חושך וצרות וגלויות, ואילו להגיד בבוקר חסדך בלשון יחיד, כי האורה והגאולה שוה].³

זדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם

בתפילת שחרית: 'זדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר'. ותמוה מה הכפילות 'זדים טבעת' ואחר כך שוב 'ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר'.

ואולי י"ל עפי"ד רש"י בספר יהושע (כד, ז) על פסוק ויבא עליו את הים ויכסהו, וז"ל, על כל יחיד ויחיד שבהם, שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים, גל של ים רודף אחריו וקולטו עכ"ל, וכ"ה לשון המכילתא (בשלח מסכתא דויהי פרשה ו) "שכלל צד שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו". וא"כ יש לפרש שמתחילה מדברים על עיקר טביעת המצרים, וזהו 'זדים טבעת' שאלו הרשעים שנכנסו מיד לים [והם בגדר 'זדים' כאמור (משלי כא, כד) 'זד יהי לץ שמו', שבגאונותם זלזלו בנס הגדול שנעשה לפניהם עבור ישראל, וחשבו שיוכלו גם הם לעבור ביבשה בתוך הים ולהמשיך ברדיפת ישראל], אלא שמוסיפים גם 'ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר' שבא לרבות אפילו את המצרים שלא נכנסו לים ומ"מ יצא גל מן הים (צונאמ"י בלע"ז) ורדפו המים אחר הבורחים בחוץ ושטפום, עד שאחד מהם לא נותר.⁴

והנה כבר הערנו למה כתוב 'זדים טבעת' לפני 'וידידים העברת', הרי הסדר היה להיפך שמתחילה עברו בני ישראל, ורק אחר כך טבעו המצרים. ובאמת בתפילת ערבית אומרים כסדר: 'המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע', ולמה בשחרית שינו הסדר.

אולם אפשר לתרץ כל הקושיות באופן אחר, שאין המכוון ב'זדים טבעת' כלל על טביעת המצרים בים, אלא הודאה זו מתייחסת להטבעת המצרים וטלפי סוסייהם בטיט, וכמו שכתב רש"י בפרשת בשלח (שמות יד, כד) שהיה עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיו וטלפי סוסייהם משתמטות, ומכא האש נשרפו וגלגלים והמרכבות נגרות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין, [וכ"כ רש"י (שמות טו, ד) עה"פ 'ומבחר שלשיו טבעו בים סוף' שאין טביעה אלא במקום טיט], וא"כ כיון שטבעו המצרים בטיט עוד בתחילת רדיפתם, משום כך הקדים 'זדים טבעת' בטיט, קודם ל'ידידים העברת', ורק לאחר מכן 'ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר', שזהו סיום נקמת ה' בהם כשטבעו בתוך הים.⁵

וגם לפי ביאור זה מדויק הלשון 'זדים טבעת', דהרשעים טפי נענשו גם בטביעה בטיט, ואיבריהן היו מתפרקין, אבל אח"כ כאשר ויכסו מים צריהם - אחד מהם לא נותר.

על זאת שבחו אהובים ונתנו ידידים

בתפילת שחרית 'על זאת שבחו אהובים... ונתנו ידידים'. ויש לדקדק למה כאן נקראו כלל ישראל בלשון אהובים וידידים.

וי"ל בזה דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מא) שבשעת קריעת ים סוף נתעוררו בני ישראל לשוב בתשובה גדולה, והגיעו באותה שעה למדרגה עליונה במדרגות התשובה, והנה כתב הרמב"ם (פ"ז מה' תשובה ה"ו) דבעל תשובה נקרא אהוב ונתחמד וידיד עי"ש. וזהו שאומרים על זאת שבחו 'אהובים' ונתנו 'ידידים' זמירות שירות ותשבחות וכו'. וגם יש כאן נתינת טעם, שהרי מעיקרה היתה טענה דהללו והללו עובדי עבודה זרה, ובזכות התשובה ניצלו, וזהו שאומרים 'ידידים' העברת.

אנו אומרים 'המעביר בניו בין גזרי ים סוף את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע', והיינו דמקדימים הצלת כלל ישראל לפני טביעת המצרים, וכן בפיוט בליל הסדר 'אילו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו', הרי להדיא שזה הסדר, ולמה בשחרית מקדימים זדים טבעת לפני וידידים העברת, וצ"ע.

ונראה לבאר בהקדם דברי הגמרא (ברכות יב, א) דמקור ברכת 'אמת ויציב' בשחרית ו'אמת ואמונה' בערבית הוא מהפסוק (תהלים צב, ג) 'להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות'. ופרש"י דברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם את הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים וכו' עכ"ל.

ונראה עוד דגם ב'להגיד' של נסי יצי"מ וקריעת ים סוף יש חילוק בין שחרית לערבית, דאופן הקיום של 'להגיד בבוקר חסדך' היינו להודות על ההצלה וחסד ד' שגמל לנו בבחינת 'אשירה לך' כי גמל עלי', וכלשון רש"י שבקע להם את הים והעבירם, ולא כל כך על הטבעת המצרים, ואילו אופן הקיום של להגיד 'אמונתך בלילות' הוא עי"ל לספר רוממות ד' ונקמתו בגויים שתכליתא אמונה כדכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ד' במצרים ויאמינו בד' וגו'.

ולמתבונן, עיקר 'ברכת אמת ויציב' סובבת על הצלתינו והשירה שאמרו עליה: 'עזרת אבותינו אתה הוא מעולם וכו' ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו וכו' ובכורך גאלת וים סוף בקעת זדים טבעת וידידים העברת וכו' על זאת שבחו אהובים ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך קל חי וקים וכו' מוציא אסירים ופודה עניים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו תהלות לקל עליון וכו' שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת יחד כולם הודו והמליכו ואמרו וכו', הרי שעיקר האריכות היא על גאולת ישראל וחסד שגמל להם הבורא ומה ששרו ושיבחו עליה.

משא"כ בערבית שעליה אמר קרא 'אמונתך בלילות', ולכך תקנו לומר 'אמת ואמונה', עיקר ענין הברכה היא על גבורות ד' ונקמת ד' בגויים: 'העושה גדולות עד אין חקר וכו' העושה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי מצרים' [ולא מוסיפים 'ובכורך גאלת' כמו בשחרית], ומסיימים 'את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע וראו בניו בבורתו שבחו והודו לשמו ומלכותו בראון קבלו עליהם וכו', וממילה האמינו בבורא: 'מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה קלי ענו ואמרנו וכו'. ולכן גם לא מודגש בערבית כמעט ענין השירה [זולת מה שאומרים משה ובני ישראל לך אמרו שירה וכו'], כיון שאין הברכה להגיד חסדך, אלא לומר אמונתך.

ולפ"ז יש ליישב, דודאי הסדר היה שבני ישראל עברו ביבשה תחילה ואחר כך טבעו המצרים, אלא שבשחרית עיקר תכלית ההודאה הוא להגיד חסדך בהצלתנו, והטבעת המצרים היא רק היכי תמצא לזה, ולכן מקדימים 'זדים טבעת' שהוא היכי תמצא לתכלית ההודאה של 'ידידים העברת', המביאה ל'על זאת שבחו אהובים וכו'. משא"כ בערבית הוא להיפך, עיקר ההודאה היא לומר אמונתך בלילות, והוא בהטבעת המצרים, ורק להראות גודל ההשגחה בזה מקדימים 'המעביר בניו בין גזרי ים סוף', שהוא היכי תמצא לתכלית 'את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע' המביאה ל'וראו בניו גבורתו'.

ועד"ז יש לומר באופן אחר, והוא להיפך, דבאמת עיקר שירת הים היתה על הטבעת המצרים, וכמו שהארכנו לעיל שזה היה עיקר התכלית בקריעת ים סוף, ולכן בבוקר שהוא זמן של שירה על החסדים שגמל עמנו הקב"ה מקדימים את הטבעת המצרים אף שאי"ז סדר המאורעות, כיון שהדבר הראשון שמזכירים בתחילה הוא העיקר כמשנ"ת במק"א לענין חכמת שלמה (ראה משלחן רא"ב הפטרה לפרשת מקץ, וכן אמר הגר"נ פרצוביץ בסוגיא גדוד או אגוד בסו"פ מחשבת הפיון), ועיקר השירה בא מחמת 'זדים טבעת', משא"כ בלילה שאומרים 'אמונתך' ואין ענינו שירה על ההצלה וכנ"ל, א"כ מזכירים גבורותיו ע"פ הסדר.

ובדרך האחרון מיושב דבר נוסף שתמהנו למעלה (בהגדה של פסח), מה טעם בשחרית מקדימים 'ממצרים גאלתנו' לפני 'כל בכוריהם הרגת', ואף שבפועל יצאו אחרי מכת בכורות, ואילו בערבית אומרים המאורעות על הסדר 'המכה בעברתו כל בכורי

3. אבל יוצא מן הכלל הוא ליל הסדר, שבו יש מצוה של סיפור יצי"מ שענינה הודאה וכן יש שירה והלל בליל הסדר, והטעם בה שעל ליל הסדר כתיב (תהלים קלט, יב) "לילה כיום יאיר" (עיין אור החיים יב, בשם הזוהר פרשת בא), וכידוע מהגר"א בפי' להגש"פ שפי' מה נשתנה הלילה הזה משאר לילות דלא מצוין מצוות המיוחדות ללילה אדברה יש הכשרות רק ביום, והתשובה, כי קראו הכתוב בל' זכר 'ביום ההוא' דלא כשאר לילות שהוא ל' נקבה כי אין לה בחינת לילה כלל עכ"ל. [נענין משלחן רא"ב פרשת בא על דברי רש"י ששלו באותו הלילה שהביא משנ"ת יד אליהו (סימן נא) ששילה זה של יציאת מצרים היה דיון ביום, והיו יכולים למול בן]. וממצא שההודאה של ליל הסדר הוא בבחינת להגיד בבוקר חסדך.

4. ואולי ענין זה נרמז גם בתפילת ערבית "את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע", ש'רודפיהם' היינו הבאים אחריהם בים שהיו בגדר רודפים, ו'שונאיהם' היינו אלו שכבר לא היו רודפיהם אלא ברחו, ומ"מ היה גל לים רודף אחריהם ומטביעם. [אפשר שזה גם שיעור הכתוב בפרשת בשלח: "וישבו המים ויכסו את הרבב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים" (שזה הרודפים) לא נשאר בהם עד אחד" שזה כולל היחידים שלא נכנסו אחריהם בים ועכ"ל היה הגל רודף אחריהם וקולטם, וכנ"ל שזה הפירוש אחד מהם לא נותר].

5. וכ"כ במושב זקנים עה"ת ע"פ ויסר את אופן עי"ש.

לי: כן - בודאי! - שאלתי ובקשתי מדוע הפנה אותו הרב לטעפליקער רב?

והפוסקים אודות שאלתו הנ"ל, ובמלאת שלשת הימים, התייצב לפני מרן הגאון רבי זאב מינצברג זצ"ל, לשמוע חו"ד, וכמובן שהייתי מוכן ומזומן בשמעתנא דא, והחלתי לפלפל כדרכה של תורה עם רבי וועלויל מינצברג, ונמשך הפלפול דשמעתנא, בנו וסתרו בנו וסתרו, ולבסוף פסק רבי וועלויל את פסקו, אשר העלה במצודתו, והורה לי כדת מה לעשות!

וכשן סערת הפלפול דשמעתנא, פנה אלי רבי וועלויל ואמר לי, בקול חד וצלול, כמו שפוסק שאלה - אברך! עתה בפלפולי עמך, נוכחתי לראות שיש לך חוש נפלא בהוראה, ושכלך והבנתך ישרה ביושר דברי אמת בהוראה, שמע היטב והאזנה לאמרתי - תשקיע עצמך בלימוד הוראה והלכה למעשה, ותראה ברכה בעמלך, ותגדל בס"ד לגדול בהוראה... וסיים רבי יעקב בלויא זצ"ל: דבריו הקדושים נכנסו בי כשמן בעצמותי, והשקעתי עצמי בס"ד ביתר שאת ויתר עז בנתיבות ההלכה וההוראה, ומדבריו הקדושים והמעודדים שיצאו מלב זך וטהור של הגאון רבי וועלויל מינצברג זצ"ל, זכיתי בס"ד לכל מה שזיכוני מן השמים בהלכה, הן בהוראה בע"פ, והן בחבורים שזיכוני משמיא.

ומ"שארית ישראל" - ממנו יראו וכן יעשו, ללמוד ולהשכיל, כמה פלאות לדורות עולם, יכול לחולל העידוד שמעודדים את התלמידים בצעירותם, פירות העידוד ופירותיהן ופירי פירותיהן, נאכלין לפנינו מן הקלעים דבתי המקדש מעט, כלשון הש"ס ברכות ח' ע"א 'מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד'!

חזון העידוד

כשפירתי הנ"ל לאחי הבכור שליט"א, הוסיף לי בשם ג"א (שליט"א) זצ"ל, שסיפר כדלהלן: אב אחד בא לרבנו הקדוש ה"חזון איש" זצ"ל, עם בנו בגיל בין י"ב ל"יג שנים, ודמעתו על לחיו, ששילחו את בנו מן השיעור, בטענה שהוא אינו יכול ללמוד - "ער קען נישט לערנען"!

רבנו הקדוש ה"חזון איש" זצ"ל, ביקש מהאב שישאיר אותו עם בנו לבדו, והאב הלך לדרכו, ומרן החזון"א התיישב עם הנער, ואמר לו בלכביות ומאור פנים מיוחד במינו, בא ונלמד יחד... קצת גמרא... בקיצור, מרן זצ"ל למד איתו קטע גמרא מסויימת, והסביר לו באר היטב, וחזר על הקטע עם הנער, ואחר כך שאלו שאלה אחת, או שתיים, והנער השיב מה שהשיב, וקולו של ה"חזון איש" השתפך בצלילי נבל וכינור, כשאנפאה נהירין בנהירו עלאה: "דו קענסט לערנען" [אתה יכול ללמוד]! וכפל את דבריו: "דו קענסט לערנען" ושילש בקודש: "דו קענסט לערנען"!

והרעפי עליו טל של תחיה, שאם יתמיד בלימודו יגדל לתלמיד חכם נעלה, ועוד מילי בסימי ומתיקי דיבר אליו בקדשו.

ושיבצו את הנער בהכוונת מרן זצ"ל במקום המתאים, והחל ללמוד וראה ברכה בעמלו, ויגדל הנער ואיתעביד לאילנא רברבא, והת"ח הנ"ל מכריז בקול גדול: אלמלא עדודו של מרן זצ"ל, מי יודע להיכן הגעתי - - - ועידודו הרחימאית והאבהית - 'דו קענסט לערנען', ליוותה אותי, ומלווה אותי, וכ'חזון' 'שמים' מהדהדת באזניי - 'דו קענסט לערנען', ועי"ז נשפע עלי שפע רב, לטהרנו ולקדשנו בקדושת התורה עד עולם! לנ-צ-ח! - - -

עצתו אמונה

כשבאתי ללמוד בישיבת פונבז', בהתחלה ישבתי עם החברותא ב'עזרת נשים', פשוט לא היה מקום פנוי בהיכל הישיבה, כעבור שבועיים או יותר לאחר התפלה, [הייתי בשנת האבילות, והתפללתי לפני העמוד], רמז לי מרן רבנו ה"אבי עזרי" זצ"ל, שאגש אליו... נגשתי אל רבינו, ושאל אותי תוך הדברים, היכן אני יושב ב"סדרים", עניתי לו: ב"עזרת נשים". ושאל אותי, מדוע אני יושב בעזר"נ, השבתי לו שבהיכל הישיבה מלאים מהלומדים עד אפס מקום, כך שפשוט אין לי מקום לשבת. ואמר לי שהוא מבקש ממני שאשב ב"סדרים" בהיכל הישיבה, ובס"ד יהיה מקום. כעבור יום או יומיים, בא אלי אחד [נשמט שמו מזכרוני], כשהוא מצביע לפני - במקום זה תשב ב"סדרים", וכעבור עוד זמן מה, קרא אותי מרן ה"אבי עזרי" זצ"ל אחר התפלה (כנ"ל), ושאל אותי אם יש לי כבר מקום למטה בהיכל הישיבה, ואם אני לומד למטה בסדרים וכו' כשהשבתי - הן, נחא דעתו!

עכ"פ כשישבתי בשבועיים הנ"ל בעזרת נשים, נראתה לפני תמונה מעניינת, ראיתי בחור אמריקאי - בא יום יום בדיקו בהתחלת הסדר, ומתיישב לבדו במקומו הקבוע, ואינו מוציא עיניו מהגמרא, לא לימינו ולא לשמאלו, לא לפניו ולא לאחוריו, וכולו שקוע במתיקות הלימוד במסכת

ואהא השיבני הרב בענגיס - סיים הרב פירש בהתרגשות - אתם יודעים למה, כי בשמושה של תורה ששמשתי את רבותי, קבלתי לאסור שאלתו זאת, אולם יודע אני שהרב מטעפליק, 'מכשיר' שאלה זאת, ומדוע להפסיד ממונם של ישראל, בו בזמן שאני יודע שרב גובריה כמו הרב מטעפליק, מכשירו - - - לכן לא נזקקתי לשאלה זו שלא היא חכם שאסר, אלא הפניתי אותו טרם כל - להרב מטעפליק, ע"כ הדברים הקדושים של הרב בענגיס ז"ל. סיים הרב פירש זצ"ל: כדי להציל מהפסד ממונם של ישראל, הפנה אותו לטעפליק רב, כי כשהטעפליק רב מכשיר, אז הבהמה - כשרה היא!

בפלגות ראובן גדולים חקקי לב

כשפירתי הנ"ל לאחי הבכור שליט"א, הוסיף לי שאבא ז"ל סיפר לו פעם, שאשה צדקנית אחת באה למרן ה"לפלגות ראובן" עם שאלה, והרב בענגיס זצ"ל לא הכשיר, והחלה האמא לברר פרטי ההלכות לגבי החופה, ואבא ז"ל המשיך וסיפר שהרב בענגיס ז"ל פשוט הזדעזע והחוויר, ואמר להאמא הצדקנית, מדוע לא הקדמת שהיום יום החופה, ולא הייתי מזדקק לשאילתא דא, והייתי מפנה אותך להטעפליקער רב - להכשיר! [כי יודע אני שבכגון דא - הוא מכשיר, הטעים לה, מרן ה"לפלגות ראובן"], אבל עתה - הנעשה אין להשיב, סיים הרב בענגיס זצ"ל, זה חכם שאסר, והורה לה ההלכות הקשורות בזה.

והצדקניות [האם והבת] קיימו וקבלו לעשות ככל אשר הורם הרב הקדוש בענגיס זצ"ל, ובי"ה סיים אבא ז"ל, העמידו דורות ישרים מבורכים עד ביאת ינון א"ס. ע"כ סיפר לי אחי הבכור שליט"א בשם אבא ז"ל.

אמר העורך יודל: אוסיף בזה מה שכתב לי ידידי הרב הגאון רבי יצחק זאב מאירזאהן שליט"א, כהאי לישינא: דכירנא שזקנתי הרבנית חיה שינדל ע"ה א"ח של א"ז הגאון רבי רפאל הלוי סאלאוויצקי זצ"ל נהגה לפנות בשאלות של איסור והיתר להגאון רבי משה אריה פריינד זצוק"ל, ופעם שאלתי אותה למי היתה פונה בשאלות בתקופה שלאחר נישואיה, והשיבה לי כי חמיה מרן הגרי"ז זצוק"ל הורה: "אלע שאלות ר' הערש פסח" [כל השאלות להפנות לר' צבי פסח] וכך נהגה. ע"כ

קשר 'לשון של זהורית' - על צורבא מרבנן

בשיחת חולין של ת"ח, עלה על שלחן מלכים, השפע השמימי שנשפע ממרומים על מרן הגאון הגדול רבי יעקב בלויא זצ"ל, בהשאירו אחריו, כזה יבול מבורך של ספרים שמושיים באהלי שם ועבר, זה זכות לא פשוטה! [כה'חובת הדר' על הל' מזוזה, 'ברית יהודה' על הל' ריבית, 'נתיבות שבת' על הל' עירובין, וכל הכרכים 'פתחי חושן' על הל' חו"מ ועוד].

נענה ידידי הגאון רבי יוסף קרויזר שליט"א (בן מרן בעל ה"אור החמה" זצ"ל), שהגאון רבי יעקב בלויא זצ"ל אמר פעם תחת אחד השיחים, שכל זה מכוחו של דברי עידוד שקיבל ממרן הגאון האדיר צי"ס"ע רבי וועלויל מינצברג זצ"ל בעל השו"ת "שארית ישראל", והכי הוי עובדא, המשיך רבי יעקב בלויא זצ"ל:

שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד

בשחרית הימים אחרי נישואי, אירע לי שאלה חמורה, ופניתי למעון קדשו של מרן הגאון דטשובין זצ"ל, ושטחתי לפניו השאלה, ואחרי שעיין בה, אמר לי - תשאל זאת לרבי צבי פסח פרחי [באידיש: פרגעט דאס ר' הערש פסח'ן], אחזנית תדהמה - ובכל היראת הכבוד לחשתי בלחשי שאני מפחד מלכת לרבי הערש פסח - וכפל הרב מטשובין, אני אומר לכם, תשאלו זאת לרבי צבי פסח! ויצא מן הקודש באימה.

ומשם פנה למעונו של מרן הגאון רבי וועלויל מינצברג זצ"ל, ושטח לפניו השאלה, ועיין בה, ואמר לו - באותו סגנון של הרב מטשובין - תשאלו זאת לרבי צבי פסח - - -

ולחשתי לרבי וועלויל זצ"ל, בלחשיה כנ"ל, אני מפחד מללכת אל רבי צבי פסח! ואהא השיבני רבי וועלויל זצ"ל, אם כן אפוא, תחזרו אלי כעבור שלשת ימים, ואעבור פרשתא דא, ובס"ד אשיב לכם תשובה למעשה!

והמשיך הגאון רבי יעקב בלויא זצ"ל, כשיצאתי מביתו של הגאון רבי זאב מינצברג זצ"ל, הרהרתי לעצמי, הטשובינר רב מפנה אותי לרבי הערש פסח, רבי וועלויל מינצברג מפנה אותי לרבי הערש פסח, ורבי וועלויל מינצברג, מוסיף - שכדי לענות לי, הוא צריך שלשה ימים!

הבה אקח את עצמי ללון בסוגיא דא, לראות מה יעלה במצודתי שלי... וכך הוה. כל שלשת הימים שקע בשקיעה עצומה בהסוגיא

הכל יורד לטמיון, וחוזר בידים ריקניות, שפתותי היו דבוקות כשתי ריחיים, ולא עניתי מאומה.

כמורא שמים

פתאום - מרן החזו"א זצ"ל, אומר לי כשידי הקדושות אוחזות בידי, ואומר לי בקול דממה דקה - "דא - רופט מען מיר דער חזון איש!" [כאן - קוראים לי ה"חזון איש"], אני לא מגזים, מיד שאמר זאת, אחזתני כזה חלחלה ורעדה, ופי החל קולח שלא ברצוני, תשובות על כל מה ששאל אותי - - -

והחל מבראשית, מאין באתם - מירושלים, למה באתם - ספרתי לו שרציתי להתקבל לשיבת ... ולא קבלו אותי, והתעניין מרן ז"ל בעוד כמה פרטים שאיני זוכר, בתום הדו שיח אמר לי מרן החזו"א זצ"ל, תשמע - אני רואה עליך שאתה בחור עם כוחות חזקים, ואתם יכולים ללמוד כמה שעות בקול מבלי להתעייף, ויש לי גיס תלמיד חכם גדול, שכשלומדים איתו צריך ללמוד לפניו בקול חזק, והרי אתה מוכשר לזה, אשר על כן המשיך מרן ז"ל, אני אסדר שתלמד איתו יום כמה שעות מסכת חולין, ואני אבחן אותך, וכאשר אראה שאתה שולט טוב בהנלמד כהוגן, המשיך מרן ז"ל, אני לא נותן סמיכה, אבל אשלח אותך לרב [הוא נקט שם הרב אך שכחת], והוא יבחן אותך גם כן, ויתן לך סמיכה. ומרן ז"ל סידר לו אש"ל מלא באופן שיצאתי מרוצה, ממשיך הרה"ח הנ"ל, וכך הוה, יום למדנו חולין, ואני צעקתי בקול גדול, וזכיתי לשבת בצל הקודש של הסטייפלר יום בלימוד "אלו טרפות" כמה שעות.

יום אחד אמרתי לסטייפלר, אני צריך לראות בבית המטבחים, את חלקי הפנים של הבהמה כדי לקלוט היטב הגמרא הקדושה, אמר לי הסטייפלר, בסדר! והלך עמדי לבית המטבחים, כמדומה שאמר פעמיים או שלש, הלך עמדי לבית המטבחים, והסטייפלר הראה לי כל חלק וחלק בנפרד, כשהוא מסביר לי בנועם הסברתו - זה ה'ריאה', וזה ה'אומא', וזה ה'אונא', וה'ארכובה', ה'בוקא דאטמא', ה'בית הכסות', 'גולגולת', 'גררת', 'דקין', 'המסס', 'ורדא', 'קנה', 'ושט', 'זפק', 'חוט השדרה', 'חצר כבד', ועוד ועוד שהסביר לי באר היטב במשך השלש פעמים (אולי יותר) שהלך עמדי בבית המטבחים, כשהכל פרש לפני כשמלה, ברור וצלול 'שימה בפה'!

עכ"ד הרה"ח הנ"ל, כשכולו אפוף שיראין מה'אהבת ישראל' של רבנו הקדוש החזו"א זצ"ל, כיצד התמסר עבור בחור צעיר, שבכלל לא ראהו ולא ידעוהו, ושימח והרנין את לבו בינה של תורה!

ישמעו רחוקים ויבואו, וילמדו טהורים בינה, ונזכה במהרה לקרבן פסח במועדו, ובנין בית הבחירה בבא"ס כן יהי רצון.

מחילה מרוממת

אמר יודל העורך: בס"ד לכבוד חג הפסח, נציג ב'רוממות', סיפור ממחילה 'מרוממת': אדוננו ה'משמ"ר הלוי' זצ"ל, כיבד בסנדקאות לאחד מנכדיו שיחי', לרבנו גאון עוזנו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והברית התקיים ב'קראוואן' המפורסם, אחרי הברית הזדמן שהיה מעמד שלשתן, ה'משמ"ר הלוי' זצ"ל, ויבלח"ט, דודי הרה"צ רבי בן ציון [בן חו"ז רבי שמואל ז"ל] גוטפרב שליט"א, וכותב השורות.

פתאום אמר דודי רבי רב"צ הנ"ל בקול: רבי משה מרדכי, האם אתם יודעים שאתם צריכים לבקש ממני מחילה! ר' משה מרדכי נדהם בשניות הראשונות, וכשנרגע, אמר לו ר' משה מרדכי: רבי בן ציון! אני מוכן לבקש ממכם מחילה עם כל הלב! אך תאמרו לי רק בבקשה, על מה אני צריך לבקש מחילה...

ואהא השיב לו רבי בן ציון, בבית אבי ז"ל היינו משפחה ברוכת ילדים, ולא היה מקום ללון עבורי, אשר על כן ישנתי בילדותי בשנים ההם שלמדתם עם הדוד ה'תורת זאב' [א"ה: ה'תורת זאב' - הוא דוד של ר' משה מרדכי ז"ל, וגם דודו של הרב"צ גוטפרב שליט"א], בביתו בחצר הוראדנא, ולמדתם בכזה קול גדול, פשוט הפרעתם לי לישון - - -

המשמ"ר הלוי זצ"ל העלה חיוך על שפתיו, מהחריפות של הרב"צ גוטפרב שיחי', אבל על אתר ענה לו בשניות המיוחדות של ה'משמ"ר הלוי', והשיב לעומתו: הדוד ה'תורת זאב' למד בכזה קול נעים ומתוק, שגם אני לא יכולתי להירדם - - -

וכעבור שניות ספורות, הרצינו פניו הטהורים של ה'משמ"ר הלוי', ואמר לרב"צ הנ"ל: ר' בן ציון, אני מבקש ממכם מחילה על הפרעת השינה, ותאמרו לי בפה מלא שאתם מוחלים לי, וה'משמ"ר הלוי' לא הרפה ממנו, עד שאמר הרב"צ שי' שמוחל לו בלב שלם, אי הופרע מהשינה בימים ההם, ואז שבה רוחו של ה'משמ"ר הלוי' זצ"ל - אליו!

חולין, כעבור כמה ימים עד שנקלט בי תמונה נהדרת ונפלאה זו, שאלתי את החברותא, מי הוא זה ואי זה הוא, אשר נרבו לבו לעשות כן, ללמוד חולין בכזה מרץ, ומה מעשהו כאן בישיבה? וכו' וכו'? ואהא השיבני החברותא שיחי' - ודבר זה בס"ד הנני מוצא לנכון להעלותו על הכתב לזיכוי הרבים, והוא: וכה אמר לי החברותא שיחי', אבי של האי בחור, הוא היה חבר טוב למרן ראש הישיבה רבנו שמואל רוזובסקי זצ"ל, עוד מימי שבתם (או) בגרודנא, (או) מיר, או כיו"ב, עכ"פ הם היו רעים אהובים, ואביו של זה מכהן היום כרב באמריקה, וכשגדל בנו זה, התקשר לרבי שמואל שיכניס את בנו לישיבה, בקיצור הבן התקבל לישיבה.

כעבור זמן נכנס הבן הזה - שהוא הבחור שלפנינו, לרבי שמואל, ואמר לו שהוא רוצה לחזור לארה"ב, שאלו רבי שמואל: מדוע? ואהא השיבו, אומר לראש ישיבה את האמת, איני מוצא טעם בלימוד הישיבה, ובפרט ה"שיעורים" לא נקלטים במוחי וכו', כשכילה הבחור לשפוף לבו לפני רבי שמואל, החל רבי שמואל להרצות לו בנועם הסברתו הנפלאה והמיוחדת כדלהלן - שמע נא היטב בני יקירי, אם תחזור לארה"ב, זה מאוד יצער את אביך שיחי' - שהוא ידידי מאז ומקדם, ואסור לך כה לצער את אביך, ומה גם שכאשר אביך יצטער עד למאוד, אהיה שותף בצערך, כך שגם אותי תסנף להצער אשר יסתעף מכל זה, אשר על כן תקשיב ותאזין הדק היטב מה שאציע לך: דבר ראשון, לא לחזור הביתה. שנית, תשאר כאן בישיבה. וא"ת, תורה מה תהא עליה, וי"ל - הלא אביך הוא מכהן כרב, ונקלט בך האוירה ד'יורה דעה', אשר על כן, מעתה, אתה עולה בעזרת נשים, מוציא גמרא חולין, ואכוון אותך מה ללמוד, ומעצמך תלמוד גמ' חולין על הסדר בלי דילוגים, ומפעם לפעם אבחן אותך על החומר שהספקת, וכך תמשיך בעוז ובתעצומות ללמוד חולין, וכאשר תעמוד היטב בכור הבחינה לפני - אתן לך סמיכת חכמים, ובה תבוא אל אביך ידידי שיחי', ומשמחתו הוא - ישמח לבי גם אני, ותזכה גם לכהן כרב, להמשיך מסורת בית אביך שיחי', עכ"ד הנעימים, שהנעים לו רבי שמואל, להאי בחור גולה למקום תורה.

זך וישר' - נושע בה!

ודברים היוצאים מהלב טהור וקדוש כרבנו שמואל רוזובסקי זצ"ל, נכנסו ללבו של הבחור הזה, וקבל את הדברים במלא הרצינות, ורבי שמואל זצ"ל עוד הספיק בערוב ימיו ממש, להאציל מרוחו עליו, ועדיין הוא גדל כאן בין כותלי הישיבה, ולומד וחוזר ומשנן במרץ אשר אתה רואה ומתפעל מזה!

כעבור כמה שנים מנישואי, פגשתי את החברותא שיחי' הנ"ל, שאלתי אותו מה נעשה עם הבחור הנ"ל, והשיב לי כמה גדולים דברי חכמים, הוא שמע בקולו של רבנו שמואל הרמתי, ועלה מעלות רמות במסכת חולין והפוסקים, ואביו שמר את הדבר - והוסיף לכוונו ביתר שאת ויתר עז, ושמעתי שהוא כבר מכהן כרב באיזה קהלה בארה"ב, עיניו הצופיות של רבנו שמואל - הצילוהו ודורותיו לנצח - עד עולם!

ונהנין ממנו עצה ותושיה

היה זה בקיץ תשמ"ח, כשרבנו הקדוש מרן ה"קהלות יעקב" זצ"ל, חלה את חליו האחרון, אמר לי אז אחי הבכור שליט"א, שהרה"ח המגיד שיעור לקובעי עתים לתורה בביהכ"ס 'זכרון משה', למד עם הסטייפלר זצ"ל, ונגשתי בעצמי להרה"ח הנ"ל, ואמרתי לו שאחי הבכור שליט"א סיפר לי שלמדתם עם ה"קהלות יעקב", אולי תוכלו לספר לי בדיוק, מה ואיך אירע חברותא זאת.

ואלה הדברים אשר סיפר לי הרה"ח הנ"ל זצ"ל: לפני קרוב לשלשים שנה, [עד כמה שבזכרוני היה זה בין השנים תש"י-תשי"א], והעניות בביתנו היתה רב מאוד, וחשכתי לי פרוטה לפרוטה כי חפצתי ללמוד בישיבת... בעיר 'בני ברק'. כשהיה בידי הסכום הדרוש, שמת' פעמתי עם התחבורה שבימים ההם לבי"ב, והנה אני כבר בס"ד בבית ראש הישיבה ז"ל, ואחרי שדבר עמדי וכו', השיב לי שכעת הוא לא יכול לקבל אותי בישיבתו, ולבי נשבר בקרבי משמועה זאת, והיות ומה'בר מצוה' לא הפסדתי להתפלל תפלת שחרית כותיקין, התעניינתי איפה יש מנין שמתפללים ותיקין, והראו לי את ביתו של מרן החזו"א זצ"ל, ששמה יש מנין ותיקין, שמת' פני לעבר הבית מדרש של מרן החזו"א זצ"ל, ולמדתי שם משך הלילה, ובבוקר התפללתי ותיקין, ובכלל לא ידעתי מי הוא כאן החזו"א.

אהבת ישראל

אחרי התפלה נגש אלי יהודי אחד, ונותן לי כזה 'שלום עליכם' במאור פנים מיוחד במינו, והחל לדובב אותי מאין באתם, ומה מעשיכם, וכו', ואני שהייתי אכול מרירות, מזה שלא קבלו אותי לישיבה, וגם חסתי על עמלי, עד שחשכתי הכסף לנסיעה, ועתה